

ROSC

IZVJEŠTAJ O POŠTOVANJU/ PRIMJENI STANDARDA I KODEKSA

**RAČUNOVODSTVO
I REVIZIJA**

CRNA GORA

2024

oktobar 2024. godine

© 2024 The World Bank
1818 H Street NW,
Washington DC 20433
Telephone: 202-473-1000;
Internet: www.worldbank.org

Ovaj dokument je proizvod zaposlenih Svjetske banke sa eksternim doprinosima. Nalazi, tumačenja i zaključci izraženi u ovom dokumentu ne odražavaju nužno stavove Svjetske banke, njenog Odbora izvršnih direktora, ili vlada koje oni predstavljaju.

Svjetska banka ne garantuje tačnost, potpunost ili ažurnost podataka uključenih u ovaj dokument i ne preuzima odgovornost za bilo kakve greške, propuste ili odstupanja u informacijama, ili odgovornost u vezi sa korišćenjem ili neuspjehom u korišćenju informacija, metoda, procesa ili zaključaka koji su izneseni. Granice, boje, denominacije i druge informacije prikazane na bilo kojoj karti u ovom dokumentu ne impliciraju nikakvo prosuđivanje od strane Svjetske banke u vezi sa pravnim statusom bilo koje teritorije ili odobravanjem ili prihvatanjem takvih granica.

Ništa u ovom dokumentu neće predstavljati ili se tumačiti ili smatrati ograničenjem ili odricanjem od privilegija i imuniteta Svjetske banke, koji su svi konkretno zadržani.

Ova publikacija je proizvedena uz pomoć Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Grupacije Svjetske banke i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Prava i dozvole

Materijal u ovom dokumentu podliježe autorskim pravima. Budući da Svjetska banka podstiče širenje svog znanja, ovaj dokument se može reprodukovati, u cijelosti ili djelimično, u nekomercijalne svrhe sve dok je data puna atribucija ovom dokumentu.

Bilo kakva pitanja o pravima i licencama, uključujući i dodatna/supsidijarna prava, treba uputiti na World Bank Publications, The World Bank, 1818 H Street NW, Washington, DC 20433, USA; faks: 202-522-2625; E-mail: pubrights@worldbank.org.

SADRŽAJ

Skraćenice	2
Predgovor	4
Zahvalnost	5
Rezime	6
 I. Uvod	 21
 II. Procjena	 25
A. Računovodstveni i revizorski standardi	25
B. Institucionalni okvir za korporativno finansijsko izvještavanje	29
1. Opšti zahtjevi za finansijsko izvještavanje i izvještavanje o održivosti	30
2. Kompanije koje kotiraju na berzi	41
3. Bankarski sektor	51
4. Sektor osiguranja	62
5. Preduzeća u vlasništvu države	70
6. Računovodstvena profesija	73
7. Profesionalno obrazovanje i obuka	81
8. Regulacija revizije, osiguranje kvaliteta i javni nadzor	83
9. Utvrđivanje računovodstvenih standarda i standarda revizije	90
C. Posmatrane prakse finansijskog izvještavanja i percepcije	90
 III. KLJUČNI NALAZI I OBLASTI ZA RAZMATRANJE	 100
 Dodatak. Izmjene i dopune MSFI/MRS čiji je datum stupanja na snagu prije 2024. godine i koji nijesu prevedeni niti objavljeni u Crnoj Gori na dan 31. decembra 2023. godine	 108

SKRAĆENICE

SRRRS	Savez računovođa i revizora Republike Srpske
ACCA	Udruženje ovlašćenih sertifikovanih računovođa
AGM	Godišnja skupština
CBCG	Centralna banka Crne Gore
KTK	Komisija za tržište kapitala
CPD	Kontinuirano profesionalno usavršavanje
CSRD	Direktiva o korporativnom izvještavanju o održivosti
EK	Evropska komisija
ECL	Očekivani kreditni gubitak
EFRAG	Evropska savjetodavna grupa za finansijsko izvještavanje
ESRS	Evropski standardi izvještavanja o održivosti
EU	Evropska unija
BDP	Bruto domaći proizvod
I&D	Istraga i disciplinska odgovornost
IRRCG	Institut računovođa i revizora Crne Gore
IAASB	Odbor za međunarodne standarde revizije i usluga uvjeravanja
IASB	Odbor za međunarodne računovodstvene standarde
ISRCG	Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore
IES	Međunarodni obrazovni standardi
IESBA	Međunarodni odbor za etičke standarde za računovođe
IFAC	Međunarodna federacija računovođa
IFIAR	Međunarodni forum nezavisnih regulatora revizije
MSFI	Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja Računovodstveni standardi
MSFI(M)	Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja Računovodstveni standardi, verzija koju je odobrio ISRCG

MSFI za mala i srednja preduzeća	Međunarodni standardi finansijskog izvještavanja za male i srednje subjekte Računovodstveni standard
IPD	Početno profesionalno usavršavanje
MSR	Međunarodni standardi revizije
ANO	Agencija za nadzor osiguranja Crne Gore
MSR(M)	Međunarodni standardi revizije, verzija koju je odobrio ISRCG
ISQC	Međunarodni standard o kontroli kvaliteta
ISQM	Međunarodni standardi upravljanja kvalitetom
AD	Akcionarsko društvo
DOO	Društvo sa ograničenom odgovornošću
MD&A	Diskusija i analiza menadžmenta
MNSE	Montenegroberza
MOE	Preduzeće u vlasništvu opštine
MPNI	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija
MF	Ministarstvo finansija
MTP	Multilateralna trgovinska platforma
NSOR	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine
PAO	Profesionalna računovodstvena organizacija
PIE	Subjekat od javnog interesa
QA	Osiguranje kvaliteta
REPARIS for SMEs	Put u Evropu: Program računovodstvene reforme i institucionalnog jačanja za mala i srednja preduzeća
ROSC A&A	Izveštaj o poštovanju/primjeni standarda i kodeksa za računovodstvo i reviziju
SRRS	Savez računovođa i revizora Srbije
DRI	Državna revizorska institucija
MSP	Mala ili srednja preduzeća
SMO	Izjava o obavezama članstva
SOE	Preduzeće u državnom vlasništvu

Kursevi

* 1€ = 1,0666 USD (30. decembar 2022.)

* 1€ = 1,1050 USD (29. decembar 2023.)

PREDGOVOR

Izveštaji o poštovanju/primjeni standarda i kodeksa (ROSC) za računovodstvo i reviziju (ROSC A&A) analiziraju uporedivost nacionalnih računovodstvenih i revizorskih standarda sa međunarodnim standardima, određuju stepen sa kojim su primjenjivi računovodstveni i revizorski standardi usklađeni, i procjenjuju snage i slabosti institucionalnog okvira u podršci visokokvalitetnom finansijskom izvještavanju. Ovi izvještaji su dio zajedničke inicijative koju sprovode Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond za revidiranje kvaliteta implementacije međunarodno priznatih standarda i principa u 12 ključnih oblasti (ROSC program) s ciljem promocije finansijske i ekonomske stabilnosti.

Ovaj izvještaj daje procjenu zahtjeva i praksi finansijskog izvještavanja i revizije u korporativnom sektoru u Crnoj Gori i definiše oblasti za razmatranje za poboljšanje institucionalnog okruženja za računovodstvo i reviziju. ROSC za računovodstvo i reviziju koristi međunarodne mjerila dobre prakse koja upravlja finansijskim izvještavanjem i revizijom u procjeni, uključujući Međunarodne standarde finansijskog izvještavanja i Međunarodne standarde revizije. Ovaj izvještaj je urađen nakon formalnog zahtjeva Vlade Crne Gore i sproveden je u sklopu programa *Put u Evropu: Program računovodstvene reforme i institucionalnog jačanja za mala i srednja preduzeća (REPARIS for SMEs)* koji finansira Evropska unija.

ZAHVALNOST

ROSC za računovodstvo i reviziju je sproveo tim Svjetske banke¹ tokom oktobra i decembra 2023. godine i odražava nalaze do kraja decembra 2023.² godine.

Pregled i ocjena je sprovedena kroz participativni proces koji je uključivao različite zainteresovane strane u zemlji, uključujući Ministarstvo finansija, Centralnu banku Crne Gore, Agenciju za nadzor osiguranja Crne Gore, Komisiju za tržište kapitala Crne Gore, Montenegroberzu, Poresku upravu, profesionalna računovodstvena udruženja, društva za reviziju, akademsku zajednicu i druge poslovne zajednice.

Tim ROSC-a za računovodstvo i reviziju posebno želi da se zahvali Minasu Trubljaninu, generalnom

direktoru Direktorata za centralnu harmonizaciju i razvoj unutrašnjih kontrola Ministarstva finansija Crne Gore na snažnom vođstvu ove inicijative u Vladi Crne Gore.

Tim sa zahvalnošću zahvaljuje Xiaoqing Yu (direktorici Svjetske banke za Zapadni Balkan) na njenom usmjeravanju i podršci.

Izveštaj je takođe imao koristi od komentara recenzenata: Mai Thi Phuong Tran (viši stručnjak za finansijski menadžment Svjetske banke), Arun Manuja (viši stručnjak za finansijski menadžment Svjetske banke) i Juan Ortiz (viši ekonomista finansijskog sektora Svjetske banke).

¹ Tim Svjetske banke predvodio je Garik Sergeyev (viši stručnjak za finansijski menadžment), a uključivali su ga Pascal Frerejacque (konsultant), Svetlana Platon (konsultant), Natalia Konovalenko (konsultant), Darrel Scott (konsultant), Michael Wells (konsultant) i Aleksandra Radojević (konsultant). Tim je radio pod nadzorom Fabiana Seiderera (menadžer prakse upravljanja).

² Osim ako nije drugačije navedeno u tekstu.

REZIME

Relevantnost i upotreba finansijskih informacija

1. Crna Gora radi na izgradnji poslovne klime koja je pogodna za razvoj privatnog sektora i ekonomski rast na način koji je inkluzivan i koji poštuje životnu sredinu. Da bi se postigao održiviji i inkluzivniji ekonomski rast, Crna Gora mora da teži snažnom i održivom ekonomskom razvoju, ubrzavajući integraciju u Evropsku uniju (EU) i olakšavajući investicije privatnog sektora, uključujući strane direktne investicije (SDI). U 2023. godini, 65 procenata bruto stranih direktnih investicija je usmjereno na ulaganja u vlasnički kapital,³ naglašavajući važnost transparentne procjene vrijednosti vlasničkog kapitala u skladu sa međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja i međunarodnim standardima revizije.

2. Javno dostupno, visoko kvalitetno korporativno finansijsko izvještavanje koje je pouzdano, tačno i uporedivo će promovisati veće povjerenje investitora, zajmodavaca i kreditora. Visokokvalitetno računovodstvo, revizija i objelodanjivanje u javno dostupnim finansijskim iskazima omogućavaju poboljšanu transparentnost i odgovornost. Usklađeni, verifikovani finansijski iskazi su naročito korisni za podsticanje okruženja koje je neophodno za razvoj finansijskog sektora i tržišta kapitala privlačenjem institucionalnih investitora. Oni pomažu u ohrabrivanju preduzeća da posluju u okviru formalne ekonomije, čime se olakšava da se osigura da plaćaju odgovarajući nivo poreza i doprinose unapređenju fiskalne održivosti.

3. Kao dio svojih napora da poveća ekonomske mogućnosti, zemlja treba da podstakne razvoj računovodstvene profesije. Profesionalne

računovođe igraju ključnu ulogu u današnjem svijetu. Računovodstvena ekspertiza je presudna kako bi se omogućilo preduzećima, velikim ili malim, da efikasno upravljaju svojim poslovanjem, pristupaju finansijskama i donose odgovarajuće odluke na bazi adekvatnih informacija o širokom spektru aktivnosti (ulaganje, pokretanje novih proizvoda, angažovanje zaposlenih, ublažavanje operativnih rizika i mjerenje njihovog uticaja na životnu sredinu, uticaja na društvo i uticaja upravljanja). Finansijske informacije koristi nekoliko zainteresovanih strana: banke za donošenje finansijskih odluka o zahtjevima za kredite, statistički organ za izradu agregatnih informacija; poreski organi za provjeru poreskih prijava; Vlada za praćenje finansijskog zdravlja preduzeća u državnom vlasništvu (SOE); nacionalni supervizori banaka i osiguranja za provjeru solventnosti subjekata supervizije i na kraju ne manje važni investitori na tržištima kapitala za donošenje odluka o ulaganju. Računovođe u preduzećima u državnom vlasništvu pomažu da se osigura da „vlasnici“ kompanije - to jest, građani - dobiju najbolju vrijednost od preduzeća. Profesionalne računovođe treba da imaju odgovarajuća znanja i vještine kako bi osigurali pružanje kompetentnih profesionalnih usluga. Računovođe moraju da postupaju s dužnom pažnjom i u skladu sa važećim tehničkim i profesionalnim standardima. Kada postupaju kao nezavisni revizori, računovođe podržavaju javni interes, a njihov rad pomaže u zaštiti interesa investitora i drugih zainteresiranih strana. Preporuke revizora takođe pomažu kod poboljšanja računovodstvenih i kontrolnih sistema kompanija.

4. ROSC za računovodstvo i reviziju za Crnu Goru analizira korporativno finansijsko izvještavanje i revizorske prakse kako bi podržao napore Vlade da (i) poboljša investicionu klimu za crnogorske kompanije; (ii) podstakne trgovinsku konkurentnost

povezivanjem standarda izvještavanja i upravljanja sa praksama koje preovladavaju u EU i drugim glavnim trgovinskim partnerima; i (iii) osigura veću transparentnost u privatnom sektoru i sektoru preduzeća u državnom vlasništvu.

Trenutni okvir korporativnog finansijskog izvještavanja i njegovi glavni izazovi

5. Procjena ROSC za računovodstvo i reviziju naglašava važan napredak i preostale izazove (kao što je predstavljeno u paragrafima u nastavku) za poboljšanje okvira i praksi finansijskog izvještavanja i revizije korporativnog sektora zemlje i usklađivanje sa pravnom tekovinom Evropske unije.

Kvalitet finansijskog izvještavanja

6. U Crnoj Gori, pravni i regulatorni okvir za finansijsko izvještavanje postoji dugi niz godina. Međutim, ukupni kvalitet finansijskog izvještavanja upućuje na to da bi regulatori⁴ trebali da vrše detaljniju provjeru finansijskih iskaza koje su podnijeli/objavili subjekti. Neusklađenost je karakteristika u većoj ili manjoj mjeri na mnogim tržištima; međutim, to se pogoršava na onim tržištima gdje se vrše ograničene ili nikakve provjere usklađenosti. Nedostatak resursa i kapaciteta na regulatornom i industrijskom nivou je faktor. Neusklađenost potkopava značajan napor koji je učinjen da se uvedu i implementiraju okviri i potencijalno kvari izvještavanje onih subjekata koji su usklađeni.

7. Rezultati ROSC-ovog pregleda uzoraka⁵ finansijskih iskaza i izvještaja eksternih revizora o tim finansijskim iskazima ukazuju na područja za poboljšanje u primjeni računovodstvenih standarda. Iako je bilo nekih primjera dobre prakse, ukupni

kvalitet finansijskog izvještavanja treba poboljšati zbog vjerovatne neusklađenosti koja je identifikovana u nekoliko oblasti. Čini se da su pregledani finansijski iskazi bankarskog sektora generalno bolje prikazani od onih od drugih subjekata od javnog interesa (PIE). Bolje prikazivanje i objelodanjivanje su uočeni kod velikih kompanija i onih malih i srednjih preduzeća koja su ili podružnice stranih kompanija ili posluju u finansijskom sektoru. Međutim, kod svih kategorija pregledanih finansijskih iskaza je utvrđena potreba za poboljšanjem u odnosu na neke sveprisutne vjerovatne probleme neusklađenosti uočene u svim sektorima; na primjer, neadekvatno objelodanjivanje upravljanja i izloženosti finansijskom riziku, ključni izvori procjene neizvjesnosti i drugih prosuđivanja, i nedovoljna objelodanjivanja o porezima na dohodak/dobit; nedostaci u korišćenju modela ponovne procjene vrijednosti za nematerijalnu imovinu i primjena pogrešnih standarda na neke stavke (kao što je primjena MRS 16 *Imovina, postrojenja i oprema* na neke od sopstvene biološke imovine koja ne predstavlja plodonosne biljke); i neadekvatno testiranje smanjenja vrijednosti finansijske i nefinansijske imovine. Dodatna područja vjerovatne neusklađenosti uočene u finansijskim iskazima preduzeća u državnom vlasništvu uključuju netačno računovodstvo za trezorske hartije od vrijednosti.

Regulatorni i institucionalni okviri i usklađivanje sa zakonodavstvom EU

8. Pravni okvir za računovodstvo i finansijsko izvještavanje je fragmentiran što utiče na njegovu implementaciju. Trenutni opšti zahtjevi za izvještavanje su sadržani u Zakonu o računovodstvu, Zakonu o reviziji, Zakonu o privrednim društvima i drugim zakonima koji se primjenjuju. Između ovih zakona, postoje dupliranja, praznine i kontradikcije. Određeni zahtjevi koji bi logično pripadali jednom zakonu su umjesto toga sadržani u drugom zakonu. Efekat je da se često zakon učini teškim za razumijevanje i da ga je teško poštovati, a u nekim

⁴ Detalji o regulatorima i njihovim ovlaštenjima se mogu naći u paragrafima 66-70 i 76-78.

⁵ Pregledano je ukupno 55 setova godišnjih finansijskih iskaza od kojih je 15 setova pripremljeno od strane subjekata od javnog interesa (banke, osiguravajuća društva, preduzeća u državnom vlasništvu, itd.) i 40 setova pripremljenih od strane malih i srednjih preduzeća. Za detalje pregleda pogledajte *Odjeljak II.C. Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja ovog izvještaja*.

okolnostima da prisili subjekte da odluče koji će zakon da poštuju. Kao dio trenutnog procesa izmjena ovih zakona, treba razmotriti optimizaciju i racionalizaciju struktura zakona i uklanjanje dupliranja, praznina i kontradikcija.

9. Crna Gora bi trebala da nastavi sa svojim naporima da se dalje uskladi sa zakonodavstvom EU u oblasti računovodstva, finansijskog izvještavanja i izvještavanja o održivosti, revizije i javnog nadzora.

To će doprinijeti tekućim pregovorima o pristupanju EU i povećati ukupni kapacitet zemlje da podrži obaveze iz članstva. Potrebno je dalje usklađivanje kako bi se:

- a. **unaprijedio pravni okvir uvođenjem diferencijalnog/različitog okvira finansijskog izvještavanja i uklanjanjem nejasnoća i mogućih tumačenja u vezi sa pojednostavljenim zahtjevima finansijskog izvještavanja za male i mikro subjekte.** Zakon o računovodstvu je zasnovan na potpunim računovodstvenim standardima Međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja (MSFI), što je previše zahtjevno za srednje, male i mikro subjekte. Usvajanjem i sprovođenjem Pravilnika o računovodstvu, regulator je pokušao da uvede pojednostavljene zahtjeve za finansijsko izvještavanje za određene kategorije subjekata, što nije u skladu sa zahtjevima Zakona o računovodstvu. Da bi se riješila nedosljednost, preporučuje se da se u zakon uvede odredba za diferencijalne/različite (troslojne ili četvoroslojne) okvire korporativnog finansijskog izvještavanja u zavisnosti od veličine i značaja izvještajnog subjekta po javni interes:

- **MSFI Računovodstveni standardi bi trebalo da se zahtijevaju samo za pojedinačne i konsolidovane finansijske iskaze subjekata od javnog interesa.** To bi zahtijevalo reviziju definicije subjekata od javnog interesa. Preporučuje se da definicija u potpunosti bude u skladu sa definicijom subjekata od javnog interesa iz Računovodstvene direktive EU. Subjekti od javnog interesa bi i dalje trebali da budu predmet obaveznih eksternih revizija i njihovi revidirani finansijski iskazi bi trebali da budu podneseni i javno dostupni. Njihovi revizori bi trebali da budu podložni

strožim zahtjevima, uključujući odgovarajuće vještine i resurse za veće revizije i utvrđeni interni etički kodeks koji isključuje držanje akcija u subjektima koji su klijenati.⁶ Trebali bi uvesti dodatne zahtjeve za objelodanjivanje za subjekte od javnog interesa, kao što je propisano Računovodstvenom direktivom EU, ali koji nisu u opsegu MSFI računovodstvenih standarda.

- **Moglo bi se razmotriti usvajanje MSFI-a za mala i srednja preduzeća za pojedinačne i konsolidovane finansijske iskaze srednjih subjekata ili izrada lokalnog standarda finansijskog izvještavanja u skladu sa Računovodstvenom direktivom EU.** Ovim subjektima bi trebalo da bude dozvoljeno da koriste MSFI računovodstvene standarde kao alternativni okvir. Iako MSFI za mala i srednja preduzeća trenutno nije odobren od strane Evropske komisije, analiza kompatibilnosti koju je sproveo EFRAG 2010. godine otkrila je samo 6 nekompatibilnosti. Od tada su izmijenjene i MSFI za mala i srednja preduzeća i direktive EU, što je rezultiralo još manjim brojem nekompatibilnosti.⁷ Računovodstvena direktiva EU ne zabranjuje državama članicama da zahtijevaju od srednjih preduzeća da objelodanjuju informacije izvan onoga što je zahtijevano ili dozvoljeno Direktivom, stoga bi MSFI za mala i srednja preduzeća mogao da bude pogodna opcija za srednje subjekte u Crnoj Gori. Dodatni zahtjevi za objelodanjivanje za srednja preduzeća, propisani Računovodstvenom direktivom EU, ali koji nisu obuhvaćeni sa MSFI računovodstvenim standardima ili sa MSFI za mala i srednja preduzeća, trebalo bi da se zahtijevaju za srednja preduzeća. Obavezne eksterne revizije, podnošenje i objavljivanje finansijskih iskaza za srednje subjekte treba da se zadrži kao što je sada. Kao alternativni okvir MSFI-u za mala i srednja preduzeća, treba razmotriti izadu i usvajanje lokalnog standarda finansijskog izvještavanja sa diferencijanim/različitim nivoima objelodanjivanja kako bi odgovarao potrebama različitih kategorija subjekata koji nisu subjekti od javnog interesa.

⁶ Na sličan način kao što je regulisano Regulativom (EU) br. 537/2014 o posebnim zahtjevima u vezi sa revizijom i revizorima subjekata od javnog interesa

⁷ [https://efrag-website.azurewebsites.net/\(X\(1\)S\(uhlahbqjdzgsfth2yn4f41x\)\)/Activities/172/Compatibility-Analysis-IFRS-for-SMEs-and-the-Council-Directives](https://efrag-website.azurewebsites.net/(X(1)S(uhlahbqjdzgsfth2yn4f41x))/Activities/172/Compatibility-Analysis-IFRS-for-SMEs-and-the-Council-Directives)

- **Pojednostavljeni zahtjevi za finansijsko izvještavanje i objelodanjivanje bi trebali da se primijene na male i mikro subjekte kao što je propisano pravnom tekovinom EU.** Računovodstveni zahtjevi i zahtjevi za objelodanjivanje za mikro subjekte bi mogli da se dodatno pojednostave razmatranjem dodatnih opcija ili izuzeća predviđenih Računovodstvenom direktivom EU.⁸ Treba razmotriti dalja pojednostavljenja, kao što su: (i) omogućavanje mikro subjektima da odstupaju od obračunskog računovodstva kao što je dozvoljeno članom 36(1)(a) Računovodstvene direktive EU; (ii) izuzeti ih od zahtjeva da izrade napomene uz finansijske iskaze, pod uslovom da se informacije o sticanju spostvenih akcija i informacije koje se zahtijevaju članom 16(1)(d)⁹ i (e)¹⁰ objavljuju na kraju bilansa stanja; (iii) oslobađanje od obaveze da pripreme izvještaj menadžmenta pod uslovom da su informacije o sticanju spostvenih akcija uključene u napomene uz finansijske iskaze; i (iv) omogućavanje mikro subjektima da pripreme skraćeni bilans stanja i skraćeni bilans uspjeha.
 - b. **poboljšao javni nadzor i uveli posebni zahtjevi za revizije i revizore subjekata od javnog interesa, u skladu sa Regulativom (EU) br. 537/2014 koja definiše posebne zahtjeve za revizije i revizore subjekata od javnog interesa.** Sljedeća područja mogla bi imati koristi od boljeg usklađivanja s pravnom tekovinom EU: (i) imenovanje zakonskih revizora i uloga revizorskog odbora, ograničenje naknada za reviziju u određenim okolnostima, uključujući i kada isti revizori pružaju nerevizorske usluge; (ii) pregled kontrole kvaliteta angažmana prije izdavanja revizorskog izvještaja i dodatnog izvještaja revizorskom odboru; (iii) priprema dodatnog izvještaja revizorskom odboru; (iv) praćenje kvaliteta tržišta i procjena učinka revizorskih odbora; i (v) konkurencija i međunarodna saradnja u pogledu pregleda osiguranja kvaliteta, istraga i neposrednih inspekcija.
 - c. **uvesti obavezno izvještavanje o održivosti i obezbjeđivanje izvještavanja o održivosti.** Crna Gora nema okvir ili zakonske zahtjeve za izvještavanje o održivosti ili obezbjeđivanje izvještavanja o održivosti, iako nekoliko subjekata koji su pod kontrolom međunarodnih subjekata već izvještavaju o ovim informacijama svojim matičnim subjektima. Treba uzeti u obzir Direktivu EU o korporativnom izvještavanju o održivosti i Evropske standarde izvještavanja o održivosti.
- 10. Tržište akcija uključuje 255 pojedinačnih emitenata.** Međutim, sa akcijama značajnog broja njih se nikada ne trguje i mnogi nemaju slobodnih akcija dostupnih za trgovanje na berzi (*free float*). To ima efekat precjenjivanja tržišne kapitalizacije berze i iskrivljenog prikaza informacija o obimu. Često (kao što je kvartalno) izvještavanje o finansijskim informacijama i veliki broj pojedinačnih akcija troše značajne regulatorne i upravljačke napore za održavanje tržišta, ali uz ograničene benefite. Berza bi trebala razmotriti pojednostavljenje svojih zahtjeva za izvještavanje i jačanje zahtjeva za prijem za kotiranje.
- 11. Crna Gora ima fragmentirane zakonske odredbe i propise o korporativnom upravljanju, koje treba unaprijediti, naročito u pogledu funkcija i odgovornosti revizorskih odbora.** Trenutno samo kompanije kotirane na berzi podliježu eksplicitnom kodeksu upravljanja, pri čemu banke imaju zahtjeve korporativnog upravljanja ugrađene u zakon ili propise, a druge (na primjer osiguravajuća društva, preduzeća u državnom vlasništvu) nemaju posebne zahtjeve. Dobra međunarodna praksa predlaže obavezan zahtjev da subjekti od javnog interesa uspostave revizorski odbor, dok bi za subjekte koji nisu subjekti od javnog interesa to trebalo da bude dobrovoljno. Trenutno, svi subjekti u Crnoj Gori koji podliježu obaveznoj reviziji su obavezni da osnuju revizorski odbor, dok u praksi mnogi revizorski odbori ne rade djelotvorno, što podriva ulogu revizorskih odbora. Konsolidovani Kodeks upravljanja za sve subjekte od javnog interesa bi trebao da bude usvojen od strane jednog, centralizovanog organa,

⁸ Odstupanja su dozvoljena samo u odnosu na druge nakande; međutim, za prihode, zalihe i troškove zaposlenih, računovodstvo na obračunskoj osnovi se i dalje zahtijeva.

⁹ Član 16(1)(d) Računovodstvene direktive EU zahtijeva da se objavi ukupan iznos svih finansijskih obaveza, garancija ili nepredviđenih izadataka koji nisu uključeni u bilans stanja, i naznaku prirode i oblika bilo kog vrijednog instrumenta obezbjeđenja koji je dat; Sve obaveze koje se odnose na penzije i zavisna ili povezana društva objavljuju se odvojeno.

¹⁰ Član 16(1)(e) Računovodstvene direktive EU zahtijeva da se objavi iznos avansa i kredita odobrenih članovima administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela, sa naznakama kamatnih stopa, glavnih uslova i svih iznosa koji su otplaćeni ili otpisani ili ukinuti, kao i obaveza preuzetih u njihovu korist putem garancija bilo koje vrste, sa naznakom ukupnog iznosa za svaku kategoriju.

bilo od strane Ministarstva finansija (MF), ili tijela ovlaštenog i osposobljenog od strane Ministarstva finansija, u koordinaciji sa pojedinačnim regulatorima. Može se razmotriti korišćenje postojećeg procesa u Komisiji za tržište kapitala Crne Gore (KTK) kao osnove. Konsolidovani kodeks upravljanja za subjekte od javnog interesa bi trebao da bude u skladu sa G20/OECD principima korporativnog upravljanja (revidiranim 2023. godine), naročito u pogledu pitanja održivosti i otpornosti kako bi se pomoglo kompanijama da upravljaju klimatskim i drugim rizicima i mogućnostima u pogledu održivosti. Kodeks bi takođe trebao da uzme u obzir Preporuku Savjeta o Smjernicama o korporativnom upravljanju preduzećima u državnom vlasništvu (koje su usvojene 2015. i ažurirane 2024. godine), s posebnom pažnjom na preporuku da preduzeća u državnom vlasništvu podliježu istim zahtjevima u pogledu objelodanjivanja, odgovornosti i transparentnosti kao i kompanije kotirane na berzi. Očekuje se od preduzeća u državnom vlasništvu da uspostave odgovarajuće specijalizovane odbore, posebno revizorski odbor sastavljen od nezavisnih i kvalifikovanih članova koji će nadgledati objelodanjivanje, interne kontrole i pitanja vezana za reviziju. Treba izmijeniti pravni okvir kako bi se osiguralo da se konsolidovani Kodeks dosljedno primjenjuje, uz praćenje usklađenosti i posljedica za neusklađenost.

Praćenje i sprovođenje finansijskog izvještavanja

12. Aranžmani za podnošenje/objavljivanje koji su na snazi u Crnoj Gori omogućili bi objavljivanje nepotpunih i nerevidiranih podataka zbog različitih rokova za podnošenje finansijskih iskaza i revizorskog izvještaja. Trenutni zahtjevi za podnošenje/objavljivanje određuju različite rokove za podnošenje/objavljivanje finansijskih iskaza i revizorskih izvještaja kako slijedi: (i) podnošenje godišnjeg izvještaja za prethodnu godinu, uključujući finansijske iskaze i izvještaj menadžmenta, u papirnom i elektronskom obliku, moraju da podnesu svi

subjekti najkasnije do 31. marta tekuće godine;¹¹ (ii) podnošenje godišnjeg izvještaja za prethodnu godinu, uključujući konsolidovane finansijske iskaze i konsolidovani izvještaj menadžmenta, gdje je primjenjivo, mora biti dostavljen u papirnom i elektronskom obliku najkasnije do 31. maja tekuće godine;¹² i (iii) svi pravni subjekti koji podliježu obaveznoj reviziji su dužni da podnesu revizorski izvještaj za prethodnu godinu, u papirnom i elektronskom obliku, najkasnije do 30. juna tekuće godine.¹³ Iako je za pripremu konsolidovanih finansijskih iskaza i revizorskih izvještaja potrebno više vremena, i zato se oni podnose u kasnijoj fazi, trenutni aranžmani za podnošenje/objavljivanje omogućili bi objavljivanje nepotpunih i nerevidiranih podataka.

13. Različiti rokovi za podnošenje finansijskih iskaza i revizorskog izvještaja bi mogli uticati na kvalitet odluka koje donose potencijalni investitori i drugi korisnici. Poreska uprava održava repozitorijum finansijskih iskaza, a prethodno navedeni datumi podnošenja uglavnom odgovaraju poreskim i statističkim svrhama. Poreska uprava vrši verifikaciju podnesenih izvještaja sa fokusom na zahtjeve vezane za oporezivanje. Kao rezultat toga, potencijalno nepotpuni i nerevidirani podaci mogu biti javno dostupni; višestruke iteracije istih podataka mogu biti objavljene u javnosti kako se finansijski iskazi ponovo podnose tokom vremena; i malo ili nimalo objašnjenja je dato za promjene u dostavljenim podacima. Sadašnji aranžmani su u suprotnosti sa odredbama Računovodstvene direktive EU, koja zahtijeva da subjekti objavljuju odobrene godišnje finansijske iskaze i izvještaj menadžmenta zajedno sa mišljenjem koje su dostavili zakonski revizori u razumnom roku. Dok bi informacije potrebne za popunjenu poresku prijavu i informacije potrebne za statističke svrhe bile dostavljene na odgovarajući datum za poštovanje poreski obaveza i za statističke svrhe, propisno odobreni godišnji finansijski iskazi, izvještaj menadžmenta i revizorsko mišljenje (gdje je potrebno) treba da budu podneseni/objavljeni istog datuma i po mogućnosti samo na jednom mjestu.¹⁴ Svako kasnije ponovno podnošenje treba da zahtijeva uparivanje izvršenih promjena.

¹¹ Zakon o računovodstvu, član 11

¹² Zakon o računovodstvu, član 17

¹³ Zakon o reviziji, član 32

¹⁴ Subjekti koji se kotiraju na berzi, osiguravajuća društva, banke i drugi pružaoci finansijskih usluga su obavezni da podnesu godišnje finansijske iskaze svojim finansijskim regulatorima, sa sadržajem, uslovima i načinom pripreme i rokova za dostavljanje koji su propisani od strane odgovarajućeg regulatora. Svi finansijski regulatori objavljuju informacije koje su im dostavljene.

14. Osim toga, bilo bi bolje da se bazom podataka upravlja odvojeno od operativne Poreske uprave, s obzirom da Poreska uprava ima ograničenu obavezu i ovlaštenja, kao i kapacitet za praćenje usklađenosti sa standardima finansijskog izvještavanja. Finansijski iskazi pripremljeni i revidirani prema međunarodnim okvirima finansijskog izvještavanja ciljaju širok spektar primarnih korisnika, koji eksplicitno ne mogu da zahtijevaju dodatne informacije od izvještajnog subjekta. Zahtjevi poreskih organa su mnogo uži, fokusirani na prihode, i obično imaju ovlaštenja da zahtijevaju dodatne informacije. Poreska uprava u Crnoj Gori vrši samo ograničene provjere dobijenih finansijskih iskaza, što uključuje uvjeravanje da su dostavljeni svi obrasci finansijskih iskaza i da se kompletni iskazi podnose na vrijeme prije nego što informacije postanu javno dostupne. Sistem takođe automatski provjerava da li se bilans stanja aritmetički slaže što znači da je ukupna aktiva jednaka kapitalu i obavezama. Međutim, ne postoje logičke provjere, kao što je provjera da li su finansijski iskazi predmet obaveznih revizija ili da li je revizorski izvještaj potpisan od strane ovlaštenog revizora. Čak i ako je ukupna aktiva predstavljena kao negativan iznos, sve dok se slaže sa kapitalom i obavezama, sistem će prihvatiti finansijske iskaze. Nakon što su sva obavezna polja popunjena i dokumenti učitani, sistem automatski prihvata finansijske iskaze bez ikakve naknadne verifikacije učitanih informacija i informacije postaju javno dostupne. Naknadne provjere sadržaja finansijskih iskaza koje sprovode poreski inspektori na nivou subjekata fokusiraju se samo na informacije neophodne za poštovanje poreskih obaveza, ali ne i na usklađenost sa važećim finansijskim i menadžerskim/ nefinansijskim zahtjevima i standardima izvještavanja.

15. Zakon o računovodstvu nalaže Ministarstvu finansija i Poreskoj upravi da nadgledaju sprovođenje zakona i propisa donesenih u skladu sa Zakonom.¹⁵ Poreska uprava vrši samo ograničene provjere pravovremenosti i potpunosti svih oblika finansijskih izvještaja (uključujući statističke anekse) kao i podnesenih revizorskih izvještaja, uključujući i provjeru da li su ti dokumenti dostavljeni sektorskim regulatorima za banke i kompanije koje se kotiraju na berzi. Zakon precizira da je uloga Ministarstva finansija da ispita da li pravna lica organizuju računovodstveno poslovanje i vode poslovne knjige i računovodstvene evidencije u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Zakon specificira novčane kazne¹⁶ do maksimalnog

iznosa od 2.000 eura za nesastavljanje finansijskih iskaza u skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima (MRS) ili MSFI računovodstvenim standardima koje je objavio Odbor za međunarodne računovodstvene standarde (IASB), u praksi, međutim takve sankcije se ne primjenjuju zbog ograničenja resursa za sprovođenje pregleda usklađenosti sa MSFI-om.

16. Regulatori osiguravajućih društava i banaka takođe imaju pravo da izvrše pregled finansijskih iskaza, ali primarni fokus supervizije je na usklađenost sa zahtjevima prudencijalnog izvještavanja, sa samo ograničenim proširenjem za sprovođenje pregleda usklađenosti sa MSFI računovodstvenim standardima, bez odražavanja nalaza o neusklađenosti sa MSFI u godišnjim izvještajima regulatora. Zbog ograničenih kapaciteta, ni regulator berze ni berza ne pregledavaju finansijske iskaze kompanija kotiranih na berzi u pogledu usklađenosti sa MSFI računovodstvenim standardima, i oboje se oslanjaju na funkciju eksterne revizije. Godišnje publikacije svakog od regulatora zaduženih za pregled finansijskih iskaza treba detaljno da navedu materijalne nalaze pregleda finansijskih iskaza. Djelotvorni pregledi i javno komuniciranje nalaza trebali bi da rezultiraju proaktivnim promjenama u finansijskim iskazima i/ili preduzimanjem regulatornih mjera. Treba razmotriti uključivanje nalaza ovih pregleda u agregatnom i anonimiziranom obliku u svaki od godišnjih izvještaja tih regulatora ako su relevantni za regulisane subjekte. Osim toga, sva značajna pitanja relevantna za MSFI identifikovana od strane različitih regulatora treba da budu konsolidovana i uključena u jedan izvještaj. Ovo će biti korisno kako bi omogućilo razumijevanja procesa pregleda, pružajući priliku drugim subjektima da uče iz iskustva subjekata koji su bili predmet pregleda i čineći sve relevantne i materijalne informacije lakše dostupnim.

Nadzor revizije i osiguranje kvaliteta

17. Sistem nadzora revizije u Crnoj Gori je djelimično usklađen sa odredbama EU Direktive o reviziji 2014/56/EU i Regulative (EU) o reviziji, ali postoji potreba za daljim usklađivanjem. Tek treba

¹⁵ Zakon o računovodstvu, član 34

¹⁶ Zakon o računovodstvu, član 38

transponovati važne EU odredbe, kao što je potreba za redovnim praćenjem, najmanje svake tri godine, dokumentovanjem i izvještavanjem evropskih organa o kretanjima na tržištu za pružanje usluga zakonske revizije subjektima od javnog interesa, uključujući, (a) rizik koji proizlazi iz visoke učestalosti nedostataka kvaliteta zakonskog revizora ili društva za reviziju, poremećaj u pružanju usluga zakonske revizije, bilo u određenom sektoru ili među sektorima, dalja akumulacija rizika od nedostataka iz revizije i uticaj na ukupnu stabilnost finansijskog sektora, kao i mjere za ublažavanje tih rizika; (b) nivoe tržišne koncentracije; i (c) učinka revizorskih odbora.

18. U praksi, sistem javnog nadzora u Crnoj Gori se još uvijek uspostavlja nakon perioda nefunkcionalnosti/neoperativnosti i raspoloživi resursi i vještine će morati da se nadograde.

Ministarstvo finansija je odgovorno za nadzor revizije. Uspostavilo je dvostepeni sistem nadzora sa Savjetom za reviziju i Direkcijom za nadzor nad revizijom. Sistem je uspostavljen 2017. godine i progresivno je obavljao svoje dužnosti do 2021. godine kada je prestao da radi. Ponovo je pokrenut početkom 2023. godine i nastavlja i sada. Savjet za reviziju ima savjetodavnu ulogu, dok Direkcija za nadzor nad revizijom upravlja sistemom. To uključuje održavanje registara društava za reviziju i revizora, osiguravanje ispunjavanja zahtjeva kontinuiranog profesionalnog usavršavanja (CPD) i obavljanje inspekcija revizije. U vrijeme procjene, Direkcija za nadzor nad revizijom imala je samo jednog zaposlenog, a tim treba proširiti kako bi uključio pojedince s praktičnim iskustvom u reviziji i po mogućnosti profesionalnu sertifikaciju u računovodstvu. Savjet bi takođe trebalo da donese širi spektar vještina i znanja o reviziji, po mogućnosti uključujući ovlaštenog računovođu. U vrijeme procjene, Direkcija za nadzor nad revizijom je pokrenula proces monitoringa revizija, ali jedini inspektor za osiguranje kvaliteta nije imao iskustva u računovodstvu i reviziji koje je propisano zakonom. Jedini član Direkcije je pripremio plan revizije i počeo da sprovodi inspekcije, počevši od dva društva koja su članovi međunarodnih računovodstvenih mreža; izvještaji o inspekciji ne prikazuju nivo detalja koji se obično zahtijeva u pregledima revizije subjekata od javnog interesa. Napravljen je zahtjev za zapošljavanje dodatnog člana inspeksijskog osoblja za osiguranje

kvaliteta s iskustvom u reviziji. Još dvije pozicije će biti oglašene 2024. godine.

19. Inspekcije su orijentisane na usklađenost, a ne na potpune inspekcije društava za reviziju i revizorskih dosijea/predmeta. Inspekcije preispituju funkcionisanje društva za reviziju i osiguravaju da je usklađena sa svim svojim zakonskim obavezama. Osim toga, inspektor/ovlašćeni službenik odgovara na četiri pitanja na osnovu pregleda revizorskih dosijea: (i) da li društvo za reviziju ispunjava uslove za obavljanje revizorskih aktivnosti kako je propisano Zakonom o reviziji, uključujući aranžmane upravljanja, ugovaranje osiguranja od profesionalne odgovornosti i kontinuiranog profesionalnog usavršavanja za zaposlene; (ii) da li su kvantitet i kvalitet resursa dovoljni za obavljanje revizija, (iii) da li su revizije pregledanih dosijea u skladu sa Međunarodnim standardima revizije (MSR); i (iv) da li revizor ostaje nezavistan od subjekta revizije.

20. Izvještaji o inspekciji ne pružaju dovoljno informacija da podrže zaključke o adekvatnosti resursa za reviziju ili koliko je dobro izvršena revizija. Zaključci na prethodna pitanja (ii) i (iii) su odgovoreni na osnovu organizacije revizorskih dosijea, a ne na osnovu njihovog sadržaja. Na primjer, oni ne uključuju nikakav kritički pregled ili informacije o tome kako se izračunava materijalnost, ili kako su odabrana ključna pitanja revizije, i koje su bile suštinske revizorske procedure. Ova vrsta pregleda zahtijeva kritičko iskustvo koje se stiče kroz odgovarajuću obuku za računovodstvo i reviziju i godine profesionalnog iskustva.

21. Prethodna direkcija za osiguranje kvaliteta u Ministarstvu finansija je izvijestila da je sprovela samo šest inspekcija od 2017. do 2020. godine.

Posljednji godišnji izvještaj Direkcije spominje samo šest inspekcija, tri društva koja su članovi međunarodnih mreža i tri ostala društva. To je premalo da bi se pregledao cijeli sistem za tri godine kako to zahtijeva Zakon o reviziji. Izvještaji o inspekciji su objavljeni sa imenima pregledanih društava za reviziju, nalazima i zahtjevima za poboljšanja, uključujući rok. Poboljšanja koja su tražena uključuju kvalitet revizorske dokumentacije i nezavisnost.

22. Ne postoje dodatna ovlašćenja za istrage ili

sankcije predviđene Zakonom o reviziji osim sistema osiguranja kvaliteta i sankcija opisanih u paragrafu 292 u daljem tekstu. Nisu uspostavljeni resursi za istragu i disciplinsku odgovornost izvan sistema kontrole kvaliteta. Ne postoji pravni ili operativni mehanizam za istragu revizorskih prevara ili drugih prekršaja revizora ili revidiranih subjekta koje je otkrila štampa ili anonimne prijave. Čini se da Savjet za reviziju nema nikakvu moć da istraži takva pitanja.

Preduzeća u državnom vlasništvu

23. Ne postoje posebni zakoni koji regulišu preduzeća u državnom vlasništvu. Preduzeća u državnom vlasništvu koja su osnovana kao pravna lica koja se bave ekonomskim djelatnostima poštuju opšte zahtjeve privrednog prava. Prethodni Zakon o preduzećima u državnom vlasništvu je ukinut 2010. godine, a nedavno je Vlada odlučila da izradi novi zakon uz pomoć Svjetske banke.

24. Isto tako, ne postoje zakonske odredbe za računovodstvo i reviziju namjenski za preduzeća u državnom vlasništvu, a one su regulisane Zakonom o računovodstvu i Zakonom o reviziji kao i za bilo koje druge komercijalne subjekte slične veličine: preduzeća u državnom vlasništvu moraju da koriste MSFI računovodstvene standarde za finansijsko izvještavanje, a velika i srednja preduzeća u državnom vlasništvu moraju da budu predmet nezavisne revizije u skladu sa Međunarodnim standardima revizije. Uvođenje diferencijalnog/ odvojenog okvira finansijskog izvještavanja omogućilo bi manjim preduzećima u državnom vlasništvu da koriste pojednostavljeno finansijsko izvještavanje.

25. Vlasništvo nad preduzećima u državnom vlasništvu je fragmentirano i pod nadležnošću je niza javnih institucija, uključujući resorna ministarstva, agencije i nezavisne fondove (npr. penzioni fond, zavod za zapošljavanje) i pod finansijskim nadzorom Ministarstva finansija.¹⁷ Vlada razmatra centralizovanje i objedinjavanje vlasničke funkciju za svoja glavna preduzeća u državnom vlasništvu,

uz pomoć Svjetske banke. Direkcija za fiskalne rizike Ministarstva finansija prati preduzeća u državnom vlasništvu koja su, direktno ili indirektno, u većinskom vlasništvu Vlade. Ministarstvo finansija zahtijeva godišnje poslovne planove kao i godišnje izvještaje i priprema mišljenja za odobrenje od strane Vlade. Za usvajanje poslovnog plana i finansijskog plana za narednu godinu, Vlada zahtijeva pozitivno mišljenje Ministarstva finansija. Mišljenje Ministarstva finansija se dostavlja Komisiji za ekonomsku politiku i finansijski sistem na razmatranje i odobrenje.

26. Ministarstvo finansija je implementiralo alat za praćenje fiskalnih rizika vezanih za preduzeća u državnom vlasništvu (Health Check Tool) uz pomoć Međunarodnog monetarnog fonda. Sistem je prilagođen za praćenje nekoliko strukturnih koeficijenata i koeficijanta učinka za preduzeća u državnom vlasništvu, a analiza je trenutno u toku. Ministarstvo finansija planira da predstavi izvještaj Vladi u 2024. godini o punom portfelju preduzeća u državnom vlasništvu, na osnovu posljednjih dostupnih podataka (2022). Od juna 2024. godine, Direkcija za preduzeća u državnom vlasništvu je analizirala gotovo sva preduzeća u državnom vlasništvu koristeći alat za provjeru stanja (Health Check Tool).

27. Finansijski iskazi preduzeća u državnom vlasništvu se podnose na vrijeme u repozitorijum finansijskih iskaza kojim upravljaju Poreska uprava. U 2024. godini, sva preduzeća u državnom vlasništvu na centralnom nivou države koja prati Ministarstvo finansija podnijela su svoje finansijske iskaze za 2023. godinu prije 30. aprila 2024. godine. Datum podnošenja je produžen sa kraja marta na kraj juna 2024. godine. Od 31 revidiranog finansijskog iskaza preduzeća u državnom vlasništvu za 2023. godinu, samo 12 je zaključeno sa neizmijenjenim (čistim) revizorskim mišljenjem, uključujući 5 skretanja pažnje. 18 revizorskih izvještaja imalo je uslovno mišljenje, a jedan negativno mišljenje.¹⁸ Grupa revizora za preduzeća u državnom vlasništvu nije ograničena i uključuje širok spektar društava, ne ograničavajući se na društva koja su članice međunarodnih mreža.

¹⁷ Crna Gora ima decentralizovani i vrlo fragmentirani model vlasništva. Uloga Ministarstva finansija je do danas bila vrlo mala, a direkcija za fiskalni rizik ima ograničen broj zaposlenih.

¹⁸ Negativno mišljenje odnosi se na reviziju finansijskih iskaza Pošte Crne Gore za 2022. godinu, kod koje trećinu aktive u bilansu stanja čine zemljišta i zgrade za koje revizori ne mogu da utvrde vlasništvo.

28. Ne postoje posebni zahtjevi za korporativno upravljanje preduzećima u državnom vlasništvu. Ona preduzeća u državnom vlasništvu koja su generalno društva sa ograničenom odgovornošću (DOO) ili akcionarska društva (AD) moraju da imaju revizorski odbor. U Crnoj Gori, revizorski odbori su odvojeni od odbora direktora. Ovi drugi su obično usko povezani sa promjenama u političkom pejzažu zemlje. Odsustvo transparentnih smjernica, politika i procedura za izbor i imenovanje članova odbora direktora stvara prilike za korporativne konflikte. Državna revizorska institucija (DRI) je utvrdila da je kvalitet revizorskog odbora u preduzećima u državnom vlasništvu manjkav. DRI je izradila izvještaj o kvalitetu rada revizorskih odbora preduzeća u državnom vlasništvu u 2021. godini u horizontalnom izvještaju o efikasnosti rada revizorskih odbora u kompanijama sa većinskim državnim vlasništvom. Studija je sprovedena u svim sektorima. Studija je otkrila da su od 23 preduzeća u državnom vlasništvu, revizorski odbori bili djelotvorni u samo četiri, djelimično djelotvorni u četiri, a da u šest kompanija ili nikada nisu bili imenovani ili se nisu sastajali tokom cijele godine. DRI je dala nekoliko preporuka za revizorske odbore, uključujući bolji nadzor funkcije interne revizije i djeltvornosti internih kontrola i praćenje procesa finansijskog izvještavanja. Samo 50 procenata revizorskih odbora je dalo preporuku o izboru eksternog revizora, a samo jedan se sastao sa eksternim revizorom. Nadzor funkcije eksterne revizije i izbor eksternog revizora je jedan od glavnih zadataka revizorskog odbora. Ovo je povezano sa izborom eksternog revizora kroz proces javnih nabavki za preduzeća u državnom vlasništvu, u kome se čini da revizorski odbori imaju malo uticaja.

Računovodstvena profesija

29. U Crnoj Gori se koristi nekoliko računovodstvenih zvanja, ali samo dva su regulisana zakonom. Zvanja uključuju knjigovođu, računovodstvenog tehničara, ovlašćenog računovođu, sertifikovanog računovođu i ovlašćenog revizora. Samo su posljednja dva definisana zakonom i regulisana na državnom nivou od strane Ministarstva finansija kao što je opisano u sljedećim paragrafima. Osim toga, određene regulatorne funkcije su delegirane Institutu sertifikovanih računovođa Crne Gore (ISRCG) u skladu sa Vladinom uredbom. ISRCG je jedina profesionalna računovodstvena organizacija (PAO) u Crnoj Gori

koja je punopravni član Međunarodne federacije računovođa (IFAC). Uredbom Vlade priznata je kao nadležno tijelo za računovodstvene i revizorske poslove iz Zakona o računovodstvu i Zakona o reviziji i povjereni su joj regulatori zadaci. Druga profesionalna računovodstvena organizacija, Institut računovođa i revizora Crne Gore (IRRCG), je pridruženi član IFAC-a. IRRCG nema isti nivo profesionalnog priznanja od strane Ministarstva finansija kao ISRCG.

30. Zvanja knjigovođe i ovlašćenog računovođe nisu regulisana zakonom, već su definisana Crnogorskim obrazovnim računovodstvenim standardom, koji je izrađen u skladu sa Zakonom o računovodstvu i Uredbom Vlade. Knjigovođa je kvalifikovano lice sa određenim znanjem, iskustvom i kompetencijama u računovodstvu i sastavljanju finansijskih iskaza. Da bi stekao zvanje knjigovođe kandidat mora da ispuniti sljedeće kriterijume: (i) srednjoškolsko obrazovanje; (ii) najmanje tri godine praktičnog rada u računovodstvu; i (iii) da je položio ispit za knjigovođu kod profesionalne računovodstvene organizacije. Ovlašćeni računovođa je kvalifikovano lice koje ima odgovarajući nivo znanja i iskustva u računovodstvu, sastavljanju finansijskih iskaza, internoj reviziji, na zadacima eksterne revizije i drugim srodnim uslugama. Da bi stekao zvanje ovlašćenog računovođe kandidat treba da ispunjava sljedeće kriterijume: (i) ima univerzitetsku diplomu; (ii) najmanje tri godine praktičnog iskustva u računovodstvu ili finansijskom izvještavanju; i (iii) da je položio ispit za ovlašćenog računovođu.

31. Ovlašćeni revizori su regulisani Zakonom o reviziji, koji opisuje procedure za licenciranje, registraciju, početno profesionalno usavršavanje (IPD) i kontinuirano profesionalno usavršavanje. Ovlašćeni revizori su obavezni da ispune sljedeće kriterijume: (i) da su sertifikovani računovođe; (ii) da imaju praktično iskustvo na poslovima revizije u trajanju od najmanje tri godine, od čega su najmanje dvije godine pod nadzorom ovlašćenog revizora; i (iii) da dostave dokaz da nemaju krivični dosije. Zakon zahtijeva od revizora da učestvuju u kontinuiranom profesionalnom usavršavanju kako bi održali svoje teorijsko znanje, profesionalne vještine i vrijednosti na dovoljno visokom nivou, a koje se sprovodi u skladu sa programom koji je uspostavilo Ministarstvo finansija u dogovoru sa Savjetom za reviziju, a koji sprovodi Ministarstvo finansija ili pravno lice kojem je povjereno obavljanje ovog zadatka. U skladu sa Uredbom Vlade, zadaci koji se odnose na obuku sertifikovanih

računovođa i ovlaštenih revizora u pogledu početnog profesionalnog usavršavanja i kontinuiranog profesionalnog usavršavanja delegirani su ISRCG.

32. Uprkos tome što je regulisana na državnom nivou, računovodstvena sertifikacija nije potrebna za sastavljače finansijskih iskaza. Zakon o računovodstvu navodi samo da osobe odgovorne za vođenje poslovnih knjiga i pripremu finansijskih iskaza ne smiju da budu osuđene za krivično djelo. Da bi se poboljšao kvalitet finansijskog izvještavanja u zemlji, preporučuje se da finansijski iskazi dostavljeni u skladu sa zakonom budu ovjereni od strane odgovarajuće kvalifikovanog računovođe. Finansijski iskazi bi trebali da budu pripremljeni od strane odgovarajuće kvalifikovanog računovođe ili registrovane računovodstvene agencije koja ima preduslov, ažurne profesionalne vještine, kao i da podliježe etičkom okviru i procesu istrage i disciplinske odgovornosti (I&D). Odgovornost je povećana kada se od odgovornog pojedinca traži da potvrdi ispravnost podnesaka. Kada su finansijski iskazi pripremljeni od strane internog računovođe, finansijski iskazi bi trebali da budu potpisani od strane imenovanog računovođe. Kada su finansijski iskazi pripremljeni od strane agencije izvan subjekta koji ih podnosi, finansijski iskazi bi trebali da budu potpisani od strane odgovornog računovođe unutar agencije. Imenovani računovođa treba da posjeduje vještine koje su proporcionalne preuzetoj odgovornosti (dakle veće vještine za veće odgovornosti). Registrovani i kvalifikovani računovođe trebaju da ispune minimalne zahtjeve kontinuiranog profesionalnog usavršavanja kako bi se osiguralo održavanje nivoa vještina. U slučaju da se naknadno utvrdi da su finansijski iskazi manjkavi, protiv odgovornog računovođe treba pokrenuti odgovarajuće disciplinske mjere.

Utvrđivanje računovodstvenih i revizorskih standarda

33. Crna Gora bi trebala da primijeni najnoviju verziju MSFI računovodstvenih standarda koje je objavio IASB i odobrila EU ili da jasno artikulise proces za ažuriranje verzije MSFI računovodstvenih standarda koju je odobrio ISRCG (MSFI(M)). Slično tome, trebala bi da primijeni trenutnu verziju

Međunarodnih standarda revizije (MSR) koju je objavio Odbor za međunarodne standarde revizije i usluga uvjeravanja (IAASB) ili da razjasni proces za ažuriranje MSR(M).

34. Najnovija verzija MSFI računovodstvenih standarda koju je objavio ISRCG datirana je 2018. ISRCG je dodatno stekao prava od MSFI fondacije za prevođenje MSFI 9 i MSFI 15, koji su objavljeni odvojeno 2023. godine. Prevod MSFI 17 je planiran, ali još nije završen jer se neće primjenjivati prije 2026. godine. Privremeni jaz koji postoji između potpunih MSFI računovodstvenih standarda koje je objavio IASB i MSFI(M) koji se primjenjuje za nebankarske subjekte u Crnoj Gori će postepeno nestati u periodu između 2024. i 2026. godine. Banke su jedina preduzeća koja su ovlaštena da koriste puni MSFI kako ih je objavio IASB, i kao rezultat toga, njihovi revizori su jedini koji se pozivaju na MSFI računovodstvene standarde u svom revizorskom mišljenju. Kompanije koje se kotiraju na berzi a koje nisu banke koriste puni MSFI, bez MSFI 9 – Finansijski instrumenti i MSFI 15 – Prihodi, koji će se primjenjivati tek 2024. godine. Postoji lista od 17 manjih izmjena postojećih standarda koji još nisu prevedeni. MSFI 17 i MSFI 9 se neće implementirati za osiguravajuća društva prije 1. januara 2026. godine. Rana primjena MSFI 17 i MSFI 9 je moguća za sve kompanije osim za osiguravajuća društva.

35. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, najnovija verzija MSR dostupna revizorima u Crnoj Gori je objavljena u MSR priručniku za 2016-2017. godinu. Prevod MSR priručnika za 2021. godinu je završen i očekuje se da će biti objavljen 2024. godine.

36. Sažetak ključnih preporuka identifikovanih kao rezultat trenutne ROSC procjene računovodstva i revizije je prikazan u nastavku u Tabeli 1. Detaljni nalazi su navedeni u izvještaju, a preporuke su razmatrane u *Odjeljku III: Ključni nalazi i područja za razmatranje*. Generalno, preporuke imaju za cilj poboljšanje kvaliteta i pouzdanosti finansijskog izvještavanja i izvještavanja o održivosti i revizorskih praksi u Crnoj Gori, što u krajnjem doprinosi stabilnosti i transparentnosti finansijskog sistema zemlje.

Tabela 1. Sažetak preporučenih područja za razmatranje

Br	Preporuke	Odgovoran	Zavisi od	Rok
Regulatorni i institucionalni okvir				
1	Nastaviti napore za dalje usklađivanje sa zakonodavstvom EU u oblasti računovodstva, finansijskog izvještavanja i izvještavanja o održivosti, revizije i javnog nadzora. Ovo bi posebno trebalo da ima za cilj da se: * poboljša pravni okvir uklanjanjem nejasnoća i pojednostave zahtjevi za finansijsko izvještavanje za male i mikro subjekte; * poboljša javni nadzor i uvedu specifični zahtjevi za revizije i revizore subjekata od javnog interesa; * uvede obavezno izvještavanje o održivosti i obezbjeđivanje izvještavanja o održivosti.	Ministarstvo finansija (MF)	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno do srednjoročno
2	Uvesti višeslojni okvir izvještavanja (tri ili četiri nivoa) zasnovan na veličini subjekta i značaju u pogledu javnog interesa, uključiti pojednostavljene zahtjeve za finansijsko izvještavanje za male i mikro subjekte.	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno do srednjoročno
3	Pregledati, pojednostaviti i optimizovati postojeći pravni okvir za korporativno izvještavanje. Riješiti dupliranja, praznine i kontradiktornosti u "opštim" zahtjevima za izvještavanje unutar zakonodavstva.	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno
4	Preispitati zahtjev za kvartalno izvještavanje po MSFI računovodstvenim standardima/MSFI(M) od strane subjekata.	Komisija za tržište kapitala Crne Gore (KTK) / Montenegroberza	Izmjena zakona i/ili propisa	Srednjoročno
5	Razmotriti pojednostavljivanje zahtjeva za izvještavanje berzi i jačanje zahtjeva za prijem za kotiranje na berzi.	MF, KTK, Montenegroberza	Izmjena zakona i/ili propisa	Srednjoročno
6	Izraditi i usvojiti konsolidovani Kodeks korporativnog upravljanja za sve subjekte od javnog interesa. Ažurirati relevantne zakone i propise kako bi se osiguralo njegovo djelotvorno sprovođenje.	MF, Centralna banka Crne Gore (CBCG), Agencija za nadzor osiguranje Crne Gore (ANO), KTK	Izmjena zakona i/ili propisa	Srednjoročno

Br	Preporuke	Odgovoran	Zavisi od	Rok
7	Ojačati ulogu i odgovornosti revizorskog odbora.	MF	Izmjena zakona	Kratko-ročno do srednjo-ročno
8	Izmijeniti pravni okvir kojim se definiše uloga revizorskog odbora u procesu imenovanja zakonskih revizora ili društava za reviziju za subjekte od javnog interesa kako je to propisano pravnom tekovinom EU. Revidirati pravni okvir kako bi se osiguralo da zakonski revizori ne mogu biti otpušteni bez odgovarajućeg osnova.	MF	Izmjena zakona	Kratko-ročno do srednjo-ročno

Praćenje i sprovođenje finansijskog izvještavanja

9	Poboljšati i pojednostaviti postojeću centralizovanu bazu podataka korporativnog izvještavanja. Odobreni godišnji finansijski iskazi, izvještaj menadžmenta i revizorsko mišljenje (gdje se zahtijeva) treba da budu dostavljeni istog datuma i po mogućnosti samo na jednom mjestu.	MF, CBCG, KTK, ANO	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno do srednjo-ročno
10	Monitoring od strane regulatora godišnjih finansijskih iskaza opšte namjene treba da uključi njihov pregled u odnosu na primjenjive standarde finansijskog izvještavanja (kao što je MSFI(M)) na proporcionalnoj osnovi.	MF, CBCG, KTK, ANO	Alokacije budžeta i obuka	Kratko-ročno
11	Propisi bi trebali da obezbijede postepene sankcije, primjerene veličini i vrsti prekršaja, kako bi se olakšalo sprovođenje usklađenosti sa zahtjevima finansijskog izvještavanja i revizorskih standarda. Raspložive i nove sankcije moraju da se primijene kao dio djelotvornog sprovođenja zakona.	MF, CBCG, KTK, ANO	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno
12	Treba jasnije razdvojiti finansijske iskaze opšte namjene i prudencijalno/regulatorno izvještavanje u propisima za banke i osiguravajuća društva.	CBCG, KTK, ANO	Izmjena zakona i/ili propisa	Srednjo-ročno
13	Treba da se uspostavi sistematska saradnja između sektorskih regulatora i eksternih revizora.	CBCG, KTK, ANO	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno

Br	Preporuke	Odgovoran	Zavisi od	Rok
14	Godišnje publikacije svakog od regulatora tržišta hartija od vrijednosti (i/ili KTK), bankarskog regulatora, regulatora osiguranja i bilo kog drugog regulatora zaduženog za pregled finansijskih iskaza, treba detaljno da navedu materijalne nalaze pregleda finansijskih iskaza.	MF, CBCG, KTK, ANO	Memorandum o razumijevanju	Kratko-ročno
Nadzor revizije i osiguranje kvaliteta				
15	Razmotriti povećanje vještina i iskustva Savjeta za reviziju.	MF	Djelotvorna implementacija zakonskih zahtjeva	Kratko-ročno
16	Razmotriti angažovanje zaposlenih s iskustvom u reviziji za obavljanje nadzora revizije.	MF	Djelotvorna implementacija zakonskih zahtjeva	Kratko-ročno
17	Uvesti pristup zasnovan na riziku za provjere osiguranja kvaliteta zakonskih revizora i društava za reviziju - najmanje svake tri godine za one koji obavljaju zakonske revizije subjekata od javnog interesa i najmanje svakih šest godina za sve ostale.	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno
18	Ukinuti zahtjev za izvještaje o transparentnosti za društva za reviziju koja vrše reviziju subjekata koji nisu od javnog interesa.	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno
19	Uvesti mehanizam za praćenje, istragu i procesuiranje problematičnih ili neuspjelih revizija na osnovu primljenih informacija, uključujući adekvatne resurse za istragu i sankcije koje su proporcionalne propustima.	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno
Računovodstvena profesija				
20	Zahtijevati da finansijski iskazi koji su dostavljeni u skladu sa zakonom budu ovjereni od strane odgovarajuće kvalifikovanog računovođe.	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno
Utvrđivanje računovodstvenih i revizorskih standarda				
21	Primijeniti najnoviju verziju MSFI računovodstvenih standarda koju je objavio IASB i odobrila EU ili jasno artikulirati proces za ažuriranje MSFI(M). Slično tome, primijenite trenutnu verziju MSR koju je objavio IAASB ili razjasnite proces za ažuriranje MSR(M).	MF	Izmjena zakona i/ili propisa	Kratko-ročno do srednjoročno

Br	Preporuke	Odgovoran	Zavisi od	Rok
22	Izraditi ili usvojiti pojednostavljene standarde finansijskog izvještavanja za niže nivoe korporativnih subjekata.	MF	Propisi	Kratko-ročno

37. Generalna procjena ključnih indikatora učinka računovodstva i revizije je data u nastavku, što potvrđuje preostale izazove.

Tabela 2. Sažetak ROSC procjena za računovodstvo i reviziju za 2023. godinu

Indikator učinka	Ocjena Crne Gore ¹⁹	Maksimalna ocjena
1. Standardi finansijskog izvještavanja i revizorski standardi²⁰	3	4
A.1. Standardi finansijskog izvještavanja	3	4
B.1. Revizorski standardi	3	4
2. Komercijalna preduzeća (uključujući mala i srednja preduzeća)	2.5	4
A.1. Pojednostavljeno finansijsko izvještavanje	1	4
A.2. Izuzeća od obavljanja zakonskih revizija	4	4
3. Finansijsko izvještavanje i revizija za kompanije koje se kotiraju na berzi	2.5	4
A: Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za kompanije koje kotiraju na berzi	3	4
B: Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem kompanija koje kotiraju na berzi	1.5	4
4. Finansijsko izvještavanje i revizija za banke	3.5	4
A: Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za banke	3.7	4
B: Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem banaka	3.2	4

¹⁹ ROSC za računovodstvo i reviziju Kriterijumi za ocjenjivanje:

1 = Minimalna ocjena; kriterijum za ocjenu "2" nisu ispunjeni.

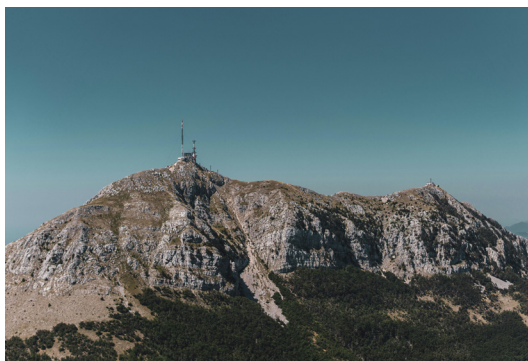
2 = Početni koraci preduzeti ka usklađivanju sa međunarodnom dobrom praksom; međutim, postoje značajne praznine.

3 = Određena usklađenost sa međunarodnom dobrom praksom; međutim, praznine ostaju.

4 = Značajna usklađenost sa međunarodnom dobrom praksom.

²⁰ Ovaj indikator učinka se odnosi na usvajanje međunarodnih standarda, indikatori učinka 2 do 6 se odnose na implementaciju i primjenu tih standarda.

Indikator učinka	Ocjena Crne Gore ¹⁹	Maksimalna ocjena
5. Finansijsko izvještavanje i revizija za osiguravajuća društva	2.9	4
A: Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za osiguravajuća društva	3	4
B: Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem osiguravajućih društava	2.8	4
6. Računovodstvena profesija	Djelimično usvojen	Usvojena
A: Međunarodni obrazovni standardi	Djelimično usvojen	Usvojena
B: Etički kodeks za profesionalne računovođe	Djelimično usvojen	Usvojena
C: Sistem istrage i disciplinske odgovornosti	Djelimično usvojen	Usvojena
7. Javni nadzor revizije	2.9	4
A: Sistem nadzora revizije	3.3	4
B: Osiguranje kvaliteta revizije	2.5	4
C: Istrage o kvalitetu revizije i sankcije	3	4

I. UVOD

Kontekst zemlje

38. Crna Gora je mala ekonomija sa višim srednjim dohotkom koja teži da se pridruži EU i postigne evropski prosperitet. Sa populacijom od oko 633.000²¹ stanovnika i površinom od oko 13.812 kvadratnih kilometara, nalazi se u jugoistočnoj Evropi na obali Jadranskog mora. Zemlja ima ograničen spektar ekonomskih mogućnosti, sa turizmom, energikom i uslugama koje igraju glavnu ulogu u njenoj ekonomiji. Njena mala veličina i ograničene ekonomske mogućnosti stvaraju ograničenja za razvoj kapaciteta i vještina i izgradnju institucija. Međutim, njen položaj pruža mogućnosti za pristup regionalnim tržištima unutar zapadnog Balkana i Evropske unije.

39. Crna Gora je parlamentarna republika; izbori su održani 2023. godine, a nova Vlada je formirana u oktobru 2023. godine. Crna Gora je stekla nezavisnost

2006. godine nakon decenije političke rasprave, kao i složenog prelaska iz komandne ekonomije u tržišnu ekonomiju. Politička situacija ostala je relativno stabilna u prvoj deceniji nakon nezavisnosti, ali je posljednjih godina došlo do eskalacije političke polarizacije i povećane neizvjesnosti, što je dovelo do suspenzije donošenja zakonodavnih odluka 2021. godine. Sastav vladajuće koalicije se značajno promijenio nakon parlamentarnih izbora 2020. godine, što je rezultiralo da su se 2022. godine obavila dva glasanja o nepovjerenju Vladi u jednoj godini. Izbori 2023. rezultirali su novim premijerom i Vladom.

40. Ambicija Crne Gore da se pridruži Evropskoj uniji ima snažno odobravanje javnosti - podržano od strane 80 procenata građana - a proces pristupanja EU bio je važan faktor za zamah reformi. Pregovori o pristupanju počeli su 2012. godine, a od tada je usvojen sveobuhvatan skup zakonskih okvira za

²¹ 633.158 prema popisu stanovništva iz 2023.

usklađivanje lokalnog zakonodavstva sa *pravnom tekovinom* EU. Najnoviji (novembar 2023.) izvještaj Evropske komisije o napretku u Crnoj Gori²² pokazao je da, iako je napredak u reformama pristupanja EU u velikoj mjeri zaustavljen tokom perioda polarizacije i političke nestabilnosti, je postignut određeni napredak u suočavanju sa pritiskom konkurencije i tržišnim silama unutar EU. Postignut je ograničen napredak u preporukama za 2022. godinu usvajanjem podzakonskog akta Zakona o računovodstvu i umjerenim pripremama za razvoj funkcionalne tržišne ekonomije. Izvještaj o napretku savjetuje usvajanje novog zakona o kompanijama i zakona o korporativnom računovodstvu.

41. U proteklih petnaest godina zemlja je doživjela snažne periode ekonomskog procvata praćene periodima ekonomskog pada. Izgledi za rast Crne Gore za period 2023-2025 su pozitivni (projektovani su u prosjeku na 3,1 procenat), ali globalni faktori predstavljaju izazov za njih, kao i domaća politička nestabilnost. Kao ekonomija koja je zavisna od turizma, zemlja je pretrpjela recesiju zbog pandemije COVID-19, sa padom BDP-a od 15,3 procenta u 2020. godini. Godinu dana kasnije, kao rezultat snažnog oporavka turizma, ekonomija se oporavila za 13 procenata. Inflacija je u prosjeku iznosila 13 procenata u 2022. godini, sa vrhuncem od 17,5 procenata u novembru 2022. i padom na 15,1 procenata početkom 2023. (februar), sa projekcijom od 7,9 procenata za 2023. godinu. U 2022. godini stopa nezaposlenosti pala je na 14,7 procenata sa 16,7 procenata iz 2021. godine. Stopa siromaštva u 2022. godini iznosila je 17,2 procenata.

42. Finansijski sektor održava snažne rezerve kapitala i likvidnosti. U decembru 2023. ukupni krediti su porasli za 11,9 procenata u odnosu na prethodnu godinu, podstaknuti kreditiranjem domaćinstava i nerezidenata. U isto vrijeme, ukupni depoziti su porasli za 4,8 procenata, predvođeni sektorom opšteg nivoa države i sektorom domaćinstava. Prosječni koeficijent adekvatnosti kapitala iznosio je zdravih 20,3 procenata u decembru 2023. godine, znatno iznad regulatornog minimuma, dok su nekvalitetni krediti pali na 5,8 procenata od ukupnih bruto kredita sa 6,3 procenta iz decembra 2022. godine. Likvidnost je izdašna, a likvidna aktiva u odnosu na ukupnu aktivu je

iznosila 23,5 procenata u decembru 2023. godine. Iako je finansijski sektor stabilan, u vrijeme rasta globalnih kamatnih stopa i brzog rasta kredita, važno je pažljivo pratiti rizike. Stope NPL-a u Crnoj Gori (6,3 procenata)²³ su veće od prosjeka regiona i ponovo rastu nakon pada na 5,8 procenata u 2023. godini.

43. Preduzeća u državnom vlasništvu nastavljaju da posluju u ključnim sektorima ekonomije, ali predstavljaju relativno mali udio u BDP-u i zaposlenosti.²⁴ Koncentrisana pretežno u sektorima transporta, turizma i energetike, preduzeća u državnom vlasništvu se suočavaju sa neefikasnošću u raspodjeli javnih resursa, kao i u drugim aspektima, uključujući, ali ne ograničavajući se na poslovne gubitke i poreske dugove. Ministarstvo finansija implementira alat za praćenje fiskalnog rizika (*health check tool*) koji generišu preduzeća u državnom vlasništvu uz pomoć Međunarodnog monetarnog fonda. Alat je prilagođen za praćenje brojnih strukturnih koeficijenata i koeficijenata učinka za preduzeća u državnom vlasništvu. Analiza je trenutno u toku.

Povezivanje ovog izvještaja sa Reformskom agendom Crne Gore

44. Ova procjena je sprovedena na zahtjev Vlade Crne Gore. ROSC za računovodstvo i reviziju je sproveden u okviru programa koji finansira Evropska unija *Put u Evropu: Program računovodstvene reforme i institucionalnog jačanja za mala i srednja preduzeća* (REPARIS for SMEs), koji se dobro uklapa u Nacionalnu strategiju održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, kao i Okvir za partnerstvo sa zemljom Svjetske banke (CPF) 2025-2028. Mala i srednja preduzeća (MSP) čine 99,6 procenata ukupnog broja preduzeća u Crnoj Gori i značajno doprinose ekonomskom rastu i razvoju, konkurentnosti privrede i novim zapošljavanjima, t.j. uvođenju zelene ekonomije u Crnoj Gori. Pejzažom malih i srednjih preduzeća Crne Gore dominira veliki broj mikropreduzeća u uslugama, srazmjerno velikom doprinosu turističkog sektora ekonomiji. Mala i srednja preduzeća doprinose sa 77 procenata dodate

²² https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_694%20Montenegro%20report.pdf#page=94&zoom=100,92,252

²³ U septembru 2024.

²⁴ Preduzeća u državnom vlasništvu doprinose sa oko 5,5 procenata BDP-a i zapošljavaju oko 6 procenata ukupne radne snage (*Economic Performance of State-Owned Enterprises in Emerging Economies, A Cross-country study*, EBRD, februar 2020).

vrijednosti BDP-u u 2020.²⁵ godini. Više od tri četvrtine nacionalnog zapošljavanja u Crnoj Gori generišu mala i srednja preduzeća. Nacionalna strategija održivog razvoja naglašava važnost razvoja malih i srednjih preduzeća i jačanja i poboljšanja regulacije u oblasti finansijskih posrednika – od mikrofinansiranja do međunarodnog bankarstva – za bolji pristup finansijama, naročito za mala i srednja preduzeća.

45. Partnerski okvir za zemlju 2025-2028 nastoji da podrži Crnu Goru u postizanju održivijeg i inkluzivnijeg ekonomskog rasta i napretku ka pristupanju EU. ROSC procjena za računovodstvo i reviziju za Crnu Goru za 2023. godinu i njene preporuke dobro se uklapaju u oba cilja Partnerskog okvira za zemlju: (i) bolje ekonomske mogućnosti; i (ii) poboljšani ishodi po životnu sredinu. Preporuke ROSC-a za računovodstvo i reviziju su osmišljene da poboljšaju odgovornost i transparentnost finansijskih i nefinansijskih informacija, koje su bitni elementi povjerenja investitora, i koje bi omogućile dodatni privatni kapital ekonomiji. Pojednostavljivanje i optimizacija postojećeg pravnog okvira za korporativno izvještavanje i uvođenje višeslojnog okvira izvještavanja zasnovanog na veličini subjekta i značaju po javni interes, uključujući pojednostavljene zahtjeve za finansijsko izvještavanje za male i mikro subjekte, smanjilo bi troškove poslovanja, posebno za srednja, mala i mikro preduzeća, i stvorilo bolje ekonomske mogućnosti za lokalne i međunarodne investitore. Bolje usklađivanje zahtjeva za finansijsko izvještavanje sa zakonodavstvom EU u oblasti računovodstva, finansijskog izvještavanja i revizije bi poboljšalo ukupni kapacitet zemlje da podrži obaveze članstva u EU i osiguralo poboljšanu investicionu klimu za strane direktne investicije. Procjena takođe preporučuje uvođenje obaveznog izvještavanja o održivosti i obezbjeđivanje izvještavanja o održivosti, u skladu s relevantnim zahtjevima EU. Novi zahtjevi za izvještavanje će obezbijediti da informacije za procjenu uticaja kompanija na životnu sredinu; kao i za procjenu finansijskih rizika i prilika koje proizlaze iz klimatskih promjena budu dostupne investitorima i drugim zainteresiranim stranama. Bolje izvještavanje o rizicima po životnu sredinu i klimatskim rizicima i mogućnostima će doprinijeti boljem donošenju odluka za poboljšanje upravljanja i usluga u vezi sa životnom sredinom; i jačanje prilagođavanja na klimatske promjene.

46. Nacionalna strategija održivog razvoja ima za cilj da izgradi transparentno, stabilno i predvidljivo investiciono okruženje za podsticanje ulaganja. Naglašava jačanje regulatornog okvira i uvođenje podsticajnih mjera kako bi se ciljevi privatnog sektora približili razvojnim ciljevima države. Nacionalna strategija održivog razvoja identifikuje ulogu Svjetske banke u ovoj agendi, zajedno sa drugim međunarodnim razvojnim partnerima, da pruži tehničku podršku i obuku fokusiranu na razvoj kapaciteta za jačanje ekonomske saradnje domaćih i stranih investitora i pružanje osiguranja i neophodnih garancija za investicije. Nacionalna strategija održivog razvoja takođe ukazuje na to da nacionalne i regionalne razvojne banke moraju da budu više uključene u finansiranje održivog razvoja, uključujući podršku jačanju malih i srednjih preduzeća.

47. Ishod postizanja ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija zahtijeva dobro korporativno finansijsko izvještavanje. Postizanje ciljeva se oslanja na dramatično povećanu javnu potrošnju, koja zauzvrat treba da se finansira kroz unaprijeđenu poresku administraciju i korz širu i dublju poresku osnovicu. Kvalitet i transparentnost korporativnog finansijskog izvještavanja pomažu u poboljšanju pristupa preduzeća kapitalu i smanjenju troškova kapitala, čime se omogućava ekonomski rast koji proširuje i produbljuje poresku osnovicu i povećava poreske prihode zemlje. Povećana transparentnost može takođe doprinijeti jačanju sistema poreske administracije koji bi potencijalno mogao da smanji utaju poreza.

48. Crna Gora je posvećena tome da postane ekološka država u skladu sa svojim Ustavom.²⁶ Kao ekološka država, Crna Gora teži održavanju uravnoteženog suživota između ekonomskog razvoja i očuvanja svog prirodnog okruženja. Nacionalna strategija održivog razvoja ohrabruje kompanije da razviju model poslovnog ponašanja koji uključuje svijest i brigu o uticajima na životnu sredinu i društvo od njihovih sopstvenih aktivnosti. Prilikom procjene ulaganja, kompanije bi trebale da uzmu u obzir kako nefinansijske uticaje, tako i ekonomske uticaje.

49. Crna Gora teži dekarbonizaciji, što podrazumijeva transformaciju energetskeg sektora, transporta i industrije. Crna Gora ima nisku emisiju po glavi stanovnika, 1,8 tona CO₂ u poređenju sa

²⁵ OECD indeks politike za mala i srednja preduzeća – zapadni Balkan i Turska 2022.

²⁶ Ustav Crne Gore, član 1

svjetskim prosjekom od 4,8 tona po osobi u 2019. godini. U 2021. godini, Vlada se obavezala da će do 2030. godine smanjiti emisiju gasova sa efektom staklene bašte za 35 procenta ispod nivoa iz 1990. godine. Povećani nacionalno utvrđeni doprinos Crne Gore je u skladu sa ciljem Zelenog plana EU da kontinent postane klimatski neutralan do 2050. godine.²⁷

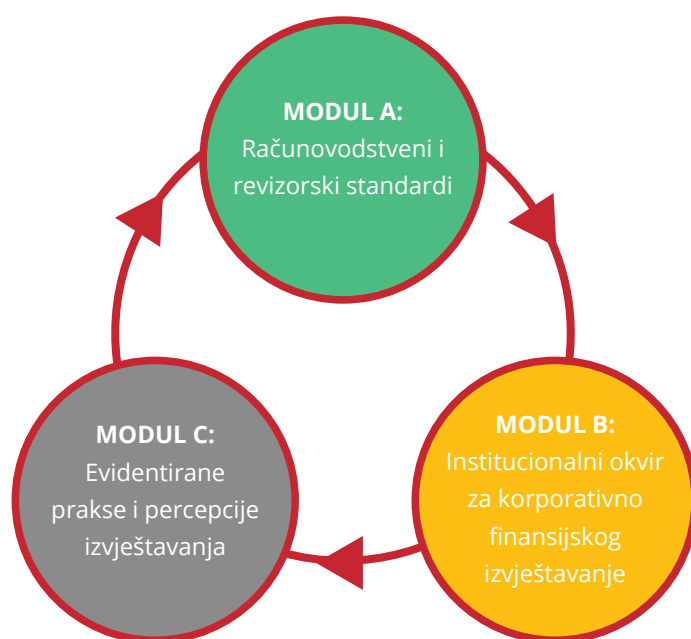
50. Crna Gora ima za cilj da postigne ovo smanjenje kroz:²⁸ (i) ukupno 18 mjera ublažavanja, 14 u energetsom sektoru, koji ima najveći doprinos emisiji gasova sa efektom staklene bašte u zemlji; (ii) čvrstu posvećenost ulaganjima u proizvodnju obnovljive energije i energetske efikasnost u javnim i privatnim zgradama/ domaćinstvima; (iii) osnovu za određivanje cijena za emisije ugljenika kroz uvođenje šeme ograničavanja i trgovanja za glavne emitere CO₂ (industrijska i energetska postrojenja); (iv) transfer sredstava prikupljenih iz šeme u Fond za zaštitu životne sredine koja će se koristiti za mjere zaštite životne sredine, podršku obnovljivim izvorima energije i inovacijama; (v) posvećenost održivom upravljanju biodiverzitetom, vodama i šumama sa smanjenom potrošnjom prirodnih resursa; (vi) izgradnju otpornosti na klimatske promjene promovisanjem klimatskih inovacija i povećanjem javne podrške klimatskim rješenjima; (vii) korišćenje mjera ublažavanja koje su

rodno osviješćene, zasnovane na rodno osjetljivim indikatorima i čine sastavni dio svih politika i aktivnosti na svim nivoima.

■ Primijenjena metodologija

51. Podaci i druge informacije korišćene za procjenu su prikupljene pomoću ROSC dijagnostike za računovodstvo i reviziju (A&A) 2.0 (vidjeti grafikon 1). Prakse su zatim upoređene sa međunarodnim standardima i dobrim praksama kako bi se osigurala osnova za preporuke politika koje su uključene u *Odjeljak III: Ključni nalazi i područja za razmatranje*. Namjera preporuka je da pomognu: (i) promociji rasta vođenog privatnim sektorom kroz povećanu regulatornu i tržišnu efikasnost; (ii) razvoju finansijskih tržišta i tržišta kapitala; i (iii) poboljšanju odgovornosti i transparentnosti (uključujući izvještavanje o održivosti). Povećanje stepena usklađenosti sa međunarodnim standardima i dobrim praksama za korporativno finansijsko izvještavanje je ključni pokretač poboljšanja ukupnog standarda korporativnog upravljanja.

Grafikon 1. Metodologija procjene ROSC za računovodstvo i reviziju 2.0

²⁷ <https://www.undp.org/montenegro/press-releases/montenegro-increases-climate-ambition-cut-emissions-35-within-decade>

²⁸ <https://unfccc.int/sites/default/files/NDC/2022-06/Updated%20NDC%20for%20Montenegro.pdf>

II. PROCJENA

A. Računovodstveni i revizorski standardi

52. Ovaj odjeljak procjenjuje u kojoj mjeri nacionalni računovodstveni i revizorski standardi prate međunarodna mjerila – MSFI računovodstvene standarde ili MSFI računovodstvene standarde za mala i srednja preduzeća, kao i MSR i ISQM 1 i 2²⁹ za reviziju. Kvalitet nacionalnih standarda i način na koji se oni primjenjuju u praksi utiče na pouzdanost i uporedivost finansijskih informacija za korisnike, posebno trenutne ili potencijalne investitore, zajmodavce i povjerioce. Proces uspostavljanja nacionalnih standarda je pregledan u *Odjeljku II.B.10*

Uspostavljanje računovodstvenih i revizorskih standarda. Primjena nacionalnih standarda je pregledana u Odjeljku II.C Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja.

Nedostatak računovodstvenih standarda

53. Postoji nepovezanost između računovodstvenih zahtjeva koji proizilaze iz zakona, propisa kojim se sprovodi zakon – to jest Pravilnika o obrascima finansijskih iskaza, i stvarne prakse.³⁰ Crna Gora ima jedinstveni računovodstveni okvir koji je

²⁹ Međunarodni standardi upravljanja kvalitetom (ISQM) 1 i 2 zamijenili su Međunarodne standarde za kontrolu kvaliteta (ISQC) u decembru 2020. godine, a na snazi su od 15. decembra 2022. godine.

³⁰ Pravilnik o sadržini i formi obrazaca finansijskih iskaza za privredna društva i druga pravna lica (objavljen u Službenom listu Crne Gore, broj 011/20 dana 6. marta 2020. godine); https://assets-global.website-files.com/6458e788814cab18be394a81/6537cc6d5cc53b4a96d45faa_3.%20Pravilnik%20o%20sadrzini%20i%20formi%20obrazaca.pdf

postavljen u Zakonu o računovodstvu koji zahtijeva da MSFI računovodstveni standardi budu referentni računovodstveni standardi. Pravilnik o obrascima finansijskih iskaza koji operacionalizuju neke od odredbi Zakona o računovodstvu, ograničava informacije koje se objavljuju za srednje, male i mikro subjekte. Iako odredbe ovog Pravilnika nastoje da prenesu neke od odredbi Računovodstvene direktive EU,³¹ to može ograničiti primjenu MSFI računovodstvenih standarda. Ovim se implicira da u praksi objavljivanje finansijskih iskaza mikro i malih i srednjih preduzeća nije u skladu sa MSFI kako ih je odobrio Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore (ISRCG). Pregled uzoraka finansijskih iskaza malih i srednjih preduzeća je sproveden tokom ROSC procjene za računovodstvo i reviziju, koja je identifikovala nedostatke u kvalitetu finansijskog izvještavanja malih i srednjih preduzeća. Detalji pregleda su predstavljeni u *Odjeljku II. C. Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja* u nastavku teksta.

54. Pravilnik o obrascima finansijskih iskaza prati EU pristup „prvo misli na male“, ograničavajući obavezu napomena kako bi se ublažilo opterećenje za mikro, male i srednje subjekte. Kada subjekti koji nisu od javnog interesa primjenjuju ove smjernice, primijenjeni standardi se više ne mogu identifikovati kao MSFI računovodstveni standardi. Pravilnik određuje informacije koje treba uključiti u napomene prema veličini subjekta. Za mala i srednja preduzeća, napomene su ograničene. Ovo prati odredbe pravne tekovine EU i EU politike. Obrazloženje je u transpoziciji Računovodstvene direktive EU 2013/34/EU,³² koja zahtijeva jednostavnije objelodanjivanje za mikro, male i srednje subjekte, stoga mala i srednja preduzeća nisu obavezna da objelodanjuju dodatne informacije čak i ako bi to bilo značajno prema MSFI računovodstvenim standardima.

55. Kako Zakon o računovodstvu prepoznaje samo MSFI kao računovodstvene standarde za sve kompanije, računovodstveni pravni okvir u Crnoj Gori nije dovoljno fleksibilan da se prilagodi kapacitetima mikro, malih i srednjih subjekata, te stoga nije u potpunosti implementirao računovodstveni okvir EU. Računovodstvena direktiva predviđa diferencirane/različite zahtjeve za objelodanjivanje u zavisnosti od veličine subjekta,

sa samo ograničenim obelodanjivanjem za male subjekte i dodatnim izuzećima za mikro subjekte; MSFI je obavezan za konsolidovane finansijske iskaze subjekata koji se kotiraju na berzi i može da se primijeni za njihove pojedinačne finansijske iskaze; MSFI je dozvoljen za kompanije koje nisu kotirane na berzi. Kao zemlja kandidatkinja za članstvo u EU, Crna Gora bi trebala da teži da implementira EU zahtjeve.

56. Proces postavljanja lokalnih standarda je ograničen na odobravanje MSFI računovodstvenih standarda i njihovo objavljivanje na lokalnom jeziku, te pripremu pravilnika. ISRCG objavljuje MSFI kako je propisano od strane IASB-a nakon završetka procesa odobravanja. Ovaj proces uključuje prevođenje standarda na lokalni jezik i konsultacije sa različitim zainteresovanim stranama na koje utiče implementacija novog standarda. Zainteresovane strane uključuju, između ostalog, CBCG, Agenciju za nadzor osiguranja Crne Gore (ANO), Komsiju za tržište kapital (KTK), Montenegroberzu, Ministarstvo finansija, Savjet za reviziju, Poresku upravu i kompanije koje će biti pogođene standardom. Konsultacije su odložile primjenu novih standarda, zbog njihove složenosti i njihovog uticaja na naplatu poreza koji je trebalo procijeniti. Finansijski iskazi pripremljeni i revidirani u skladu sa međunarodnim okvirima finansijskog izvještavanja ciljaju širok spektar primarnih korisnika, koji eksplicitno ne mogu zahtijevati dodatne informacije od izvještajnog subjekta. Zahtjevi poreskih organa su mnogo uži, fokusirani su na prihode. Oni obično imaju ovlašćenja da zahtijevaju dodatne informacije. Posljedično, poreski organi nisu primarni korisnici. Poreski organi se ipak mogu osloniti na finansijske iskaze kao početnu tačku za procjenu poreskih obaveza, a samim tim i kvalitet finansijskog izvještavanja je važan za djelotvornu naplatu poreza. Bez obzira na to, s obzirom na indirektnu vezu između finansijskih iskaza i prijavljivanja poreza, važno je da poreska razmatranja ne budu prepreka za održavanje standarda finansijskog izvještavanja u skladu sa drugim zahtjevima zainteresovanih strana.

57. Proces prevođenja MSFI računovodstvenih standarda je složen. ISRCG u velikoj mjeri zavisi od tripartitnog sporazuma koji ima sa Savezom računovođa i revizora Srbije (SRRS) i Savezom računovođa i revizora Republike Srpske (SRRRS) Bosne i Hercegovine za dobijanje prevoda MSFI-a. Prevod

³¹ Računovodstvena direktiva (Direktiva 2013/34/EU) iz 2013. godine

³² Direktiva 2013/34/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 26. juna 2013. o godišnjim finansijskim iskazima, konsolidovanim finansijskim iskazima i povezanim izvještajima određenih vrsta društava.

standarda u Crnoj Gori zasnovan je na verziji koju je preveo SRRS i koja je objavljena na internet stranici Ministarstva finansija Srbije. Ugovor o konzorciju daje prava na prevod ISRCG. ISRCG je dodatno stekao prava od MSFI fondacije za prevođenje MSFI 9 i MSFI 15 (objavljenih odvojeno 2023. godine). MSFI 17 još nije preveden jer se neće primjenjivati prije 2026. godine. Prevod je planiran, ali još nije završen.

58. Kao posljedica složenosti procesa prevođenja i mehanizma procesa odobravanja, Crna Gora trenutno ne primjenjuje pune MSFI računovodstvene standarde, ili MSFI koje je odobrila EU. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, postoji privremeni jaz između potpunog MSFI-a kako ga objavljuje IASB i MSFI -a koji se primjenjuje u Crnoj Gori (u daljem tekstu MSFI(M)). Očekuje se da će ovaj jaz progresivno nestati u periodu između 2024. i 2026. godine. Proces odobravanja novih standarda odgađa primjenu standarda.

59. Banke su jedini regulisani subjekti koji primjenjuju potpune MSFI računovodstvene standarde koje je objavio IASB, što je zahtjev njihovog regulatora, CBCG; ostali subjekti od javnog interesa primjenjuju standarde koji nisu ažurirani do posljednje verzije. Kao rezultat toga, revizori banaka su jedini koji se pozivaju na MSFI standarde u svom revizorskom mišljenju. Kompanije koje se kotiraju na berzi a koje nisu banke koriste puni MSFI, bez MSFI 9 i MSFI 15, koji će se u Crnoj Gori primjenjivati tek 2024. godine. MSFI 17 i MSFI 9 neće biti implementirani za osiguravajuća društva u Crnoj Gori prije 1. januara 2026. godine. Rana primjena za MSFI 17 i MSFI 9 je moguća za sve kompanije osim za osiguravajuća društva. Postoji i dugačak spisak³³ nedavnih (ali manjih) izmjena koje je uradio IASB, a koje se ne primjenjuju u Crnoj Gori jer su to izmjene koje nisu uključene u Priručnik o MSFI računovodstvenim standardima koji je objavljen 2021. godine i koji su se primjenjivali 2022. ili 2023. godine.

Jaz u revizorskim standardima

60. ISRCG objavljuje Međunarodne standarde revizije (MSR) koji su zakonski propisani za eksterne revizije. Zakon o reviziji zahtijeva da se revizije obavljaju u skladu sa MSR koje izdaje IAASB i objavljuje Ministarstvo finansija ili pravno lice kojem je povjereno

obavljanje ovih zadataka.³⁴ Ministarstvo finansija je delegiralo zadatak za objavljivanje ISRCG-u.

61. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, posljednja verzija MSR dostupna revizorima u Crnoj Gori je objavljena u Priručniku za međunarodnu kontrolu kvaliteta, reviziju, pregled, ostale usluge uvjeravanja i srodne usluge 2016-2017 (MSR Priručnik, u daljem tekstu MSR(M)). Priručnik je preveden u saradnji sa SRRS na osnovu najnovijeg Priručnika koji je objavio IAASB.

62. Novi prevod verzije MSR priručnika za 2021. godinu je završen i biće objavljen početkom 2025. godine. Nekoliko standarda će biti uključeno u odnosu na posljednji prevod, uključujući MSR 315 (revidiran 2019.) – Identifikovanje i procjena rizika materijalno pogrešnog prikazivanja; - MSR 540 (revidiran 2019.) – Revizija računovodstvenih procjena i povezanih objelodanjivanja; MSR 220 (revidiran) – Upravljanje kvalitetom revizije finansijskih iskaza; ISQM1 – Upravljanje kvalitetom za društva koje obavljaju reviziju ili pregled finansijskih iskaza, ili usluge uvjeravanja ili srodne usluge; i ISQM 2 – Pregled kvaliteta anagažovanja.

63. Ostali standardi koje je objavio IAASB, ali koji još nisu prevedeni, će se primjenjivati samo za reviziju finansijskih iskaza koje počinju nakon 15. decembra 2023. godine i primjenjivaće se tek kada novi prevod verzije iz 2021. godine bude dostupan. To su: MSR 600 (revidiran) Specijalna razmatranja – Revizija finansijskih iskaza Grupe (uključujući rad revizora komponenti), MSR 700 (revidiran) – Mišljenje i izvještavanje o finansijskim iskazima; i MSR 260 (revidiran) – Komunikacija sa licima zaduženim za upravljanje.

64. Proces prevođenja usporio je primjenu nekih MSR-a koje je IAASB objavio 2019. i 2020. godine. MSR 315 i MSR 220 su bili za obaveznu međunarodnu primjenu od 2020. i 2021. godine. Prevedeni standardi bi trebali da budu dostupni što je moguće bliže datumima stupanja na snagu. Kašnjenja znače da lokalne kompanije koje su zavisna društva međunarodnih grupa mogu da budu u opasnosti da budu predmet revizije po standardima koji nisu ažurni. Jedan od pristupa je objavljivanje ažuriranih prevoda primjenjivih standarda na internet stranici ISRCG prije prevoda sljedećeg priručnika.

³³ Vidi Aneks

³⁴ Zakon o reviziji, 2017, član 3

Indikatori učinka – Standardi finansijskog izvještavanja i revizorski standardi

65. Ukupna ocjena koja se dodjeljuje Crnoj Gori prema pokazatelju učinka *Standardi finansijskog izvještavanja i revizorski je 3*, kao srednja vrijednost za oba podindikatora.

Tabela 3. Podindikator A. Standardi finansijskog izvještavanja

A.1. Standardi finansijskog izvještavanja		
Ocjena za Crnu Goru	3	Standardi finansijskog izvještavanja koji se koriste u Crnoj Gori su odobreni MSFI od strane Crne Gore, što isključuje MSFI 9 i MSFI 15, čija je primjena odložena do 2024. godine. Primjena MSFI 17 je odložena do 2026. godine; rana primjena je moguća zajedno sa MSFI 9 za osiguravajuća društva.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Većina usvojenih standarda usklađuje se sa ili konvergira ka MSFI.
	3	Većina usvojenih standarda usklađuje se sa ili konvergira ka MSFI.
	4	Svi usvojeni standardi su usklađeni sa MSFI -om.

Tabela 4. Podindikator B. Revizorski standardi

B.1. Revizorski standardi		
Ocjena za Crnu Goru	3	MSR i ISQC1 se koriste u Crnoj Gori. Primjena ISQM 1 i 2 je odložena do 2024. godine.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Većina usvojenih standarda usklađuje se sa ili konvergira ka MSR i ISQC.
	3	Većina usvojenih standarda usklađuje se sa ili konvergira ka MSR i ISQC.
	4	Svi usvojeni standardi su usklađeni sa MSR i ISQC.

B. Institucionalni okvir za korporativno finansijsko izvještavanje

66. Ključni regulator u institucionalnom okviru za korporativno finansijsko izvještavanje u Crnoj Gori je Ministarstvo finansija,³⁵ koje zajedno sa Poreskom upravom nadgleda implementaciju Zakona o računovodstvu.

67. Inspekcije Ministarstva finansija se vrše u skladu sa zakonom koji reguliše inspekcijski nadzor,³⁶ i Zakonom o računovodstvu. Član 34 Zakona o računovodstvu precizira da inspektor MF-a ima ovlaštenje da ispita:

- * da li pravna lica uredila organizaciju poslova računovodstvena u skladu sa ovim zakonom;
- * da li se poslovne knjige i računovodstvene evidencije vode u skladu sa ovim zakonom.

68. Pored obaveza i ovlaštenja utvrđenih zakonom kojim se uređuje inspekcijski nadzor, inspektor Poreske uprave ima obavezu i ovlaštenje da ispita:

- * tačnost razvrstavanja pravnih lica na mikro, male, srednje i velike;
- * tačnost razvrstavanja grupa pravnih lica u mikro, male, srednje i velike;
- * da li pravna lica dostavljaju Poreskoj upravi godišnje finansijske iskaze, konsolidovane iskaze, izvještaje menadžmenta i konsolidovane izvještaje menadžmenta, u rokovima utvrđenim Zakonom o računovodstvu i da li su propisno objavljena;
- * da li finansijski iskazi sadrže statistički aneks;
- * da li su finansijski iskazi i konsolidovani finansijski iskazi potpisani od strane odgovornog lica;
- * da li su pravna lica dostavila izvještaj o reviziji sa mišljenjem o izvršenoj reviziji, u pisanoj i

elektronskoj formi, Poreskoj upravi u propisanom roku i da li je propisno objavljen;

- * da li su pravna lica³⁷ dostavila Komisija za tržište kapitala godišnje i kvartalne finansijske iskaze u propisanom roku,
- * da li su pravna lica³⁸ dostavila CBCG ili Agenciji za nadzor osiguranja Crne Gore, godišnje i kvartalne finansijske iskaze u propisanom roku.

69. Zakon o reviziji određuje da Ministarstvo finansija vrši nadzor nad primjenom Zakona o reviziji i propisa donesenih u skladu s ovim zakonom. Savjet za reviziju vrši praćenje i unaprijeđenje revizorskih praksi.

70. Poslovne banke i druge finansijske institucije su pod supervizijom CBCG, kompanije koje se kotiraju na berzi su pod supervizijom Komisije za tržište kapitala, dok je industrija osiguranja pod supervizijom Agencije za nadzor osiguranja. Primarni fokus supervizije je na usklađenosti sa zahtjevima prudencijalnog izvještavanja, kao i na podnošenju prudencijalnih i godišnjih finansijskih izvještaja. Više detalja je dato u nastavku u relevantnim odjeljcima za svaku od gore navedenih industrija. Ovaj izvještaj opisuje opšta regulatorna, supervizorska i izvršna ovlaštenja finansijskih regulatora, kao što je definisano u zakonima i propisima u Crnoj Gori. Međutim, nije izvršena procjena detaljne implementacije i primjene tih zakonskih ovlaštenja, osim što je dokazano iz (1) intervju sa regulatorima i učesnicima na tržištu, (2) popunjavanja detaljnih upitnika od strane regulatora, (3) pregleda eksternih izvještaja regulatora, i (4) pregleda kvaliteta godišnjih finansijskih iskaza.

³⁵ Direktorat za centralnu harmonizaciju i razvoj internih kontrola Ministarstva finansija

³⁶ Zakon o inspekcijskom nadzoru, 2003 (posljednje ažuriranje u 2016)

³⁷ Zakon o računovodstvu, član 18, stav 1

³⁸ Zakon o računovodstvu, član 18, stav 4

1. Opšti zahtjevi za finansijsko izvještavanje i izvještavanje o održivosti

Izuzeća od finansijskog izvještavanja i revizije i pojednostavljenja za komercijalne subjekte, uključujući mala i srednja preduzeća

Komercijalna preduzeća (uključujući mala i srednja preduzeća)

71. Zakon o privrednim društvima³⁹ (Zakon o kompanijama) zahtijeva da privrednu djelatnost u Crnoj Gori obavlja individualni preduzetnik (kao fizičko lice) ili privredno društvo (kao pravno lice). Kompanija može biti osnovana kao oratčko društvo, komanditno društvo, DOO ili AD. Preduzeća u državnom vlasništvu i preduzeća u opštinskom vlasništvu mogu biti osnovana u različitim oblicima kako je to propisano Zakonom o privrednim društvima i podliježu opštim zahtjevima korporativnog finansijskog izvještavanja. Samo pravna lica spadaju u djelokrug Zakona o računovodstvu u skladu sa zahtjevima Računovodstvene direktive EU.

72. Iako je postignut sveukupni napredak u usklađivanju zakonodavstva Crne Gore u oblasti računovodstva i revizije sa pravnom tekovinom EU, neka područja još uvijek trebaju unaprijediti.⁴⁰ Svaki dio ovog izvještaja, gdje je to relevantno, razmatra područja u kojima bi bolje usklađivanje bilo od koristi.

73. Zakon o računovodstvu definše pravna lica⁴¹ i grupe subjekata⁴² po veličini, a klasifikacija je u skladu sa Računovodstvenom direktivom EU.⁴³ Mikro pravni subjekt je subjekat koji, na kraju izvještajnog perioda, zadovoljava najmanje dva od sljedeća tri kriterijuma: (i) njegov prosječan broj zaposlenih ne prelazi 10; (ii) njegov neto promet ne prelazi 700 hiljada eura; i/ili (iii) njegova ukupna aktiva

zabilježena u bilansu stanja ne prelazi 350 hiljada eura. Mali pravni subjekat /mala grupa je subjekat/grupa subjekata koji na kraju izvještajnog perioda zadovoljava najmanje dva od sljedeća tri kriterijuma, koji su na konsolidovanoj osnovi za grupe: (i) prosječan broj zaposlenih tokom finansijske godine je manji od 50; (ii) njegov neto promet je manji od 8 miliona eura; i/ili (iii) njegov ukupni bilans stanja je manji od 4 miliona eura. Srednji pravni subjekat /grupa je subjekat /grupa koja nije mikro ili mali subjekat,⁴⁴ i, koja na kraju izvještajnog perioda, zadovoljava najmanje dva od sljedeća tri kriterijuma, koji su na konsolidiranoj osnovi za grupe: (i) prosječan broj zaposlenih tokom finansijske godine je manji od 250; (ii) njen neto promet je manji od 40 miliona eura; i/ili (iii) njegov bilans stanja je manji od 20 miliona eura. Veliki pravni subjekat/grupa subjekata je subjekat /grupa koja prelazi dva od tri kriterijuma za srednje velike subjekte/grupe, a koji su na konsolidiranoj osnovi za grupe. Grupa može da izvrši razvrstavanje u odgovarajuću grupu na osnovu ukupnog bilansa stanja i neto prometa prije konsolidacionih eliminacija, sa uvećanjem od 20 procenata ukupnog bilansa stanja i neto prometa.

74. Generalno, definicija subjekta od javnog interesa u Zakonu o računovodstvu je usklađena sa definicijom subjekta od javnog interesa u Računovodstvenoj direktivi EU. Subjekt od javnog interesa je pravno lice (i) čije su hartije od vrijednosti ili drugi finansijski instrumenti prihvaćeni za trgovanje na regulisanom tržištu; (ii) banka ili druga finansijska institucija; (iii) osiguravajuće društvo; ili (iv) pravno lice razvrstano u kategoriju velikih pravnih lica u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Ovaj izvještaj razmatra specifične računovodstvene zahtjeve, zahtjeve finansijskog izvještavanja, reviziji i korporativnog upravljanja za subjekte koji se kotiraju na berzi, banke i osiguravajuća društva u odvojenim poglavljima u nastavku teksta.

³⁹ Zakon o privrednim društvima, 2020. (posljednje ažuriranje u 2021.)

⁴⁰ Detaljne tabele transpozicije, koje upoređuju postojeće zakonodavstvo u oblasti računovodstva i revizije sa Direktivom 2006/43/EC (konsolidovani tekst od 5. januara 2023.), Direktivom 2013/34/EU (konsolidovani tekst od 5. januara 2023.), Regulativom br. 537/2014 i Regulativom br. 1606/2002, pripremljene su kao dio ove ROSC procjene za računovodstvo i reviziju i dostavljene Ministarstvu finansija.

⁴¹ Zakon o računovodstvu, član 6

⁴² Zakon o računovodstvu, član 10

⁴³ Evropska komisija je povećala pragove za 25% kako bi uzela u obzir inflaciju, sa rokom za transpoziciju za države članice od 24. decembra 2024. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023L2775>)

⁴⁴ Zakon o računovodstvu ne zahtijeva izričito da srednje velike grupe ne budu u kategoriji malih grupa. Međutim, u praksi, je malo vjerovatno da bi se grupa koja ispunjava kriterijume za malu grupu deklarirala kao grupa srednje veličine.

75. Ostale finansijske institucije klasifikovane kao subjekti od javnog interesa uključuju subjekte u okviru Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima.⁴⁵ Ovi subjekti nisu značajni za ekonomiju (bilo zbog prirode njihovog poslovanja, njihove veličine ili broja njihovih zaposlenih), posljedično je zahtjev previše pretjeran i na primjer bi zahtijevao isti pristup kao i za kompanije koje se kotiraju na berzi. CBCG je ovlaštena prethodno navedenim zakonom da daje dozvole za rad i vrši kontrolu poslovanja vezanih za finansijski lizing, faktoring, otkup potraživanja, mikrokreditiranje i kreditno garantne poslove (u daljem tekstu pružaoci finansijskih usluga, koji se mogu osnovati kao AD ili DOO). U skladu sa članom 113 prethodno navedenog zakona, pružaoci finansijskih usluga podliježu opštim računovodstvenim zahtjevima i zahtjevima finansijskog izvještavanja kako je propisano Zakonom o računovodstvu. Član 115 ovlašćuje CBCG da propisuje vrste, forme i sadržaj izvještaja u okviru svoje kontrolne funkcije, kao i rokove za dostavljanje.

Računovodstveni zahtjevi i zahtjevi u pogledu izvještavanja

76. Iako je Ministarstvo finansija ključni regulator u institucionalnom okviru za korporativno finansijsko izvještavanje u Crnoj Gori, nekoliko zadataka je delegirano ISRCG, uključujući usvajanje i objavljivanje MSFI računovodstvenih standarda,⁴⁷ MSR⁴⁸ i Etičkog kodeksa⁴⁹ na lokalnom jeziku. Te i druge funkcije vezane za računovodstvenu profesiju (vidi *Odjeljak II. B7: Računovodstvena profesija*) su delegirani ISRCG u skladu sa Vladinom Uredbom o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju (Uredba Vlade).⁵⁰

77. Pored gore navedenog, Uredbom Vlade ISRCG su povjereni dodatni poslovi, koji nisu predviđeni ni Zakonom o računovodstvu ni Zakonom o reviziji.

Ostali povjereni poslovi uključuju: (i) pripremanje, davanje instrukcija i objašnjenja pravnim licima; i (ii) pripremanje modela obrazaca finansijskih iskaza i njihovo objavljivanje u Službenom listu Crne Gore. Propisi usvojeni od strane ISRCG, nakon povjeravanja poslova, a objavljeni u Službenom listu, postaju obavezni za sva pravna lica. Ni Zakon o računovodstvu ni Zakon o reviziji ne daju ovlaštenja Ministarstvu finansija da izdaje dodatne smjernice o primjeni međunarodnih standarda, ili da usvoji obrasce finansijskih iskaza, ili kontni plan.

78. Ovlaštenje je dato regulatorima da nadgledaju finansijsko izvještavanje kompanija koje se kotiraju na berzi, bankarskog sektora i sektora osiguranja. Zakon propisuje da Komisija za tržište kapital, CBCG i Agencija za nadzor osiguranja određuju "sadržaj, rokove i način sačinjavanja i dostavljanja iskaza"⁵¹ za kompanije koje se kotiraju na berzi, banke i osiguravajuća društva.

79. Zakon o računovodstvu zahtijeva od svih pravnih lica da sastave godišnje finansijske iskaze u skladu sa MSFI računovodstvenim standardima, koje je objavio IASB i koji su utvrđeno za primjenu u Crnoj Gori i objavljeni od strane ISRCG.⁵² Usvojena verzija MSFI-a se razlikuje od trenutne verzije IASB-a kao što je objašnjeno u *Odjeljku II. O: Računovodstveni i revizorski standardi* ovog izvještaja. Pored toga, svi subjekti su dužni da sastave i dostave, zajedno sa svojim godišnjim finansijskim iskazima, statistički aneks.

80. Pravilnik za računovodstvo usvojen od strane ISRCG-a⁵³ propisuje obrasce i prezentaciju stavki u pojedinačnim i konsolidovanim finansijskim iskazima pravnih lica. Pravilnik za računovodstvo nalaže subjektima da u napomenama objelodanjuju informacije koje su propisane Računovodstvenom direktivom EU, u zavisnosti od njihove veličine.⁵⁴ U vrijeme pisanja ovog izvještaja, tim nije identifikovao nikakve odredbe u Pravilniku za računovodstvo

⁴⁵ Zakon o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima (2017.)

⁴⁶ Zakon o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima

⁴⁷ Zakon o računovodstvu, član 5

⁴⁸ Zakon o reviziji, član 3

⁴⁹ Zakon o računovodstvu, član 24

⁵⁰ Vladina Uredba o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju (objavljena 23. jula 2007. i izmijenjena 20. maja 2011. godine)

⁵¹ Zakon o računovodstvu, član 18

⁵² Zakon o računovodstvu, član 5

⁵³ Pravilnik je usvojen od strane ISRCG nakon povjeravanja poslova kao što je objašnjeno u prethodnom tekstu, objavljen je u Službenom listu i služi za obaveznu primjenu od strane svih subjekata.

⁵⁴ Član 26 Pravilnika navodi da ako je neka informacija u Napomenama objelodanjena u skladu sa zahtjevima Pravilnika, a isti takav zahtjev postoji i u MSFI, pravno lice ne duplira takvu informaciju. Umjesto toga, trebalo bi da je objelodani samo jednom.

koje bi bile u suprotnosti, uticale na ili podrivale odredbe punih MSFI računovodstvenih standarda. Međutim, kada lokalni regulatori odluče da izrade obrasce za finansijske iskaze i kontni plan kako bi podržali implementaciju MSFI računovodstvenih standarda, oni bi trebali da obezbijede da postoji dovoljno kapaciteta da se takvi propisi usklade sa MSFI verzijom koju je usvojio IASB. Ovo iz razloga da bi se izbjegle bilo kakve praznine ili mogućnost za različita tumačenja koja mogu rezultirati situacijom u kojoj prikazivanje finansijskih iskaza postaje nekonzistentno sa prikazivanjem koja se zahtijeva u MSFI-u. ISRCG periodično objavljuje smjernice o primjeni MSFI računovodstvenih standarda sa primjerima računovodstvenog tretmana različitih transakcija. Primjena smjernica nije obavezna.⁵⁵ Subjekti i druge zainteresovane strane, kao što su univerziteti i pružaoci obuka, mogu da koriste ove smjernice kako bi poboljšali svoje razumijevanje MSFI računovodstvenih standarda. Pravna lica su takođe obavezna da primijene kontni plan, koji je usvojio ISRCG.

81. Mikro i mala pravna lica su obavezna da⁵⁶ Poreskoj upravi dostave samo bilans stanja, bilans uspjeha, pojednostavljene napomene i statistički aneks. Ovo je u suprotnosti sa opštim zahtjevom o usklađenosti sa MSFI računovodstvenim standardima. Subjekat ne smije da opiše da su finansijski iskazi usklađeni sa MSFI-om osim ako nisu u skladu sa svim zahtjevima MSFI-a.⁵⁷ Zakon o računovodstvu ne objavljuje posebno sadržaj pojednostavljenih napomena – već je to umjesto toga detaljno opisano u Pravilniku za računovodstvo i sadrži informacije koje se moraju objaviti u napomenama od strane

mikro i malih subjekata u skladu s Računovodstvenom direktivom EU.

82. Iako su subjekti razvrstani po veličini u skladu sa Računovodstvenom direktivom EU, ne postoji diferencirani/razdvojeni okvir za korporativno finansijsko izvještavanje koji omogućava pojednostavljeno objelodanjivanje i zahtjeve za izvještavanje za male i mikro subjekte. Okvir finansijskog izvještavanja koji je propisan Zakonom o računovodstvu za sve subjekte u Crnoj Gori je zasnovan na punim MSFI računovodstvenim standardima. Pojednostavljeni zahtjevi za objelodanjivanje za male i mikro subjekte uvedeni su samo kroz Pravilnik o računovodstvu, koji podriva pravilnu primjenu MSFI-a i protivrječan je članu 5⁵⁸ Zakona o računovodstvu. MSFI za mala i srednja preduzeća, ili ekvivalent, nije usvojen u Crnoj Gori.

83. Matični subjekti su obavezni da pripreme konsolidovane finansijske iskaze,⁵⁹ uz određena izuzeća. Izuzeci uključuju male grupe subjekata koji ne uključuju subjekte od javnog interesa i određene posredničke holding kompanije.⁶⁰ Subjekt koji je emitovao hartije od vrijednosti ili druge finansijske instrumente koji su primljeni za trgovanje na regulisanom tržištu nije izuzet ni pod kojim okolnostima.

84. Velika i srednja pravna lica i subjekti koji se kotiraju na berzi su obavezni da pripreme i dostave Poreskoj upravi godišnji izvještaj menadžmenta i konsolidovani izvještaj menadžmenta. Sadržaj izvještaja menadžmenta određen je Zakonom o računovodstvu⁶¹ i u velikoj mjeri je u skladu

⁵⁵ Kao što je prethodno pomenuto, samo su propisi koje je usvojio ISRCG i koji su objavljeni u Službenom listu obavezni za primjenu.

⁵⁶ Posljednji stav člana 11 u Zakonu o računovodstvu može da bude predmet različitih tumačenja. Na primjer, moglo bi se razumjeti da su mali i mikro subjekti obavezni da primjenjuju puni MSFI i pripreme puni set finansijskih iskaza, kao što je propisano prvim stavom, a pojednostavljenje se odnosi na podnošenje manjeg broja iskaza i napomena.

⁵⁷ Stav 16 MRS 1 "Prezentacija finansijskih iskaza"

⁵⁸ Zakon o računovodstvu, član 5: "Pravna lica sastavljaju finansijske iskaze po MRS, odnosno po MSFI, koje je objavio IASB i utvrdio i objavio organ državne uprave nadležan za poslove finansija (u daljem tekstu: Ministarstvo), odnosno pravno lice kojem je povjereno vršenje tih poslova i koje je od odgovarajućeg organa IFAC dobilo pravo na prevod i objavljivanje."

⁵⁹ Zakon o računovodstvu, član 7

⁶⁰ Matično pravno lice, koje je ujedno i zavisno pravno lice drugog matičnog pravnog lica (izuzeto pravno lice) će biti izuzeto od obaveze sastavljanja konsolidovanih godišnjih finansijskih iskaza i konsolidovanog izvještaja menadžmenta ako: (1) takvo matično pravno lice nije emitent hartija od vrijednosti i drugih finansijskih instrumenata kojima se trguje na regulisanom tržištu; (2) je takvo matično pravno lice pod kontrolom drugog matičnog pravnog lica iz bilo države članice Evropske unije; (3) drugo matično pravno lice drži 90% ili više udjela u matičnom pravnom licu, a preostali članovi pravnog lica su odobrili izuzeće, (4) se takvo matično pravno lice i sva njegova zavisna pravna lica, osim pravnih lica koja nisu uključena u konsolidaciju u skladu sa zakonom, konsoliduju u finansijskim iskazima drugog matičnog pravnog lica iz države članice Evropske unije; (5) matično pravno lice objavljuje godišnje konsolidovane finansijske iskaze, konsolidovane izvještaje menadžmenta i pripadajuće revizorske izvještaje. Tačke 2 i 4 primjenjuju se od datuma pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji.

⁶¹ Zakon o računovodstvu, član 12

sa zahtjevima Računovodstvene direktive EU.⁶² Akcionarska društva, osiguravajuća društva, banke i druge finansijske institucije, kompanije za kliring hartija od vrijednosti, berze, investiciona društva, investicioni fondovi, društva za upravljanje investicionim fondovima, dobrovoljni penzion fondovi, društva za upravljanje dobrovoljnim investicionim fondovima i druge kolektivne investicione šeme su obavezni da sastave i dostave godišnji izvještaj menadžmenta i konsolidovani izvještaj menadžmenta bez obzira na njihovu veličinu.

85. Zakon o računovodstvu⁶³ navodi da su članovi upravnih i nadzornih organa subjekta zajednički odgovorni za sastavljanje i objavljivanje godišnjih finansijskih iskaza, izvještaja menadžmenta i izvještaja o korporativnom upravljanju, u skladu sa zakonom, kao i za sastavljanje konsolidovanih finansijskih iskaza, konsolidovanih izvještaja menadžmenta i konsolidovanih izvještaja o korporativnom upravljanju. Lice određeno internim propisom pravnog lica,⁶⁴ koje nije osuđeno za krivično djelo koje ga čini nedostojnim za obavljanje poslova iz oblasti računovodstva, je odgovorno za vođenje poslovnih knjiga i sastavljanjem finansijskih iskaza. Ne postoje zakonske odredbe koje se tiču minimalnog obrazovanja ili zahtjeva u pogledu profesionalnih kvalifikacija za takvo lice.

Revizorski zahtjevi

86. Pojedinačni i konsolidovani finansijski iskazi subjekata od javnog interesa i srednjih subjekata podliježu zakonskoj reviziji. Finansijski iskazi investicionih društava, investicionih fondova, društava za upravljanje investicionim fondovima, dobrovoljnih penzionih fondova, društava za upravljanje dobrovoljnim investicionim fondovima i drugih kolektivnih investicionih šema podliježu godišnjoj zakonskoj reviziji bez obzira na njihovu veličinu ili da li

imaju status subjekta od javnog interesa.⁶⁵ Mali i mikro subjekti su izuzeti od obaveze obavljanja godišnje revizije. Revizorski izvještaj treba da sadrži i mišljenje o tome da li je izvještaj menadžmenta u skladu sa finansijskim iskazima za istu finansijsku godinu i da li je pripremljen u skladu sa odredbama Zakona o računovodstvu.⁶⁶ Kao dio revizije finansijskih iskaza pružalaca finansijskih usluga, revizori su dužni da obavijeste CBCG o svim nepravilnostima, činjenicama i okolnostima koje mogu ugroziti poslovanje pružaoca finansijskih usluga i mogu da posluže kao osnova za oduzimanje dozvole za rad, u skladu sa zakonom.⁶⁷ Revizija bi trebala biti sprovedena u skladu sa MSR koji je objavio IAASB i odobren za primjenu u Crnoj Gori i objavljen od strane ISRCG.⁶⁸ Trenutno, verzija MSR-a koju je usvojila Crna Gora se razlikuje od trenutne verzije IAASB-a (vidi *Odjeljak II. A: Računovodstveni i revizorski standardi*).

Ostali opšti zahtjevi i aranžmani

Nefinansijsko izvještavanje i izvještavanje o održivosti

87. EU odredbe u vezi sa nefinansijskim iskazom usvojene su u pravnom okviru Crne Gore. Sva velika pravna lica i matična društva velikih grupa, sa više od 500 zaposlenih na datum bilansa stanja, moraju da uključe nefinansijske iskaze u izvještaju menadžmenta ili u posebnom izvještaju. Nefinansijski iskaz treba da sadrži sljedeće informacije i podatke:⁶⁹ (i) kratak opis poslovnog modela pravnog lica, (ii) opis politika pravnog lica u vezi sa socijalnim i kadrovskim pitanjima, pitanjima zaštite životne sredine, poštovanjem ljudskih prava i borbe protiv korupcije, uključujući sprovedene postupke dubinske analize, (iii) ishod tih politika, (iv) glavne rizike povezane sa pitanjima navedenim u tački (ii) u vezi sa poslovanjem pravnog lica, uključujući, gdje je to relevantno, njegove poslovne odnose, proizvode ili usluge koji će vjerovatno poruzrokovati negativan uticaj u tim

⁶² Međutim, iako zakon zahtijeva objelodanjivanje informacija u vezi sa sticanjem sopstvenih akcija, on ne precizira koje informacije treba objelodaniti, kao što je propisano članom 63(2) Direktive 2017/1132/EU. Dok mali subjekti mogu biti izuzeti od zahtjeva za pripremu izvještaja menadžmenta, oni i dalje moraju da objelodane informacije o sticanjem sopstvenih akcija u napomenama uz finansijske iskaze; takvih odredbi nema u lokalnom zakonodavstvu.

⁶³ Zakon o računovodstvu, član 19

⁶⁴ Zakon o računovodstvu, član 21

⁶⁵ Zakon o reviziji, član 29

⁶⁶ Zakon o računovodstvu, član 15

⁶⁷ Zakon o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima, član 114

⁶⁸ Vladina Uredba o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za poslove računovodstva i revizije

⁶⁹ Zakon o računovodstvu, član 14

oblastima, uključujući način na koji pravno lice upravlja tim rizicima; i (v) nefinansijske ključne indikatore učinka od značaja za određeno poslovanje. Ako pravno lice ne sprovodi navedene politike, nefinansijski iskaz treba da pruži jasno i obrazloženo objašnjenje zašto to ne čini. Zavisno pravno lice je izuzeto od pripreme nefinansijskog iskaza ako su informacije već uključene u konsolidovani izvještaj menadžmenta ili poseban nefinansijski iskaz drugog pravnog lica. Zakon o računovodstvu zahtijeva od revizora da provjere da li je nefinansijski iskaz dostavljen.

88. Crna Gora još uvijek nije transponovala Direktivu u korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD)⁷⁰ u svoje nacionalno zakonodavstvo, ali je započela sa početnim fazama pripreme. Ministarstvo finansija će voditi transpoziciju CSRD-a, koje će izraditi nacrt zakona i koordinisati implementaciju sa drugim ministarstvima i organima za Vladu, jer je odgovorno za nadgledanje pravne infrastrukture finansijskog izvještavanja. Vrijeme za implementaciju još nije jasno. Crna Gora ima status kandidata za članstvo u EU od 2010. godine i otvorila je pregovore o pristupanju u junu 2012. godine. Posvećena je usvajanju EU zakona, uključujući CSRD, za implementaciju standarda održivosti, i da revizori pregledaju izvještaje o održivosti. Neke obuke o izvještavanju o održivosti koje je pokrenuo ISRCG održane su u maju i septembru 2023. godine. Iako je Crna Gora implementirala odredbu o nefinansijskom izvještavanju iz Računovodstvene direktive EU u 2014. godini, ona bi takođe trebala da razmotri potrebne radnje, resurse i rokove za usvajanje zahtjeva iz CSRD-a, kao i Evropskih standarda izvještavanja o održivosti (ESRS),⁷¹ koji je izradila Evropska savjetodavna grupa za finansijsko izvještavanje (EFRAG).

89. Subjekti od javnog interesa koji se bave ekstraktivnim industrijama ili sječom šuma su obavezni da pripreme i podnesu izvještaj o isplatama izvršenim vladama. Ako ukupan iznos plaćanja, bilo da je izvršen kao jednokratna uplata ili kao niz povezanih plaćanja, u gotovini ili u nenovčanim sredstvima, ne prelazi 100 hiljada eura u finansijskoj

godini, subjekat je oslobođen obaveze izvještavanja. Izvještaj o isplatama vladama objelodanjuje informacije o sljedećim vrstama plaćanja: (i) tantijemi; (ii) dividende; (iii) bonusi za skladpanje ugovora, otkriće i proizvodnju; (iv) naknade za licence, naknade za iznajmljivanje i druge nadokande za licence i/ili koncesije, i druge naknade i plaćanja za unaprijeđenje infrastrukture. Obaveza izrade izvještaja o isplatama vladama ne primjenjuje se na bilo koji matični ili zavisni subjekat kada su plaćanja vladama uključena u konsolidovani izvještaj o plaćanjima vladama koji je pripremio matični subjekat. Izvještaj o isplatama vladama trebao bi da budu dostavljen poreskom organu do 31. marta. Sadržaj izvještaja o plaćanjima vladama u velikoj mjeri je usklađen s Računovodstvenom direktivom EU. Međutim, subjekti nisu obavezni da objelodanjuju prava na proizvodnju, poreze koji se naplaćuju na prihod, proizvodnju ili dobit kompanija (isključujući poreze koji se naplaćuju na potrošnju kao što su porezi na dodatu vrijednost, porez na lični dohodak ili porez na promet), ili da daju prateće napomene kako bi objasnili kako je utvrđena vrijednost plaćanja u nenovčanim sredstvima vladama, kao što je propisano pravnom tekovinom EU.

Odbor za korporativno upravljanje/Revizorski odbor

90. Subjekti od javnog interesa su obavezni da uključe izjavu u izvještaj menadžmenta i konsolidovani izvještaj menadžmenta u vezi sa primjenom kodeksa korporativnog upravljanja.⁷² U skladu sa Zakonom o računovodstvu,⁷³ ova izjava treba da pruži informacije o kodeksu korporativnog upravljanja koji se primjenjuje na subjekat, bilo kojoj dobrovoljnoj primjeni kodeksa korporativnog upravljanja i bilo kakvoj neobaveznoj praksi korporativnog upravljanja u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Ako pravno lice odstupa od kodeksa korporativnog upravljanja, bilo obaveznog ili dobrovoljnog, mora da objasni od kojih dijelova kodeksa odstupa i razloge za to. Ne postoje zakonske odredbe da subjekti javno objelodanjuju detalje o svojim praksama korporativnog upravljanja, posebno

⁷⁰ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464&from=EN>

⁷¹ Evropska savjetodavna grupa za finansijsko izvještavanje (EFRAG) je odobrio prvi set Evropskih standarda izvještavanja o održivosti (ESRS) u novembru 2022. godine. Evropska komisija je u julu 2023. godine usvojila ESRS. Novi standardi su dio Direktive o korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD), koja je stupila na snagu za izvještajnu godinu 2024, a prvi podnesci treba da budu dostavljeni 2025. godine. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R2772>

⁷² Ovaj zahtjev je proširen na sve subjekte od javnog interesa, a ne samo na kompanije koje se kotiraju na berzi, za razliku od EU direktive 2013/34/EU

⁷³ Zakon o računovodstvu, član 15

kada se odnosi na dobrovoljno primijenjene kodekse ili prakse. Godišnji izvještaj o menadžmentu i konsolidovani izvještaj menadžmentu za akcionarska društva, velika pravna lica, osiguravajuća društva, banke, finansijske institucije, društva za kliring hartija od vrijednosti, berze, investiciona društva, investicione fondove, društva za upravljanje investicionim fondovima, dobrovoljne penzione fondove, dobrovoljne društva za upravljanje dobrovoljnim investicionim fondovima i druge kolektivne investicione šeme treba da dostave pregled pravila korporativnog upravljanja koja primjenjuju, bez obzira na njihovu veličinu ili da li imaju status subjekta od javnog interesa. Revizor će izvršiti reviziju dijelova izjave o primjeni kodeksa korporativnog upravljanja i dati mišljenje.⁷⁴ Ovaj izvještaj razmatra specifične zahtjeve korporativnog upravljanja za subjekte koji se kotiraju na berzi, banke i osiguravajuća društva u drugim relevantnim poglavljima.

91. Upravljanje akcionarskim društvom može biti organizovano kao jednodomno ili dovodno.⁷⁵ U akcionarskom društvu sa jednodomnim sistemom, organi upravljanja uključuju: (i) skupštinu akcionara; (ii) odbor direktora; i (iii) izvršnog direktora. Organi akcionarskog društva sa dovodnim upravljanjem uključuju: (i) skupštinu akcionara; (ii) nadzorni odbor; i (iii) upravni odbor. Odredbe zakona koje se odnose na akcionarska društva shodno se primjenjuju na društva sa ograničenom odgovornošću.⁷⁶

92. Uslovi za imenovanje članova organa kompanije su propisani zakonom.⁷⁷ Samo fizičko lice sa poslovnim sposobnošću može biti imenovano za člana organa kompanije. Revizor kompanije ili lice koje je bilo uključeno u vršenju revizije finansijskih iskaza kompanije ne može biti imenovano. Statut kompanije može da utvrdi dodatne uslove za organe kompanije.

93. Zahtjevi su strožiji za imenovanja u kompanijama finansijskog sektora koje mogu biti osnovane ili kao akcionarska društva ili društva sa ograničenom

odgovornošću i zahtijevaju prethodno odobrenje od strane CBCG. Zakon⁷⁸ predviđa da samo lice sa visokim obrazovanjem, sa dobrim ličnim ugledom i iskustvom na poslovima u finansijskom sektoru može biti imenovano za člana odbora direktora akcionarskog društva ili društva sa ograničenom odgovornošću koje je pružalac finansijskih usluga. Potrebno je prethodno odobrenje CBCG kao regulatora.

94. Odbor direktora⁷⁹ i nadzorni odbor treba⁸⁰ da imaju najmanje tri člana. Ako odbor odluči da ima više članova, mora da bude neparan broj direktora. Odbor direktora mora imati najmanje jednu trećinu nezavisnih članova. Javno akcionarsko društvo mora da ima najmanje pet članova odbora, od kojih dvije petine moraju da budu nezavisni članovi.⁸¹ Lica zaposlena u kompaniji i članovi upravnog odbora kompanije ili punomoćnika kompanije ne mogu biti izabrani u nadzorni odbor. Članove odbora bira godišnja skupština akcionara.

95. Odgovornosti odbora direktora su navedene u zakonu.⁸² Ove odgovornosti uključuju: davanje smjernica izvršnom direktoru (direktorima) u vezi sa vođenjem poslovanja kompanije; imenovanje izvršnog direktora(a); uspostavljanje poslovne strategije; nadzor nad poslovanjem kompanije; uspostavljanje računovodstvene politike kompanije i politike upravljanja rizicima; imenovanje lica odgovornih za sprovođenje interne revizije; sazivanje godišnje skupštine akcionara; utvrđivanje iznosa dividendi; sprovođenje odluka godišnje skupštine akcionara; i predlaganje politika naknade. Odbor direktora je dužan da izvještava na redovnoj godišnjoj skupštini akcionara o sljedećim pitanjima:⁸³ (i) računovodstvu i finansijskom stanju javnog akcionarskog društva i njegovih povezanih kompanija, ako ih ima; (ii) usklađenosti kompanije sa zakonom i propisima; (iii) kvalifikovanosti i nezavisnosti revizora kompanije; (iv) ugovorima sklopljenim između kompanije i njenih direktora i njihovih povezanih lica; (v) sticanju

⁷⁴ Zakon o računovodstvu, član 13

⁷⁵ Zakon o privrednim društvima, član 128

⁷⁶ Zakon o privrednim društvima, član 266

⁷⁷ Zakon o privrednim društvima, član 157

⁷⁸ Zakon o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima, član 107

⁷⁹ Zakon o privrednim društvima, član 155

⁸⁰ Zakon o privrednim društvima, član 176

⁸¹ Zakon o privrednim društvima, član 156, član 178

⁸² Zakon o privrednim društvima, član 161

⁸³ Zakon o privrednim društvima, član 162

sopstvenih akcija kompanije; (vi) rezultatima poslovanja kompanije i ukupnoj finansijskoj poziciji, uključujući opis glavnih rizika sa kojima se kompanija suočava i značajne poslovne događaje koji se dešavaju nakon isteka finansijske godine; i (vi) očekivanom budućem razvoju kompanije. Odbor direktora može da formira odbore za imenovanje, politiku nakanda i druge odbore za obavljanje specifičnih stručnih poslova iz nadležnosti odbora direktora.

96. Za kompanije sa dvodomnim odborom, odgovornosti nadzornog odbora su definisane zakonom.⁸⁴ Njihove odgovornosti u vezi sa finansijskim izvještavanjem i revizijom uključuju: (i) davanje smjernica za rad upravnog odbora i uspostavljanje računovodstvene politike kompanije i politike upravljanja rizicima kompanije; (ii) usvajanje izvještaja upravnog odbora o poslovanju kompanije, odobravanje finansijskih iskaza i njihovo podnošenje skupštini na usvajanje; (iii) imenovanje internog revizora kompanije; i (iv) izvještavanje na godišnjoj skupštini akcionara na sličan način kao što je gore opisano za odbor direktora.

97. Upravni odbor treba da se sastoji od najmanje tri člana koje imenuje nadzorni odbor.⁸⁵ Ako odbor odluči da ima više članova, mora da bude neparan broj članova. Upravni odbor mora da ima najmanje jednu trećinu nezavisnih članova. Članovi upravnog odbora ne mogu da budu isti pojedinci koji sjede u nadzornom odboru kompanije. Odgovornosti upravnog odbora u vezi sa finansijskim izvještavanjem i revizijom uključuju nadzor nad vođenjem poslovnih knjiga kompanije i pripremom finansijskih iskaza kompanije. Osim toga, oni su odgovorni za podnošenje nadzornom odboru kvartalnih izvještaja o tekućem poslovanju kompanije.

98. Zakon zahtijeva održavanje godišnje skupštine akcionara najmanje jednom godišnje u roku od šest mjeseci od kraja svake finansijske godine.^{86,87} Prva godišnja godišnja skupština akcionara mora da se održi u roku od 18 mjeseci od datuma osnivačke skupštine kompanije. Pored odbora direktora, akcionari koji drže najmanje 5 procenata kapitala imaju pravo da sazovu skupštinu. Tokom godišnje

skupštine akcionara, čita se izvod iz revizorskog izvještaja, koji će biti dostupan na uvid svim akcionarima koji prisustvuju skupštini. Revizor ima pravo da prisustvuje godišnjoj skupštini akcionara i daje objašnjenja i odgovore na pitanja vezana za kvalifikacije i mišljenja data u revizorskom izvještaju.⁸⁸

99. Sva pravna lica za koja je revizija obavezna su dužna da uspostave revizorski odbor, a ne samo subjekti od javnog interesa. Prema međunarodnim dobrim praksama i pravnoj tekovini EU, samo subjekti od javnog interesa moraju da uspostave revizorski odbor. Ovaj zahtjev postavlja nepotrebno opterećenje na srednja preduzeća koja nisu subjekti od javnog interesa. Osim toga, sva društva za reviziju moraju da podnesu izvještaj o transparentnosti, što je obično zahtjev samo za revizore subjekata od javnog interesa. Kako u Crnoj Gori postoji oko 20 društava za reviziju, ovo je dodatni teret za sistem javnog nadzora koji još uvijek ne ispunjava u potpunosti svoje dužnosti.

100. Odgovornosti revizorskog odbora su definisane Zakonom o reviziji. Revizorski odbor je zaseban odbor koji se sastoji od najmanje tri člana.⁸⁹ Neophodno je da najmanje jedan član revizorskog odbora ima znanje iz oblasti računovodstva, a oni ne mogu biti zaposleni, akcionari ili članovi organa upravljanja. Međutim, ne postoje zakonske odredbe koje navode da većina članova revizorskog odbora mora biti nezavisna od subjekta. Nije obavezno da bilo koji član ima kompetencije relevantne za sektor u kojem subjekat posluje. Ne postoji zakonska obaveza da revizorski odbor izvještava godišnje, bilo direktno akcionarima ili administrativnom ili nadzornom organu subjekta (međutim, u praksi to može biti dio internih propisa subjekta). Konkretno, postojeće zakonodavstvo ne obavezuje članove revizorskog odbora da informišu administrativni ili nadzorni organ subjekta revizije o ishodu zakonske revizije, objasne kako je zakonska revizija doprinijela integritetu finansijskog izvještavanja ili da opišu ulogu revizorskog odbora u tom procesu.

101. Ne postoje posebne zakonske odredbe koje se tiču uloge revizorskog odbora u procesu imenovanja

⁸⁴ Zakon o privrednim društvima, član 181

⁸⁵ Zakon o privrednim društvima, član 185, član 186

⁸⁶ Zakon o privrednim društvima, član 134

⁸⁷ Zakon o privrednim društvima, član 135

⁸⁸ Zakon o privrednim društvima, član 198

⁸⁹ TZakon o reviziji, član 30

ovlaštenih revizora ili društava za reviziju za subjekta od javnog interesa, kao što je propisano pravnom tekovinom EU.⁹⁰ Opšti zahtjev koji se primjenjuje na sve revizije prema odredbama Zakona o računovodstvu je da je revizorski odbor dužan da dâ preporuke skupštini akcionara ili osnivača u vezi s izborom društva za reviziju ili zakonskog revizora. Na primjer, ne postoje odredbe koje zahtijevaju da preporuka bude opravdana ili da uključi najmanje dva izbora za angažman revizora. Revizorski odbor nije zakonski obavezan da izjavljuje da je njegova preporuka slobodna od uticaja treće strane. Dodatno, ne postoji obaveza za revizorski odbor da potvrdi da bilo koji ugovor između subjekta od javnog interesa i treće strane ne nameće ograničenja na izbor zakonskih revizora ili društava za reviziju od strane skupštine dioničara za određene kategorije ili liste zakonskih revizora ili društava za reviziju. U Crnoj Gori, rad revizorskog odbora subjekta od javnog interesa ne podliježe procjeni od strane Savjeta za reviziju (revizorsko nadzorno tijelo u Crnoj Gori).

102. Revizore imenuje skupština akcionara na godinu dana. Revizorski odbor je dužan da dâ preporuke skupštini u vezi sa izborom društva za reviziju ili zakonskog revizora. Društva za reviziju i zakonski revizori su obavezni da rotiraju zakonskog revizora na nekoj reviziji ili glavnog revizorskog partnera za reviziju, najviše svakih sedam godina od početka revizije finansijskih iskaza. Oni mogu vršiti reviziju istog subjekta tek nakon što prođu tri godine od datuma potpisivanja posljednjeg revizorskog izvještaja.⁹¹ Revizor ima pravo da prisustvuje skupštini i daje objašnjenja i odgovore na pitanja vezana za date kvalifikacije i mišljenja. Ne postoje eksplicitne zakonske odredbe koje zahtijevaju bilo kakvu ugovornu klauzulu koja ograničava izbor od strane skupštine akcionara na određene kategorije ili liste zakonskih revizora ili društava za reviziju u vezi

sa imenovanjem određenog zakonskog revizora ili društva za reviziju za obavljanje zakonske revizije tog subjekta.

103. Čini se da je izbor revizora određen uglavnom cijenom. Revizorski odbor i akcionari ovlašćeni da nominuju kandidate za revizora kompanije izgleda da ne koriste sveobuhvatnu i poštenu proceduru izbora, uključujući, na primjer, pripremu tenderske dokumentacije za pozvane zakonske revizore ili društva za reviziju i evaluaciju prijedloga. U Crnoj Gori, reviziju obavlja zakonski revizor ili društvo za reviziju koje je priznato i registrovano u skladu sa odredbama Zakona o reviziji. Pravna lica⁹² koja podliježu primjeni Zakona o javnim nabavkama⁹³ i podliježu zakonskoj reviziji, moraju da izvrše nabavku usluga revizije⁹⁴ u skladu sa zakonskim odredbama, posebno izborom ekonomski najpovoljnije ponude.⁹⁵ U praksi, izbor se obično zasniva na najnižoj cijeni. Izbor zakonskih revizora isključivo na osnovu najniže ponuđene cijene može da ugrozi kvalitet, nezavisnost i sveobuhvatnost revizije. Prilikom izbora je ključno uzeti u obzir dodatne faktore kao što su stručnost, iskustvo, reputacija i istorijat rada društva za reviziju, pored cijene.

104. Sadašnje zakonodavstvo dozvoljava razrješenje zakonskih revizora ili društava za reviziju bez potrebe za eksplicitnim dokazima o odgovarajućim osnovama. U Crnoj Gori, revizor može biti razriješen prije isteka mandata odlukom koju donosi godišnja skupština i koja je usvojena većinom glasova.⁹⁶ EU Direktiva o reviziji izričito navodi da se razlike u mišljenjima o računovodstvenim tretmanima ili revizorskim procedurama ne bi trebale smatrati odgovarajućim osnovama za razrješenje revizora. Niti subjekat revizije ni zakonski revizor ili društvo za reviziju nisu dužni da obavijeste Savjet za reviziju, koji je odgovoran za javni nadzor, niti da pruže adekvatno objašnjenje za razloge koji stoje iza razrješenja.

⁹⁰ Regulativa (EU) br. 537/2014 Evropskog parlamenta i Savjeta od 16. aprila 2014. o posebnim zahtjevima u vezi sa zakonskom revizijom subjekata od javnog interesa

⁹¹ Zakon o reviziji, član 29

⁹² Pravna lica u kojima državna i/ili jedinica lokalne samouprave posjeduje više od 50% udjela, ili koja se finansiraju sa više od 50% iz državnog budžeta i/ili budžeta jedinice lokalne samouprave, ili nad kojima kontrolu vrši javni naručilac, ili koja imaju više od polovine članova organa upravljanja ili nadzornog organa koje imenuje javni naručilac.

⁹³ Zakon o javnim nabavkama od 30.12.2019. godine, Službeni list Crne Gore, broj 074/19 (posljednje ažuriranje u 2023. godini)

⁹⁴ Zakon o javnim nabavkama, član 76

⁹⁵ Zakon o javnim nabavkama, član 117

⁹⁶ Zakon o privrednim društvima, član 200

105. Društvima za reviziju i zakonskim revizorima nije dozvoljeno da obavljaju zakonsku reviziju subjekta kojem su pružili određene nerevizorske usluge tokom finansijske godine u kojoj su pružene nerevizorske usluge.⁹⁷ Zakon o reviziji navodi da društva za reviziju i zakonski revizori takođe mogu da pružaju usluge u oblasti finansija i računovodstva, finansijske analize i kontrole, poresnog i drugog poslovnog savjetovanja, kao i procjenu vrijednosti, imovine i obaveza, te izrade i ekonomske ocjene investicionih projekata.⁹⁸ Iako zakon nalaže revizorskom odboru da prati nezavisnost angažovanih zakonskih revizora ili društava za reviziju koje sprovode reviziju, uključujući primjerenost pružanja nerevizorskih usluga subjektu revizije, on ne precizira okolnosti pod kojima bi revizorski odbor mogao da dozvoli ili zabrani nerevizorske usluge koje pružaju isti revizori. Regulatori finansijskog sektora mogu da nametnu dodatna ograničenja u vezi sa uslugama koje nisu revizije.

Podnošenje i/ili objavljivanje finansijskih iskaza

106. Postoji više zahtjeva za podnošenje/ objavljivanje finansijskih informacija kompanija, regulisanih ili ne, sa različitim rokovima: Poreska uprava je ovlaštena da objavi finansijske iskaze, izvještaje menadžmenta i revizorske izvještaje svih pravnih lica na svojoj internet stranici. Slični zahtjevi postoje za CBCG, KTK i ANO u vezi sa podnošenjem finansijskih iskaza za banke, subjekte koji se kotiraju na berzi i osiguravajuća društva.

107. Poreska uprava upravlja portalom za podnošenje finansijskih iskaza koji pokriva sljedeće tri primarne funkcije: (i) portal za podnošenje informacija potrebnih za popunjavanje poreskih prijave; (ii) baza podataka statističkih i ekonomskih informacija za Crnu Goru; i (iii) repozitorijum godišnjih finansijskih iskaza, kao i povezanih revizorskih izvještaja i izvještaja menadžmenta.

108. Pravna lica su dužna da dostave svoje finansijske iskaze Poreskoj upravi godišnje u sljedećim rokovima.

- * Godišnje obrasce za prethodnu godinu, uključujući finansijske iskaze i izvještaj menadžmenta, u papirnom i elektronskom formatu, moraju da podnesu svi subjekti najkasnije do 31. marta tekuće godine.⁹⁹ U praksi, svi iskazi i izvještaji se podnose isključivo u elektronskom formatu.
- * Godišnje obrasce za prethodnu godinu, uključujući konsolidovane finansijske iskaze i konsolidovani izvještaj menadžmenta, gdje je primjenljivo, moraju da podnesu u papirnom i elektronskom formatu najkasnije do 31. maja¹⁰⁰ tekuće godine.
- * Sva pravna lica koja podliježu obaveznoj reviziji su dužna da dostave revizorski izvještaj za prethodnu godinu, u papirnom i elektronskom formatu, najkasnije do 30. juna¹⁰¹ tekuće godine.

Osim toga, subjekti koji se kotiraju na berzi, osiguravajuća društva, banke i drugi pružaoci finansijskih usluga su obavezni da podnesu godišnje finansijske iskaze svom finansijskom regulatoru (CBCG, ANO ili KTK), sa sadržajem, uslovima i načinom pripreme i podnošenja propisanim od strane odgovarajućeg regulatora.¹⁰² Svi finansijski regulatori objavljuju informacije koje su im dostavljene.

109. Kvartalno izvještavanje se zahtijeva od nekih subjekata. Subjekti koji se kotiraju na berzi, osiguravajuća društva i banke su obavezni da dostave kvartalne finansijske iskaze i kvartalne konsolidovane finansijske iskaze, gdje je primjenljivo, u papirnom i elektronskom formatu KTK, ANO ili CBCG, u zavisnosti od slučaja.¹⁰³ Ne postoje dodatni zahtjevi za podnošenje polugodišnjih ili kvartalnih izvještaja za neregulisane kompanije.

110. Različiti rokovi za podnošenje finansijskih iskaza i revizorskog izvještaja mogu uticati na kvalitet odluka koje donose potencijalni investitori i drugi korisnici. Gore navedeni datumi podnošenja

⁹⁷ Zakon o reviziji, član 20

⁹⁸ Odredbe nisu u potpunosti usklađene sa listom zabranjenih nerevizorskih usluga za subjekta od javnog interesa prema Regulativi (EU) br. 537/2014, član 5

⁹⁹ Zakon o računovodstvu, član 11

¹⁰⁰ Zakon o računovodstvu, član 17

¹⁰¹ Zakon o reviziji, član 32

¹⁰² Specifični zahtjevi računovodstva, finansijskog izvještavanja, revizije i korporativnog upravljanja za subjekte koji se kotiraju na berzi, banke i osiguravajuća društva su razmatrani u odvojenim poglavljima.

¹⁰³ Zakon o računovodstvu, član 18

uglavnom odgovaraju poreskim i statističkim potrebama. Verifikaciju podnesenih izvještaja vrši Poreska uprava sa fokusom na zahtjeve vezane za oporezivanje. Kao rezultat toga, potencijalno nepotpuni i nerevidirani podaci mogu biti javno dostupni; višestruke iteracije istih podataka mogu biti objavljene u javnosti kako se finansijski iskazi ponovo podnose tokom vremena; i malo ili nimalo objašnjenja je dato za promjene u podnesenim podacima. Postojeći aranžmani su u suprotnosti sa odredbama Računovodstvene direktive EU, koja zahtijeva da subjekti objavljuju odobrene godišnje finansijske iskaze i izvještaj menadžmenta zajedno sa mišljenjem koje su dostavili zakonski revizori u razumnom roku.

111. Prema informacijama koje je dostavila Poreska uprava, ukupno je 37.157 poreskih obveznika dostavilo validne finansijske iskaze za 2022. godinu od njih 7.230 subjekata koji nisu prijavili nikakav prihod, a 1.664 su bili individualni preduzetnici. U 2022. godini je bilo je 41.845 aktivnih poreskih obveznika (36.185 pravnih lica i 5.660 individualnih preduzetnika); ukupna stopa podnošenja bila je 89 procenata. Od toga broja, 27.828 je klasifikovano kao mikro-subjekti. Postojeći sistem unutar Poreske uprave nije dovoljno fleksibilan da generiše agregatne informacije o broju subjekata razvrstanih po veličini kako je navedeno u Zakonu o računovodstvu; ona razvrstava subjekta samo po veličini na osnovu prijavljenog prihoda. Kao rezultat toga, usklađenost sa zakonskim zahtjevima u vezi sa podnošenjem finansijskih iskaza, uključujući napomene, izvještaje menadžmenta i revizorske izvještaje može se provjeriti samo tokom inspekcija. Međutim, iako su subjekti od javnog interesa dužni da dostave svoje revizorske izvještaje Poreskoj upravi najkasnije do 30. juna, samo 62 subjekta (ili 20,7 procenata) od 299 su podnijeli svoje revizorske izvještaje za 2022. godinu od decembra 2023. godine.

Praćenje i sprovođenje – Finansijsko izvještavanje

112. Praćenje i sprovođenje finansijskog izvještavanja od strane Ministarstva finansija i Poreske uprave nije dovoljno efikasno. Zakon

o računovodstvu nalaže Ministarstvu finansija i Poreskoj upravi da nadgledaju provedbu zakona i propisa donesenih u skladu sa zakonom.¹⁰⁴ Pregled odabranih uzoraka finansijskih iskaza subjekata koji nisu subjekti od javnog interesa, posebno malih i srednjih preduzeća, ukazuje na brojne nedostatke u oblasti podnošenja finansijskih iskaza.¹⁰⁵ I Ministarstvo finansija i inspektori Poreske uprave imaju pravo, nakon inspekcije, da (i) daju preporuke o otklanjanju nedostataka u određenom roku; i/ili (ii) prduzmu druge mjere i radnje u skladu sa važećim zakonima.¹⁰⁶ Subjekti koji su predmet inspekcije imaju pravo žalbe na odluku.

113. Poreska uprava obavlja samo ograničene provjere primljenih finansijskih iskaza. Provjere uključuju obezbjeđivanje da su svi obrasci finansijskih iskaza dostavljeni i da se potpuni iskazi podnesu na vrijeme prije nego što informacije postanu javno dostupne. Sistem takođe automatski provjerava da li se bilans stanja uparuje aritmetički, što znači da je ukupna aktiva jednaka kapitalu i obavezama. Međutim, ne postoje logičke provjere, kao što je provjera da li su finansijski iskazi predmet obaveznih revizija ili da li je revizorski izvještaj potpisan od strane ovlašćenog revizora. Čak i ako je ukupna aktiva predstavljena kao negativan iznos, sve dok se uparuje sa kapitalom i obavezama, sistem će prihvatiti finansijske iskaze. Nakon što su sva obavezna polja popunjena i dokumenti su učitani, sistem automatski prihvata finansijske iskaze bez ikakve naknadne verifikacije učitanih informacija i informacije postaju javno dostupne. Inspekcije se sprovode samo na nivou subjekta. Pored toga, s obzirom na to da ne postoji poseban prostor određen za učitavanje izvještaja menadžmenta, u praksi ga neki subjekti učitavaju u odjeljak za napoemen ili revizorski izvještaj. S obzirom da postoje različiti datumi podnošenja finansijskih iskaza i revizorskog izvještaja, u slučaju da dođe do promjena u finansijskim iskazima u vrijeme podnošenja revizorskog izvještaja, subjekat će učitati izmijenjene finansijske iskaze bez potrebe da navede razlog za izmjenama. Sistem ne dozvoljava subjekta da učitava izmijenjene iskaze¹⁰⁷ za isti izvještajni period, tako da jednostavno zamjenjuje prethodni. Naknadne provjere sadržaja finansijskih iskaza se

¹⁰⁴ Zakon o računovodstvu, član 34

¹⁰⁵ Detalji pregleda su dati u *Odjeljku II. C: Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja ovog izvještaja*.

¹⁰⁶ Zakon o računovodstvu, član 36

¹⁰⁷ Svaki iskaz (tj. iskaz o finansijskoj poziciji; iskaz o ukupnom rezultatu; iskaz o novčanim tokovima; iskaz o promjenama u kapitalu; napomene uz finansijske iskaze) se podnosi odvojeno.

fokusiraju na informacije neophodne za poštovanje poreskih obaveza, ali ne i za usklađenost sa važećim finansijskim i menadžerskim/nefinansijskim zahtjevima za izvještavanje.

114. Niti Ministarstvo finansija ni Poreska uprava ne vrše nikakvu provjeru primjenjivih zahtjeva za korporativno izvještavanje. Svrha takve provjere je da se obezbijedi da se godišnji izvještaji i finansijski iskazi pridržavaju važećih zahtjeva za finansijsko i menadžersko/nefinansijsko izvještavanje i pružaju visokokvalitetne informacije korisne za odlučivanje od strane investitora i drugih zainteresiranih strana. Pregled odabranih uzoraka finansijskih iskaza i revizorskih izvještaja koji su sprovedeni kao dio ove procjene izaziva zabrinutost u vezi sa ukupnim kvalitetom revidiranih i objavljenih finansijskih iskaza u Crnoj Gori. Za detalje pogledajte Odjeljak II. C: Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja ovog izvještaja.

115. Postoje sankcije za nepoštovanje odredbi Zakona o računovodstvu.¹⁰⁸ Novčane kazne kreću se

od 500 eura do 16.500 eura za nepoštovanje obaveza od strane pravnih lica i od 50 eura do 2.000 eura za nepoštovanje obaveza od strane odgovornih lica u pravnim licima. Ministarstvo finansija ili Poreska uprave mogu da primijene sankcije na osnovu nalaza inspekcije, a one su podložne su žalbi. Dok propis dozvoljava malim i mikro subjektima da dostavljaju bilans stanja, bilans uspjeha i pojednostavljene napomene, uslovi sankcioniranja predviđaju novčane kazne i pravnom licu i odgovornim licima unutar subjekta za ne sastavljanje finansijskih iskaza u skladu sa MSFI računovodstvenim standardima.

Indikatori učinka – Opšti zahtjevi za finansijsko izvještavanje

116. Dodijeljena ocjena je 2,5, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenju koji sadrže podindikatore A.1-A.2 u nastavku (tj. $2,5 = (1+4)/2$).

Tabela 5. Podindikator A. Opšti zahtjevi za finansijsko izvještavanje

A.1. Pojednostavljeno finansijsko izvještavanje		
Ocjena za Crnu Goru	1	Iako su subjekti i grupe subjekta jasno razvrstani na osnovu veličine i najmanje tri kriterijuma, okvir finansijskog izvještavanja koji zahtijeva Zakon o računovodstvu je zasnovan na punom MSFI-u. Pojednostavljeni zahtjevi za objelodanjivanje koji su uvedeni usvojenim propisima (tj. Pravilnikom za računovodstvo) za određene kategorije subjekata su u suprotnosti sa Zakonom o računovodstvu i podrivaju pravilnu primjenu MSFI-a.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Pojednostavljivanje finansijskog izvještavanja postoji u pravnom okviru, a ono se zasniva na pravnom obliku subjekta.
	3	Pojednostavljivanje finansijskog izvještavanja se razlikuju za neke kategorije subjekata i grupa, koji su razvrstani po veličini, a diferencijacija se zasniva na 1-2 kriterijuma.
	4	Pojednostavljivanje finansijskog izvještavanja je jasno diferencirano po veličini subjekta i grupa, a diferencijacija se zasniva na najmanje 3 kriterijuma.

¹⁰⁸ Zakon o računovodstvu, član 38

Tabela 6. Podindikator A. Opšti zahtjevi za finansijsko izvještavanje

A.2. Izuzeća od obavljanja zakonskih revizija		
Ocjena za Crnu Goru	4	Subjekti i grupa subjekata su jasno razvrstani po veličini, a diferencijacija se zasniva na najmanje 3 kriterijuma. Mikro subjekti, mali subjekti i male grupe subjekata su izuzeti od obaveze obavljanja godišnje revizije.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Izuzeća od revizije postoje u pravnom okviru, a ona su zasnovani na pravnom obliku subjekta.
	3	Izuzeća od revizije se razlikuju za neke kategorije subjekata i grupa, koji su razvrstani po veličini, a diferencijacija se zasniva na 1-2 kriterijuma.
	4	Izuzeća od revizije su jasno diferencirani po veličini subjekata i grupa, a diferencijacija se zasniva na najmanje 3 kriterijuma.

2. Kompanije koje kotiraju na berzi

Pregled tržišta hartija od vrijednosti i berze

117. **Montenegroberza**¹⁰⁹ (MNSE) je jedina berza u Crnoj Gori. Montenegroberza je osnovana 1993. godine. Godine 2001. osnovana je Nova berza hartija od vrijednosti Crne Gore. Početkom 2011. godine, dvije crnogorske berze su integrisane, spajanjem Nove berze hartija od vrijednosti Crne Gore i Montenegroberze kako bi se formirala MNSE.¹¹⁰ MNSE nije povezan ni sa jednom mrežom drugih berzi.

118. Postoje dva segmenta na Montenegroberzi, regulisano tržište i tržište multilateralne trgovinske platforme (MTP).¹¹¹

119. Regulisano tržište je zauzvrat podijeljeno na glavno tržište i standardno tržište (kolektivno berzansko tržište) i slobodno tržište.¹¹² Da bi bio uključen na berzanskom tržištu, potencijalni emitent mora da posluje kao pravno lice najmanje 3 godine i imati knjigovodstvenu vrijednost kapitala od najmanje

5 miliona eura.¹¹³ Zahtjevi za uklanjanje na glavno tržište su najzahtjevniji i uključuju: (1) minimalnu količinu slobodnih akcija dostupnih za trgovanje na berzi (*free float*) u iznosu od 20 procenata kapitala ili 2 miliona eura u vrijednosti; (2) najmanje 1.000 akcionara; (3) dvije profitabilne godine od posljednje tri; i (4) najmanje tri godine pozitivnih revizorskih izvještaja. Zahtjevi za uklanjanje na standardno tržište uključuju: (1) minimalnu količinu slobodnih akcija dostupnih za trgovanje na berzi (*free float*) u iznosu od 10 procenata kapitala ili 1 milion eura u vrijednosti; (2) najmanje 500 akcionara; i (3) najmanje tri godine revizorskih izvještaja. Da bi se kvalifikovao za uklanjanje na slobodno tržište, subjekat mora da dostavi Montenegroberzi svoje finansijske iskaze i revizorski izvještaj iz prethodne godine, mora da ima akcijski kapital od najmanje 0,2 miliona eura, i slobodnih akcija dostupnih za trgovanje na berzi (*free float*) od najmanje 5 procenata ili 0,1 milion eura. Ako subjekat u narednoj godini ne ispuni zahtjeve tržišta na koje je uključen, može biti reklasifikovan na drugo tržište za koje je kvalifikovan.

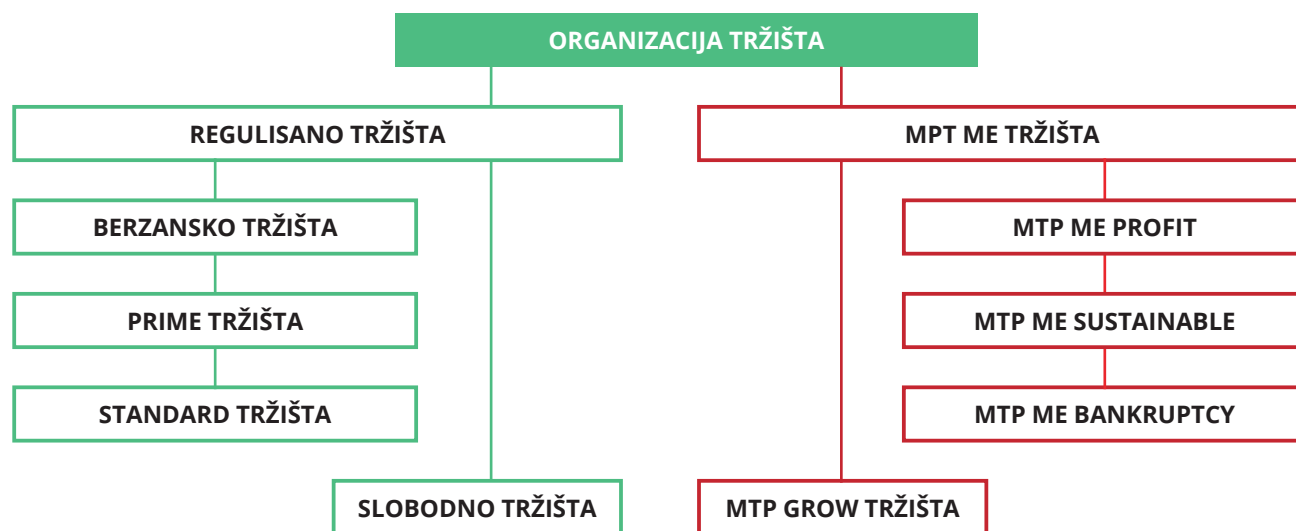
¹⁰⁹ <https://www.mnse.me/>

¹¹⁰ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?Id=944>

¹¹¹ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?Id=1083>

¹¹² Kriterijumi za regulisana tržišta sadržani su u pravilima koja objavljuje Montenegroberza. Pravila moraju da budu odobrena od strane Komisije za tržište kapitala. Dok se ne odobre, pravila nisu obavezujuća.

¹¹³ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?Id=1084>

Grafikon 2. Organizacija MNSE Tržišta

Izvor: MNSE internet stranica

120. MTP tržište uključuje i (i) subjekte koji ne ispunjavaju uslove za uključanje u bilo koji od segmenta regulisanog tržišta i (ii) subjekte koji se kvalifikuju za segmente regulisanog tržišta, ali su umjesto toga su izabrali da se uključe u MTP. Predstavlja razvojno tržište berze za novoosnovana akcionarska društva koja ne ispunjavaju dva ili više uslova za uključanje u slobodno tržište.¹¹⁴ Tržište uključuje kompanije bez slobodnih akcija dostupnih za trgovanje na berzi. Postoje vrlo ograničeni dodatni zahtjevi za subjekte koji su primljeni na MTP tržište, osim onih koji su generalno potrebni za pravna lica koja posluju u Crnoj Gori.

121. Tržište je aktivno, ali sa vrlo ograničenim prometom. 255 domaćih subjekata je uključeno na berzu sa ukupnom tržišnom kapitalizacijom od 3,5 milijardi eura.¹¹⁵ Od toga, 15 subjekata (sa tržišnom kapitalizacijom od 1,3 milijarde eura) su subjekti pod kontrolom države. Postoji samo jedna podružnica međunarodno registrovane kompanije (tržišna kapitalizacija od 0,5 miliona eura). Osamnaest subjekata je uključeno na berzansko tržište (sedam na glavnom tržištu i jedanaest na standardnom tržištu). 57 subjekata je uključeno na slobodnom tržištu (uključujući devet investicionih fondova). Nije bilo

inicijalnih javnih ponuda ili dodatnih javnih ponuda u posljednje tri godine. Obim trgovanja je prigušen – za 12 mjeseci do 31. decembra 2022. godine, ukupan obim trgovanja iznosio je 49,1 milion eura (prosjeck od jedanaest dnevnih transakcija),¹¹⁶ a za devet mjeseci do septembra 2023. obim trgovanja bio je 8,3 miliona eura (prosjeck od 7,9 dnevnih transakcija).¹¹⁷

122. Tržište obveznica na Montenegroberzi je znatno manje od tržišta vlasničkih akcija. Tržište se sastoji od sedam korporativnih obveznica sa tržišnom kapitalizacijom od 1.099 miliona eura i 4 državne obveznice sa tržišnom kapitalizacijom od 169 miliona eura. Obveznice uključene na tržište podliježu sličnim zahtjevima kao i akcije koje se kotiraju na regulisanom tržištu. U daljem tekstu, upućivanje na subjekte koji se kotiraju na berzi će se odnositi samo na subjekte koji su kotirani na regulisanom tržištu.

123. Glavni institucionalni investitori u Montenegroberzu su investicioni fondovi koji su organizovani kao zatvoreni fondovi, otvoreni investicioni fondovi, ovlašćene kreditne institucije (kreditne institucije licencirane za pružanje investicionih usluga) i investiciona društva. Postoji vrlo ograničen broj neinstitucionalnih investitora.

¹¹⁴ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?id=1083>

¹¹⁵ Izvor: MNSE internet stranica, 29. septembar 2023. https://www.mnse.me/code/navigate.asp?id=85&report_in_dd=30&report_in_mm=09&report_in_yy=2023&report_in_dd_to=10&report_in_mm_to=10&report_in_yy_to=2023&report_type=1

¹¹⁶ Godišnji statistički bilten MNSE 2022, https://www.mnse.me/upload/documents/Bilteni_2022/Annual%202022.pdf

¹¹⁷ Kvartalni bilten MNSE, septembar 2023. <https://www.mnse.me/upload/documents/IZVJESTAJI/Quarterly%20bulletin%20Q3%202023.pdf>

Tabela 7. Promet po pojedinačnim tržištima

Milion eura		Promet		
Devet mjeseci do:	Berzansko tržište	Slobodno tržište	MTP tržište	Ukupno
30. septembra 2023.	2,51	5,68	0,11	8,31
30. septembra 2022.	1,33	48,39	0,26	49,98

Izvor: Kvartalni bilten Montenegroberze

Regulacija tržišta hartija od vrijednosti

124. Tržište hartija od vrijednosti u Crnoj Gori regulisano je Zakonom o tržištu kapitala.¹¹⁸ Komisija za tržište kapitala (KTK) je regulator tržišta kapitala u Crnoj Gori. Funkcije i dužnosti KTK su određene Zakonom o tržištu kapitala za rad i održavanje efikasnog, funkcionalnog tržišta kapitala i aktivnosti povezanih s tim.¹¹⁹ U ispunjavanju ove funkcije, KTK ima ovlaštenja da zahtijeva od emitenta da objelodane materijalne informacije; da naloži suspenziju trgovanja hartijama od vrijednosti; i da sprovodi zakone o tržištu kapitala.¹²⁰ KTK je organizacija koja se sama finansira, pretežno od naknada od učesnika na tržištu kapitala.¹²¹

125. Komisija za tržište kapitala (KTK) sačinjava godišnji izvještaj o svojim aktivnostima.¹²² Izvještaj je obavezan zakonom i detaljno opisuje rad KTK, stanje na tržištu kapitala i finansijski izvještaj KTK, koji se šalje Skupštini na usvajanje. Izvještaj je javno dostupan na internet stranici KTK.¹²³

Zahtjevi za finansijsko izvještavanje za kompanije koje se kotiraju na berzi

126. Subjekti od javnog interesa, koji uključuju sve subjekte koji se kotiraju na berzi, su obavezni po zakonu da podnesu godišnje finansijske iskaze, uključujući izvještaje menadžmenta i revizorske izvještaje, Poreskoj upravi.

127. Revidirani godišnji finansijski iskaz mora da bude sačinjen u skladu sa MSFI računovodstvenim standardima koje je odobrio ISRCG. Ovo nije MSFI i subjektu koji primjenjuje MSFI(M) ne bi bilo dozvoljeno da tvrdi da je usklađen sa MSFI (vidi paragraf 79 u prethodnom dijelu). Kada se MSFI(M)-om zahtijeva da izvještajni subjekat sačinjava konsolidovane izvještaje, godišnji finansijski iskaz usklađen sa MSFI(M) treba da bude uključen zajedno sa godišnjim finansijskim iskazom matičnog subjekta. Finansijski iskazi prate standardizovani format (pogledajte paragraf 80 u prethodnom dijelu). Ne postoje identifikovane neusklađenosti između ovih zahtjeva i MSFI(M).

128. Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da objave svoje revidirane godišnje finansijske iskaze do ili prije 31. marta u godini koja neposredno slijedi nakon završetka finansijske godine.¹²⁴

Revidirani konsolidovani godišnji finansijski iskaz mora biti objavljen na internet stranici izvještajnog subjekta kao dio godišnjeg izvještaja i mora biti dostavljen Komisiji za tržište kapitala (KTK) i Montenegroberzi (MNSE) u isto vrijeme. Godišnji izvještaj je takođe objavljen na internet stranicama KTK i MNSE. Godišnji izvještaj mora ostati javno dostupan deset godina nakon datuma objavljivanja. Godišnji izvještaj mora da sadrži (1) revidirane godišnje finansijske iskaze; (2) revizorski izvještaj; (2) izvještaj menadžmenta; i (3) izjave odgovornih rukovodilaca.

129. Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da dostave izvještaje menadžmenta.¹²⁵ Godišnji izvještaj menadžmenta mora da bude pregledan od

¹¹⁸ Zakon o tržištu kapitala (2018)

¹¹⁹ Zakon o tržištu kapitala, član 26

¹²⁰ Zakon o tržištu kapitala, član 92

¹²¹ Zakon o tržištu kapitala, član 47

¹²² Zakon o tržištu kapitala, član 48

¹²³ Godišnji izvještaj o radu Komisije za tržište kapitala i stanju tržišta kapitala za 2022. godinu <https://www.scmn.me/me/o-komisiji/izvjestaji-o-radu>

¹²⁴ Zakon o tržištu kapitala, član 98

¹²⁵ Zakon o računovodstvu, član 12

strane revizora u skladu sa pravilima utvrđenim za subjekte od javnog interesa. Izvještaj menadžmenta mora da sadrži kratak opis poslovnih aktivnosti i organizacione strukture pravnog lica, analizu finansijskog položaja i poslovnih rezultata, opis glavnih rizika i neizvjesnosti sa kojima se suočava i izvještaj o korporativnom upravljanju, zajedno sa ostalim informacijama opisanim u paragrafu 87 u prethodnom dijelu.

130. Polugodišnji finansijski izvještaji (privremeni izvještaji) takođe moraju da budu pripremljeni od strane kompanije koja se kotira na berzi u skladu sa MSFI(M).¹²⁶ Privremeni izvještaji moraju da budu objavljeni na internet stranici izvještajnog subjekta i dostavljeni Montenegroberzi (MNSE) i Komisiji za tržište kapitala (KTK) najkasnije do 31. augusta svake godine. Kada se MSFI(M)-om zahtijeva da izvještajni subjekat sačinjava konsolidovane izvještaje, konsolidovani godišnji finansijski iskaz usklađen sa MSFI(M) treba da bude uključen zajedno sa godišnjim finansijskim iskazom matičnog subjekta. Revizor ne mora da izvrši pregled. Privremeni izvještaj menadžmenta mora da prati privremeni izvještaj i treba da obuhvati najmanje prvih šest mjeseci finansijske godine. Mora da sadrži opis i analizu važnih događaja u prvih šest mjeseci, uključujući njihov uticaj na privremeni izvještaj i sveobuhvatan pregled glavnih ključnih rizika i izazova emitenta za preostalih šest mjeseci finansijske godine.

131. Kvartalni finansijski izvještaji moraju da budu pripremljeni od strane kompanije koja se kotira na berzi u skladu sa MSFI(M).¹²⁷ Ovi izvještaji, kao i konsolidovani godišnji finansijski iskazi u skladu sa MSFI(M), moraju da budu objavljeni na internet stranici kompanije i dostavljeni Komisiji za tržište kapitala (KTK) i Montenegroberzi (MNSE) najkasnije mjesec dana nakon završetka svakog kvartala. Revizor ne mora da izvrši pregled. Kvartalni izvještaj menadžmenta treba da obuhvati važne događaje koji su se desili u izvještajnom periodu. Takođe bi trebao da uključujući glavne rizike i izazove do kraja finansijske godine.

132. Komisija za tržište kapitala je objavila propise koji sadrže pravila o detaljnom sadržaju i načinu

finansijskog izvještavanja. Ova pravila regulišu sadržaj i način pripreme i dostavljanja finansijskih izvještaja emitenta. Ne postoje identifikovane neusklađenosti između ovih zahtjeva i MSFI(M).

133. Zahtjevi za uključenje za kotiranje na Montenegroberzu (MNSE) uvode dodatne obaveze izvještavanja.¹²⁸ Dodatni zahtjevi uključuju detalje o politici dividendi, transakcije akcijama menadžmenta, cjenovno osjetljive informacije, obavještenja o sticanju ili otuđenju spostvenih akcija i pozive na godišnju skupštinu akcionara. Oni se u određenoj mjeri razlikuju za slobodno tržište, standardno tržište i glavno tržište.

Zakonska revizija i drugi oblici nezavisnog uvjeravanja

134. Godišnji finansijski iskazi emitenta javnih hartija od vrijednosti moraju da budu revidirani.¹²⁹ Revizorski standardi koji se koriste u revizijama kompanija koje se kotiraju na berzi su definisani od strane Ministarstva finansija. Obavezno je da se poštuju MSR(M) za revizije kompanija koje se kotiraju na berzi.¹³⁰

135. U Crnoj Gori se rotiraju društva za reviziju subjekata koji se kotiraju na berzi.¹³¹ Partneri u društvima za reviziju moraju da se rotiraju svakih sedam godina. Društva za reviziju su takođe obavezne da se rotiraju svakih sedam godina. Zakon takođe uspostavlja obavezni period „hlađenja“ (cooling off) od tri godine.

136. Postoje eksplicitna ograničenja za usluge koje društva za reviziju mogu da pruže svojim klijentima za koje rade reviziju. Društvo za reviziju ili ovlašćeni revizor ne može da vršiti reviziju pravnog lica ako je obavljao računovodstvene ili pružao savjetodavne usluge u godini za koju se obavlja revizije.¹³² Revizor podliježe etičkom kodeksu profesionalnih računovođa.¹³³ Primjenjuju se i opšta pravila o nezavisnosti, a revizor mora biti nezavisan od subjekta kojem pruža usluge revizije.^{134,135} Revizori kompanija

¹²⁶ Zakon o tržištu kapitala, član 99

¹²⁷ Zakon o tržištu kapitala, član 100

¹²⁸ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?Id=1084>

¹²⁹ Zakon o tržištu kapitala, član 98

¹³⁰ Zakon o reviziji, član 3

¹³¹ Zakon o reviziji, član 29

¹³² Zakon o reviziji, član 9, tačka 2

¹³³ Zakon o reviziji, član 26, tačka 7

¹³⁴ Zakon o reviziji, član 44, tačka 2

¹³⁵ Zakon o reviziji, član 8

koje se kotiraju na berzi ne suočavaju se sa daljim ograničenjima u pružanju nerevizorskih usluga kompanijama koje se kotiraju na berzi a za koje vrše reviziju. Ministarstvo finansija održava listu ovlašćenih revizora, ali ne postoji dalje ograničenje o tome koji revizori mogu vršiti reviziju kompanija koje se kotiraju na berzi.

137. Postoje ograničeni specifični zahtjevi za subjekte koji se kotiraju na berzi a koji regulišu imenovanje i razrješenje revizora. Godišnja skupština donosi odluku o imenovanju ili povlačenju iz ugovora zaključenog sa revizorom, na osnovu preporuke revizorskog odbora. Ne postoje posebne odredbe koje ukazuju na prava odbora direktora u vezi sa imenovanjem/razrješenjem revizora. Zakonodavstvo ne zahtijeva od revizora kompanija koje se kotiraju na berzi da prisustvuje godišnjoj skupštini akcionara. Ostavka/razrješenje revizora ne mora biti prijavljen Komisiji za tržište kapitala.

Revizorski odbori

138. Subjekti koji se kotiraju na berzi moraju da imenuju revizorski odbor koji se sastoji od najmanje tri člana.¹³⁶ Nadležnosti revizorskog odbora propisane su Zakonom o reviziji kao što je detaljnije objašnjeno u prethodnom stavu 100.¹³⁷

Podnošenje/objavljivanje finansijskih iskaza

139. Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da objavljuju godišnje finansijske iskaze i izvještaj menadžmenta. Oni moraju biti u potpunosti revidirani, usklađen sa MSFI(M) i objavljeni u roku od 3 mjeseca od kraja godine.¹³⁸ Godišnji finansijski iskazi moraju da budu dostupni u periodu od deset godina.

140. Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da objelodane određene materijalne informacije koje se odnose na finansijsko izvještavanje na kontinuiranoj i neselektivnoj osnovi.¹³⁹ Zahtjevi za uključanje na Montenegroberzu detaljno opisuju specifične zahtjeve za objelodanjivanje dodatnih informacija od strane kompanija koje se kotiraju na berzi.

141. Finansijskim iskazima se može pristupiti online. Godišnji izvještaj se objavljuje u Centralnom registru regulisanih informacija koji vodi Komisija za tržište kapital (KTK), na KTK internet stranici,¹⁴⁰ internet stranici Montenegroberze i internet stranici izvještajnog subjekta.

Praćenje i sprovođenje – Finansijsko izvještavanje

142. Komisija za tržište kapitala (KTK) ne pregleda finansijske iskaze kompanija koje se kotiraju na berzi u pogledu usklađenosti sa MSFI računovodstvenim standardima. Ne postoje druge institucije koje su odgovorne za preispitivanje usklađenosti sa zahtjevima finansijskog izvještavanja. Međutim, Montenegroberza (MNSE) vrši pregled na visokom nivou godišnjih izvještaja subjekata koji se kotiraju na berzi, sa primarnim fokusom na potpunost. MNSE može da zahtijeva od subjekata koji se kotiraju na berzi da budu odgovorni za finansijske iskaze, a ako su nepotpuni ili nedosljedni, može im nametnuti sankcije. Subjekti koji se kotiraju na berzi koji su takođe predmet drugih propisa (na primjer banke i osiguravači) podliježu procesima pregleda koje sprovode njihovi regulatori. KTK može da izrekne novčane kazne u rasponu od 5.000 eura do 40.000 eura za nepoštovanje zahtjeva u pogledu izvještavanja.¹⁴¹ MNSE može da degradira, suspenduje ili isključi subjekat koji se kotira na berzi ako se ne pridržava pravila za uključanje. Od subjekta može takođe da se traži da prepravi finansijske iskaze ili da objavi dodatne informacije.¹⁴²

143. Komisija za tržište kapitala (KTK) nema nikakvu ulogu u nadzoru revizora kompanija koje se kotiraju na berzi. KTK ne preduzima nikakve supervizorske mjere ako kompanija koja se kotira na berzi dobije bilo koje drugo mišljenje osim pozitivnog revizorskog mišljenja. MNSE će razmotriti primjerenost prijema subjekta na glavno tržište ako dobije bilo koje drugo mišljenje osim pozitivnog revizorskog mišljenja. Takođe ne postoje protokoli za KTK ili MNSE za interakciju sa revizorima kompanija koje se kotiraju na berzi.

¹³⁶ Zakon o reviziji, član 30

¹³⁷ Zakon o reviziji, član 31

¹³⁸ Trenutno su pripremi izmjene Zakona o tržištu kapitala. Ove izmjene su planirani da produže rok za izvještavanje na 4 mjeseca.

¹³⁹ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?id=1084>

¹⁴⁰ <https://scmn.me/en/ucესnიci-na-trzistu/emitenti>

¹⁴¹ Zakon o tržištu kapitala, član 407 tačka (18) do 407 tačka (23)

¹⁴² Pravila za uključanje Montenegroberze

144. Komisija za tržište kapitala (KTK) i Montenegroberza (MNSE) se ne oslanjaju na funkciju eksterne revizije za pregled usklađenosti sa MSFI(M), sa zahtjevima izvještaja menadžmenta i sa zahtjevima korporativnog upravljanja.

145. Finansijski iskazi odabranih kompanija koje se kotiraju na berzi su pregledani kao dio posmatranih praksi i percepcija finansijskog izvještavanja. Pregled zaključuje da nebankarske institucije koje se kotiraju na berzi vjerovatno nisu bile usklađene sa barem nekim značajnim aspektima MSFI(M) računovodstvenih standarda. Nisu preduzete nikakve mjere, niti su izrečene novčane kazne na berzanskom tržištu zbog nepoštovanja zahtjeva za finansijsko izvještavanje. Za detalje pogledajte *Odjeljak II. C: Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja* ovog izvještaja.

Korporativno upravljanje

146. Montenegroberza (MNSE) ima obavezni kodeks korporativnog upravljanja.¹⁴³ Kodeks je izrađen uz pomoć Međunarodne finansijske korporacije (IFC) i usvojen je 2009. godine.¹⁴⁴ Kodeks je obavezan za glavno tržište i standardno tržište unutar regulisanog tržišta, ali ne i za subjekte koji su primljeni na slobodno tržište.¹⁴⁵ Na izvršnom nivou, kodeks uključuje (i) odnos kompanije sa svojim akcionarima i transparentnost prema njima; (ii) razmatranja u pogledu formiranja odbora direktora, potrebne vještine i transparentnost nadoknada odbora; (iii) politike za izbor, evaluaciju i nagrađivanje glavnog izvršnog direktora kompanije; (iv) ulogu odbora; (v) razmatranja u pogledu imenovanja eksternog revizora; i (vi) postupanja u pogledu konflikta interesa. Na nivou izvještavanja, kodeks se bavi opštim razmatranjima periodičnog izvještavanja. Iako je obavezan, kodeks je načelno formulisana na principu „preporuke“ ili „uskладiti se ili objasniti“ i zahtijeva

ili podstiče ograničene dodatne prakse upravljanja ili finansijskog izvještavanja za kompanije koje se kotiraju na berzi više od i iznad trenutnih zakonskih zahtjeva.¹⁴⁶ Međutim, kompanijama koje se ne pridržavaju kodeksa neće biti dozvoljeno da ostanu na regulisanom tržištu.

147. Kodeks korporativnog upravljanja pokreće zakonske zahtjeve za objelodanjivanje informacija o kodeksu korporativnog upravljanja.¹⁴⁷ Zakon o računovodstvu zahtijeva od subjekta da objavi izvještaj o korporativnom upravljanju koji detaljno opisuje (i) kodeks upravljanja koje je dužan da primjenjuje; (ii) kodeks, ako je primjenjivo, koji je izabrao dobrovoljno da primjenjuje; i (iii) primijenjene prakse korporativnog upravljanja, čija primjena nije obavezna u skladu sa zakonom o računovodstvu. Kodeks korporativnog upravljanja koji primjenjuju subjekti koji se kotiraju na berzi spada pod prethodno navedenu tačku (i). Zakon takođe zahtijeva da subjekat izvještava o bilo kakvim odstupanjima od kodeksa korporativnog upravljanja koji primjenjuje, i razlozima za odstupanje. Od 2022. godine, Montenegroberza (MNSE) je dodatno zahtijevala da subjekti koji se kotiraju na regulisanom tržištu podnesu godišnji upitnik o korporativnom upravljanju. Ovaj upitnik je pregledan od strane MNSE i objavljen na njenoj internet stranici.

148. Opšti zahtjevi kao što je prethodno navedeno (paragrafi 93 do 108) se primjenjuju na kompanije koje se kotiraju na berzi. Zakon o računovodstvu zahtijeva od subjekata od javnog interesa, uključujući subjekte koji se kotiraju na berzi, da takođe objelodane određene informacije o korporativnom upravljanju.¹⁴⁸ Kompanije su zakonski obavezne da imaju odbor direktora.¹⁴⁹ Kod javnog akcionarskog društva odbor mora da ima najmanje pet članova. Odgovornosti odbora direktora su utvrđene zakonom.¹⁵⁰ Zakon zahtijeva održavanje godišnje skupštine akcionara najmanje jednom godišnje¹⁵¹ u roku od šest mjeseci od kraja svake finansijske godine.¹⁵²

¹⁴³ Takođe se primjenjuje na preduzeća u državnom vlasništvu koja se kotiraju na berzi.

¹⁴⁴ KTK je dobila sredstva za reviziju i ažuriranje Kodeksa korporativnog upravljanja. Novi kodeks kada se radit bit će obavezan za učesnike na regulisanom tržištu.

¹⁴⁵ <https://www.mnse.me/code/navigate.asp?id=1084>

¹⁴⁶ Kodeks korporativnog upravljanja u Crnoj Gori, maj 2009.

¹⁴⁷ Zakon o računovodstvu, član 15, tačke 1) i 2)

¹⁴⁸ Zakon o računovodstvu, član 15, tačke 3) do 6)

¹⁴⁹ Zakon o privrednim društvima, član 155

¹⁵⁰ Zakon o privrednim društvima, član 161

¹⁵¹ Zakon o privrednim društvima, član 134

¹⁵² Zakon o privrednim društvima, član 135

Indikatori učinka – Finansijsko izvještavanje i revizija kompanija koje se kotiraju na berzi

149. Ukupna ocjena koja je pripisana Crnoj Gori za indikator učinka „Finansijsko izvještavanje i revizija kompanija koje se kotiraju na berzi” je 2,3 od 4, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenu koji sadrže podindikatore A i B u nastavku (2,3= (3+1,5)/2).

Podindikator A. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za kompanije koje se kotiraju na berzi

150. Dodijeljena ocjena je 3,0, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenu koji sadrže podindikatore od A.1 do A.3 u nastavku (tj. 3= (2+3+4)/3).

Tabela 8. Podindikator A. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju kompanija koje se kotiraju na berzi

A.1. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje za kompanije koje se kotiraju na berzi		
Ocjena za Crnu Goru	2	Kompanije koje se kotiraju na regulisanoj berzi su obavezne da pripreme konsolidovane godišnje finansijske iskaze i godišnje finansijske iskaze za pravno lice, izvještaj menadžmenta i izjavu o korporativnom upravljanju. Ove kompanije su takođe obavezne da pripreme kvartalne i privremene konsolidovane finansijske izvještaje. Ovi konsolidovani finansijski iskazi su pripremljeni u skladu sa crnogorskim standardima finansijskog izvještavanja (MSFI(M)). Međutim, nije izvršena puna konvergencija MSFI(M) sa trenutnim MSFI-om. Oni su zasnovani na MSFI-u objavljenom 2020. godine, isključujući MSFI 9, MSFI 15 i MSFI 17. Kodeks korporativnog upravljanja je zastario i iako obavezan, uključuje značajne olakšice u obliku elemenata „poštuj ili objasni“.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da pripremaju finansijske iskaze pravnih lica na godišnjem nivou, u skladu sa propisanim standardima finansijskog izvještavanja.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da pripreme izvještaj menadžmenta (ili diskusiju i analizu menadžmenta – MD&A). Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da primjenjuju MSFI za konsolidovane godišnje finansijske iskaze.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da pripreme privremene konsolidovane finansijske iskaze i da objave izjavu o korporativnom upravljanju.
A.2. Revizorski zahtjevi za kompanije koje se kotiraju na berzi		
Ocjena za Crnu Goru	3	Finansijski iskazi pravnih lica i konsolidovani finansijski iskazi kompanija koje se kotiraju na berzi podliježu eksternoj reviziji, godišnja skupština imenuje revizore na preporuku odbora direktora, a revizor potvrđuje konzistentnost i tačnost izvještaja menadžmenta i izvještaja o korporativnom upravljanju. Kompanije koje se kotiraju na berzi moraju da imaju revizorski odbor sa najmanje jednim nezavisnim članom i jednim članom sa relevantnim finansijskim ili revizorskim iskustvom. Međutim, privremeni finansijski iskazi nisu pregledani od strane revizora i revizorski odbor nije obavezan da ima više od jednog nezavisnog člana.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
Kriterijumi	2	Finansijski iskazi pravnih lica i konsolidovani finansijski iskazi kompanija koje se kotiraju na berzi podliježu godišnjim zakonskim revizijama. Akcionari (na godišnjoj skupštini) ili odbor direktora (tj. upravljačko tijelo nezavisno od menadžmenta) su zakonski odgovorni za imenovanje i razrješenje revizora kompanija koje se kotiraju na berzi.

A.2. Revizorski zahtjevi za kompanije koje se kotiraju na berzi

Kriterijumi za ocjenu	3	Pored zahtjeva pod "2": Izveštaj revizora je obavezan da potvrdi da li su izveštaj menadžmenta (MD&A) i druge finansijske informacije pročitane radi konzistentnosti sa finansijskim iskazima. Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da formiraju revizorski odbor. Najmanje jedan član revizorskog odbora mora da bude nezavisni direktor. Najmanje jedan član mora da ima nedavno i relevantno finansijsko ili revizorsko iskustvo.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Privremeni konsolidovani finansijski iskazi kompanija koje se kotiraju na berzi moraju da budu pregledani od strane revizora. Revizorski odbor se sastoji samo od nezavisnih direktora. Najmanje jedan član mora da ima nedavno i relevantno iskustvo u finansijskom izveštavanju ili reviziji. Revizori kompanija koje se kotiraju na berzi moraju da budu imenovani od strane akcionara na godišnjoj skupštini (ako je primjenjivo) ili od strane odbora direktora na preporuku revizorskog odbora.

A.3. Pravovremenost i javno objelodanjivanje finansijskih izveštaja za kompanije koje se kotiraju na berzi

Ocjena za Crnu Goru	4	Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da objavljuju kompletne setove revidiranih godišnjih finansijskih iskaza pravnih lica i konsolidovanih godišnjih finansijskih iskaza zajedno sa revizorskim izveštajem, izveštajem menadžmenta i izjavom o korporativnom upravljanju i drže ih javno dostupnim deset godina. Kompanije koje se kotiraju na berzi su takođe obavezne da objavljuju privremene i kvartalne finansijske iskaze, sa pratećom diskusijom i analizom menadžmenta. Finansijski iskazi su dostupni na više povezanih i nezavisnih internet stranica. Rok za objavljivanje revidiranih godišnjih izveštaja je tri mjeseca nakon datuma izveštavanja.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da finansijske iskaze pravnih lica i konsolidovane finansijske iskaze učine javno dostupnim, iako to može biti u skraćenom ili nepotpunom obliku. Zakonski zahtjevi su takvi da je pristup finansijskim iskazima ograničen ili skup. Rok za objavljivanje godišnjih izveštaja kompanija koje kotiraju na berzi je najkasnije 9 mjeseci nakon datuma izveštavanja.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Revizorsko mišljenje je takođe javno dostupno. Zakonski zahtjevi su takvi da se finansijski izveštaji široko distribuiraju, ali postoje ograničenja kao što su troškovi i lakoća pretraživanja. Rok za objavljivanje godišnjih izveštaja kompanija koje kotiraju na berzi je najkasnije 6 mjeseci nakon datuma izveštavanja.
	4	Kompanije koje se kotiraju na berzi su obavezne da učine javno dostupnim pune setove finansijskih iskaza pravnih lica i konsolidovanih finansijskih iskaza. Revizorski izveštaj je takođe javno dostupan. Kompanije koje se kotiraju na berzi su takođe obavezne da javno objelodane privremene finansijske iskaze, sa pratećom diskusijom i analizom menadžmenta. Zakonski zahtjevi su takvi da su finansijski iskazi lako pretraživi i dostupni, uz niske ili nikakve troškove. Rok za objavljivanje godišnjih izveštaja kompanija koje se kotiraju na berzi je najkasnije 4 mjeseca nakon datuma izveštavanja.

Podindikator B. Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem kompanija koje se kotiraju na berzi

151. Dodijeljena ocjena je 1,5, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenu koji sadrže podindikatore od B.1 do B.4 u nastavku (tj. $1,5 = (1+1+1+3)/4$).

Tabela 9. Podindikator B. Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem kompanija koje se kotiraju na berzi

B.1. Pregled godišnjih finansijskih iskaza kompanija koje se kotiraju na berzi		
Ocjena za Crnu Goru	1	Ne postoji proces za pregled finansijskih iskaza od strane regulatora. Berza vrši samo pregled na visokom nivou.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Pregled godišnjih finansijskih iskaza od strane regulatora tržišta hartija od vrijednosti ima značajna ograničenja .
	3	Pregled godišnjih finansijskih iskaza od strane regulatora tržišta hartija od vrijednosti ima manja ograničenja .
	4	Pregled godišnjih finansijskih iskaza od strane regulatora tržišta hartija od vrijednosti je u potpunosti adekvatan .
B.2. Komunikacija sa eksternim revizorima kompanija koje kotiraju na berzi		
Ocjena za Crnu Goru	1	Ne postoji formalizovana komunikacija između Montenegroberze i Komisije za tržište kapitala, i eksternih revizora kompanija koje se kotiraju na berzi.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Komunikacija između regulatora tržišta hartija od vrijednosti i eksternih revizora kompanija koje se kotiraju na berzi ima značajna ograničenja .
	3	Komunikacija između regulatora tržišta hartija od vrijednosti i eksternih revizora kompanija koje se kotiraju na berzi ima manja ograničenja .
	4	Komunikacija između regulatora tržišta hartija od vrijednosti i eksternih revizora kompanija koje se kotiraju na berzi je u potpunosti adekvatna .

B.3. Izvještavanje o pregledu finansijskog izvještavanja kompanija koje kotiraju na berzi

Ocjena za Crnu Goru	1	Pregled od strane Montenegroberze se odvija na visokom nivou. Možda postoji neka interakcija između odbora za uključivanje i izvještajnog subjekta, međutim nikakve informacije koje se odnose na ove interakcije nisu objavljene.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Izvještavanje od strane regulatora tržišta hartija od vrijednosti o pregledu finansijskih iskaza kompanija koje se kotiraju na berzi ima značajna ograničenja .
	3	Izvještavanje od strane regulatora tržišta hartija od vrijednosti o pregledu finansijskih izvješ iskaza taja kompanija koje se kotiraju na berzi ima manja ograničenja .
	4	Izvještavanje od strane regulatora tržišta hartija od vrijednosti o pregledu finansijskih iskaza kompanija koje se kotiraju na berzi je u potpunosti adekvatno .

B.4. Supervizorske mjere i sankcije za kompanije koje kotiraju na berzi

Ocjena za Crnu Goru	3	Regulatori imaju niz dostupnih supervizorskih mjera i sankcija za kompanije koje se kotiraju na berzi i njihove ključne službenike, uključujući novčane kazne za odgovorne pojedince ili subjekte. To takođe uključuje zahtjeve da se preprave finansijski iskazi i/ili mogućnost reklasifikacije subjekta na niži nivo berze ili povlačenje uključivanja na berzu.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Supervizorske mjere i sankcije koje može nametnuti regulator tržišta hartija od vrijednosti imaju značajna ograničenja .
	3	Supervizorske mjere i sankcije koje može nametnuti regulator tržišta hartija od vrijednosti imaju manja ograničenja .
	4	Supervizorske mjere i sankcije koje može nametnuti regulator tržišta hartija od vrijednosti su u potpunosti adekvatne .

3. Bankarski sektor

Pregled bankarskog sektora¹⁵³

152. Bankarski sistem Crne Gore raste i u pogledu opsega i po obimu.¹⁵⁴ Ukupna aktiva iznosila je 6,74 milijarde eura¹⁵⁵ na dan 31. decembra 2023. godine, što je povećanje od 5,2 procenata u odnosu na prethodnu godinu.¹⁵⁶ Bankarski sistem čini 93,2 procenata ukupne aktive u finansijskom sektoru.¹⁵⁷

Sektor osiguranja čini dodatnih 4,3 procenta ukupne aktive (vidjeti odjeljak B4 ovog izvještaja). Ukupni krediti bankarskog sektora činili su 60,8 procenata ukupne aktive banaka, depozitni računi kod centralnih banaka 18,5 procenata, a hartije od vrijednosti 19,5 procenata. Ukupni krediti iznosili su 4,10 milijardi eura na kraju decembra 2023. godine, što je povećanje od 11,9 procenata u odnosu na prethodnu godinu. Krediti isplaćeni nefinansijskom sektoru i sektoru stanovništva činili su 74,2 procenta u potraživanjima banaka po osnovu kredita (2022: 75,6 procenata).

Tabela 10. Kreditiranje po sektorima

Sektor	Decembar 2023		Decembar 2022	
	Milijardi eura	% udjela	Milijardi eura	% udjela
Finansijski sektor	43,3	1,1	22,2	0,6
Kompanije u državnom vlasništvu	34,9	0,9	49,7	1,4
Nefinansijske privatne kompanije	1.275,8	31,1	1,211,8	33,1
Centralni nivo države	284,2	6,9	223,5	6,1
Lokalni nivo države	27,6	0,7	32,9	0,9
Domaćinstva	1.689,9	41,2	1.555,0	42,5
Nevladine organizacije	7,0	0,2	12,4	0,3
Nerezidenti	732,5	17,9	552,6	15,1
Ukupno	4.095,2	100,0	3.660,1	100,0

Izvor: Centralna banka Crne Gore¹⁵⁸

¹⁵³ Za potrebe ovog izvještaja, odjeljak bankarskog sektora uključuje samo poslovne banke.

¹⁵⁴ Bilten Centralne banke Crne Gore, decembar 2023, stranica 15

¹⁵⁵ CBCG monetarne finansijske institucije, decembar 2023. (<https://www.cbcbg.me/en/statistics/statistical-data/monetary-and-financial-statistics>).

¹⁵⁶ Bilten Centralne banke Crne Gore, decembar 2023, stranica 15

¹⁵⁷ Pregled institucija u crnogorskom finansijskom sektoru na dan 31. decembra 2023. godine

Vrsta institucije	Aktiva (milioni eura)	Br. institucija	Udio aktive (%)	Regulator
Banke	6.734	11	93,2	CBCG
Osiguravajuća društva	307	9	4,3	ANO*
Mikrofinansijske institucije	90	7	1,2	CBCG
Lizing kompanije	41	1	0,6	CBCG
Investicioni fondovi	36	7	0,5	CBCG
Ostali	16	5	0,2	CBCG
Ukupno	7.224	40	100,0	

Izvor: CBCG internet stranica: <https://www.cbcbg.me/en/core-functions/financial-stability/financial-system-of-montenegro>

* Vidi odjeljak B4 ovog izvještaja

¹⁵⁸ CBCG monetarne finansijske institucije, decembar 2023. (<https://www.cbcbg.me/en/statistics/statistical-data/monetary-and-financial-statistics>).

Tabela 11. Struktura depozita po sektorima

Sektor	Decembar 2023 % udjela	Decembar 2022 % udjela
Finansijski sektor	0,8	1,5
Nefinansijski sektor	32,5	33,6
Opšti nivo države	7,3	5,9
Domaćinstva	34,4	32,4
Nevladine i druge neprofitne organizacije	1,5	1,4
Nerezidenti	23,5	25,2
Ukupno	100,0	100,0

Izvor: Centralna banka Crne Gore¹⁵⁹

153. Bankovni depoziti rastu sporije od rasta aktive.¹⁶⁰ Ukupni depoziti u bankarskom sektoru porasli su na 5,47 milijardi eura do decembra 2023. godine, što je povećanje od 4,8 procenta. Depoziti po viđenju čine glavni udio od 82,7 procenata, dok oročeni depoziti čine 15,0 procenta ukupnih depozita. Na kraju decembra 2023. godine, depoziti iz nefinansijskog poslovnog sektora činili su 32,7 procenata ukupnih depozita, depoziti stanovništva 34,7 procenata, a depoziti nerezidenata 23,6 procenata.

154. Bankarski sektor je generalno gledano i dalje mali. Ukupni krediti u odnosu na BDP iznosili su 61,8 procenata od decembra 2023.¹⁶¹ U 2022. godini, bankarski sistem Crne Gore sastojao se od 11 poslovnih banaka, od kojih je osam bilo pod stranom kontrolom. Sve crnogorske banke su bile kotirane na Montenegroberzi.

155. Kvalitet sektora je dobar. Primjenjujući regulatorne standarde, umanjena vrijednosti kredita su iznosila 2,6 procenata ukupnih bruto kredita u decembru 2023. (2022: 2,6 procenata).¹⁶² Nekvalitetni krediti kao procenat bruto kredita su se smanjili sa 6,3 procenta¹⁶³ na 5,8 procenata za 12 mjeseci do decembra 2023. godine.¹⁶⁴

156. Prosječna stopa adekvatnosti kapitala bankarskog sektora na kraju 2023. iznosila je 19,7 procenata (2022: 19,3 procenta).^{165,166} Ovo se upoređuje sa zakonskim minimalnim zahtjevom od 8 procenata (2021: 8 procenata). U 2020/2021. godini, CBCG je izvršila procjenu kvaliteta aktive cijelog sektora.¹⁶⁷ Glavni ciljevi ove procjene uključivali su procjenu uticaja MSFI računovodstvenih standarda, a naročito uticaja implementacije MSFI 9 na sektor. Efekat procjene kvaliteta aktive na kapital za cijeli bankarski sektor rezultirao je smanjenjem od 40,3

¹⁵⁹ CBCG monetarne finansijske institucije, decembar 2023. (<https://www.cbcg.me/en/statistics/statistical-data/monetary-and-financial-statistics>)

¹⁶⁰ Bilten Centralne banke Crne Gore, decembar 2023, stranica 17

¹⁶¹ Na osnovu projektovanog BDP-a za 2023. godinu od 6,624 milijarde eura (Bilten Centralne banke Crne Gore, decembar 2023., stranica 29)

¹⁶² CBCG *Indikatori finansijske stabilnosti*, decembar 2023. (<https://www.cbcg.me/en/statistics/statistical-data/financial-soundness-indicators>)

¹⁶³ Interna definicija, prema metodologiji koja se koristi u CBCG-u, regulatorni kapital za rizikom ponderisanu imovinu.

¹⁶⁴ CBCG *Indikatori finansijske stabilnosti*, decembar 2023 (<https://www.cbcg.me/en/statistics/statistical-data/financial-soundness-indicators>)

¹⁶⁵ CBCG *Indikatori finansijske stabilnosti*, decembar 2023 (<https://www.cbcg.me/en/statistics/statistical-data/financial-soundness-indicators>)

¹⁶⁶ Izračunato kao koeficijent regulatornog kapitala i ukupnog iznosa izloženosti riziku (CBCG Godišnji izvještaj 2022, stranica 20)

¹⁶⁷ Godišnji izvještaj Centralne banke Crne Gore za 2021. godinu, Procjena kvaliteta aktive, stranica 41

miliona eura, što je rezultiralo padom prosječne stope solventnosti za 1,6 procenata (sa 17,8 procenata na 16,2 procenata), i posljedičnom adekvatnošću kapitala od 18,1 procenat na dan 31. oktobra 2021. godine.

Bankarski regulator

157. CBCG je osnovana zakonom¹⁶⁸ kako bi doprinijela postizanju i održavanju stabilnosti cijena. CBCG je nezavisna,¹⁶⁹ a njen glavni cilj je podsticanje i očuvanje stabilnosti finansijskog sistema, uključujući održavanje zdravog bankarskog sistema i sigurnog i efikasnog platnog prometa.

158. CBCG je jedini regulator bankarskog sektora u Crnoj Gori. CBCG reguliše poslovanje kreditnih institucija, izdaje dozvole za rad i odobrenja, te vrši superviziju kreditnih institucija u skladu sa zakonom. CBCG vrši svoja regulatorna ovlašćenja na osnovu odredbi Zakona o Centralnoj banci Crne Gore,¹⁷⁰ Zakona o kreditnim institucijama¹⁷¹ i niza propisa usvojenih za sprovođenje tih zakona. CBCG, u okviru zahtjeva za supervizorsko izvještavanje utvrđenih u prethodno navedenim zakonima, propisuje vrste izvještaja, oblik i sadržaj izvještaja, te podatke i vremenske okvire za njihovo dostavljanje CBCG-u. U skladu sa Zakonom o računovodstvu, CBCG propisuje sadržaj, uslove i način pripreme i podnošenja finansijskih izvještaja od strane banaka.¹⁷² CBCG je organizacija koja se samofinansira, pretežno kroz naknade od učesnika u bankarskom sektoru i trgovanje i kreditne aktivnosti.¹⁷³

159. CBCG priprema godišnji izvještaj o svojim aktivnostima.¹⁷⁴ Izvještaj je obavezan zakonom i detaljno opisuje poslove koje obavlja CBCG. Godišnji izvještaj se podnosi Skupštini Crne Gore na razmatranje i javno je dostupan na internet stranici CBCG.¹⁷⁵

160. O MSFI izvještavanju se ne raspravlja u izvještaju CBCG-a, niti se bavi nedostacima ili neusklađenošću sa MSFI. Godišnji izvještaj CBCG za 2022. godinu navodi da je procijenio umanjene vrijednosti finansijske aktive u skladu sa zahtjevima MSFI 9 po modelu očekivanog kreditnog gubitka, ali izvještaj ne daje dodatne informacije o usklađenosti sa MSFI-om.¹⁷⁶ Zakon zabranjuje CBCG da javno objelodanjuje informacije koje proizlaze iz izvještaja o kontroli pojedinačnih banaka.

Zahtjevi za finansijsko izvještavanje za poslovne banke

161. Banke su obavezne da podnesu godišnje finansijske iskaze koji su u potpunosti usklađeni sa MSFI računovodstvenim standardima, uključujući izvještaje menadžmenta i revizorske izvještaje. Zahtjevi usklađenosti sa MSFI su utvrđeni Zakonom o kreditnim institucijama.¹⁷⁷ Zakon o računovodstvu je ograničen tako da uključuje samo MSFI(M) koji predstavlja MSFI u mjeri u kojoj je odobren od strane ISRCG.¹⁷⁸ Budući da ovo ograničenje nije uključeno u Zakon o kreditnim institucijama, banke koje primjenjuju taj zakon su stoga dužne da primijene MSFI računovodstvene standarde koje je objavio IASB.

¹⁶⁸ Zakon o Centralnoj banci Crne Gore iz 2010. godine (posljednji put ažuriran 2017. godine), član 4

¹⁶⁹ Zakon o Centralnoj banci Crne Gore, član 7

¹⁷⁰ Zakon o Centralnoj banci Crne Gore, član 28

¹⁷¹ Zakon o kreditnim institucijama, 2019. (posljednji put ažuriran 2021.)

¹⁷² Zakon o kreditnim institucijama, član 229

(1) Nakon izvršene revizije iz člana 222, stav 3, tačka 1 ovog zakona, spoljni revizor sačinjava izvještaj i daje mišljenje o usklađenosti godišnjih finansijskih iskaza kreditne institucije sa ovim zakonom, Međunarodnim računovodstvenim standardima odnosno Međunarodnim standardima finansijskog izvještavanja, zakonom kojim se uređuje revizija i drugim propisima, i o tome da li godišnji finansijski iskazi istinito i objektivno prikazuju finansijsku poziciju kreditne institucije, rezultate poslovanja i novčane tokove za tu poslovnu godinu po svim materijalno značajnim pitanjima.

(2) Centralna banka može da traži od spoljnog revizora dodatne informacije u vezi sa izvršenom revizijom.

¹⁷³ Zakon o Centralnoj banci Crne Gore, član 66

¹⁷⁴ Zakon o Centralnoj banci Crne Gore, član 39

¹⁷⁵ Godišnji izvještaj CBCG 2021 <https://www.cbcb.me/en/publications/regular-publications/central-bank-of-montenegro-annual-report>

¹⁷⁶ Godišnji izvještaj Centralne banke Crne Gore za 2022. godinu, stranica 113, fusnota 72

¹⁷⁷ Zakon o kreditnim institucijama, član 220

¹⁷⁸ Zakon o računovodstvu, član 5

Na osnovu postojećeg okvira propisanog od strane CBCG, finansijski iskazi se sačinjavaju i dostavljaju CBCG u elektronskom obliku koristeći propisani obrazac.¹⁷⁹ Ne postoje poznate nedosljednosti između ovih obrazaca i MSFI računovodstvenih standarda.

162. Prudencijalni zahtjevi dopunjuju MSFI izvještavanje. Pored MSFI računovodstvenih standarda,¹⁸⁰ propisi detaljnije propisuju specifična umanjenja vrijednosti koja nisu propisana MSFI-om. Ako su ova propisana umanjenja vrijednosti veća od onih koje zahtijeva MSFI, višak se odbija od regulatornog prudencijalnog kapitala. Međutim, MSFI finansijski iskazi nisu prilagođeni.

163. Banke su dužne da dostavljaju godišnje revidirane finansijske iskaze i učine ih dostupnim javnosti.¹⁸¹ Samostalni godišnji finansijski iskazi za prethodnu godinu, popraćeni izvještajem i mišljenjem eksternog revizora, moraju da budu dostavljeni CBCG-u do 30. aprila tekuće godine. Konsolidovani godišnji finansijski iskazi za prethodnu godinu, popraćeni izvještajem i mišljenjem eksternog revizora, moraju da budu dostavljeni CBCG-u do 31. maja tekuće godine.¹⁸²

164. Banke su dužne dostave izvještaje menadžmenta.¹⁸³ Godišnji izvještaj menadžmenta mora da bude pregledan od strane revizora u skladu sa pravilima utvrđenim za subjekte od javnog interesa. Izvještaj menadžmenta mora da sadrži kratak opis poslovnih aktivnosti i organizacione strukture pravnog lica, analizu finansijskog položaja i poslovnih rezultata, opis glavnih rizika i neizvjesnosti sa kojima se suočava, i izvještaj o korporativnom upravljanju.

165. Banke su takođe obavezne da pripreme kvartalni finansijski izvještaji od strane banaka u skladu sa MSFI računovodstvenim standardima.¹⁸⁴ Ovi kvartalni izvještaji, na pojedinačnoj i konsolidovanoj osnovi, moraju da budu dostavljeni CBCG-u. Rok za pojedinačne kvartalne izvještaje

je do kraja mjeseca nakon završetka kvartala, za konsolidovane izvještaje do 15. dana narednog mjeseca.¹⁸⁵ Izvještaji se javno objelodanjuju na internet stranici CBCG-a u roku od pet dana od podnošenja.

166. Ostali opšti zahtjevi Zakona o računovodstvu koji se primjenjuju na sva pravna lica primjenjuju se na kreditne institucije.¹⁸⁶ Zahtjevi za finansijsko izvještavanje propisani su Zakonom o računovodstvu, a odluka CBCG-a propisuje sadržaj, rokove i način sastavljanja i podnošenja finansijskih iskaza koje su banke dužne da dostave CBCG. Opšti zahtjevi se primjenjuju, osim ono što je propisano od strane CBCG u propisima.¹⁸⁷

167. Smjernice za izvještavanje za regulatorno/prudencijalno izvještavanje za banke su dodatak računovodstvenim standardima koji se koriste za finansijske iskaze opšte namjene. Banke su dužne da CBCG dostave i prudencijalno izvještavanje i finansijske iskaze. Banke su takođe dužne¹⁸⁸ da objelodane (između ostalog) usklađivanje koje identifikuje glavne izvore razlika između knjigovodstvene vrijednosti iznosa u godišnjem finansijskom iskazu u skladu sa prudencijalnom konsolidacijom i iznosa izloženosti koji se koristi u regulatorne svrhe.

Zakonska revizija i drugi oblici nezavisnog uvjeravanja

168. Godišnji finansijski iskazi banaka moraju da budu revidirani. Zakon o kreditnim institucijama zahtijeva eksternu reviziju godišnjih finansijskih iskaza pravnog lica i konsolidovanih godišnji finansijski iskaza kreditnih institucija.¹⁸⁹ Standardi revizije koji se koriste u revizijama kompanija koje se kotiraju na berzi su definisani od strane ISRCG i Ministarstva finansija. Trenutno odobrena verzija je MSR koji su objavljeni u MSR Priručniku iz 2016-2017 (MSR (M)). MSR(M)

¹⁷⁹ Odluka o sadržaju, rokovima i načinu sačinjavanja i dostavljanja finansijskih izvještaja banaka

¹⁸⁰ Odluka o sadržaju, rokovima i načinu sačinjavanja i dostavljanja finansijskih izvještaja banaka

¹⁸¹ Odluka o sadržaju, rokovima i načinu sačinjavanja i dostavljanja finansijskih izvještaja banaka, član 5

¹⁸² Zakon o računovodstvu, član 18

¹⁸³ Zakon o računovodstvu, član 12

¹⁸⁴ Odluka o sadržaju, rokovima i načinu sačinjavanja i dostavljanja finansijskih izvještaja banaka, član 5

¹⁸⁵ Odluka o sadržaju, rokovima i načinu sačinjavanja i dostavljanja finansijskih izvještaja banaka, član 5

¹⁸⁶ Zakon o računovodstvu, član 18

¹⁸⁷ Odluka o sadržaju, rokovima i načinu sačinjavanja i dostavljanja finansijskih izvještaja banaka

¹⁸⁸ Odluka o javnom objavljivanju informacija od strane kreditne institucije, član 5

¹⁸⁹ Zakon o kreditnim institucijama, član 222

mora da se poštuje za revizije subjekata od javnog interesa.¹⁹⁰ Ne postoji zahtjev za reviziju za kvartalne izvještaje.

169. Društva za reviziju banaka u Crnoj Gori se rotiraju.¹⁹¹ Partneri za reviziju moraju da se rotiraju svake četiri godine. Društva za reviziju su takođe obavezna da se rotiraju svake četiri godine. Zakon uspostavlja obavezni period „hlađenja“ (cooling off) od tri godine.

170. CBCG odobrava društva za reviziju za vršenje revizije banaka.¹⁹² CBCG odobrava imenovanje eksternog revizora kojeg je izabrala banka. CBCG, međutim, ne sastavlja ili održava listu revizora ovlašćenih za reviziju finansijskih iskaza banaka. Ministarstvo finansija održava i ažurira registar ovlašćenih revizora i registar društava za reviziju u skladu sa Zakonom o reviziji.^{193,194,195} Ministarstvo finansija može da opozove dozvolu za rad revizora.¹⁹⁶ CBCG je dužna da obavijesti Ministarstvo finansija o svim činjenicama koje ukazuju na kršenje određenih dužnosti revizora.¹⁹⁷

171. Postoje eksplicitna ograničenja na usluge koje društva za reviziju mogu da pruže banci.¹⁹⁸ Društvo za reviziju ili ovlašćeni revizor ne može da vrši reviziju pravnog lica gdje je obavljalo računovodstvene ili savjetodavne usluge, kao i opsežnu listu bankarskih usluga i usluga specifičnih za ljudske resurse, u godini revizije. Revizor podliježe etičkom kodeksu profesionalnih računovođa.¹⁹⁹ Primjenjuju se i opšta pravila o nezavisnosti, a revizor mora da bude nezavisan od subjekta kojem pruža usluge revizije.^{200,201}

172. Ne postoje posebni zahtjevi za banke koji regulišu imenovanje i razrješenje revizora.²⁰²

Međutim, postoje opšti zahtjevi u Zakonu o privrednim društvima. Godišnja skupština donosi odluku o imenovanju ili povlačenju iz ugovora zaključenog sa revizorom na osnovu preporuke revizorskog odbora i odbora direktora. Zakonodavstvo ne zahtijeva od revizora kompanija koje se kotiraju na berzi da prisustvuje godišnjoj skupštini.

173. CBCG ima ovlašćenja da odbije izbor društva za reviziju u određenim okolnostima.²⁰³ Ako Centralna banka utvrdi da su godišnji finansijski iskazi pripremljeni suprotno propisima, ona ima ovlašćenja da ne prihvati revizorski izvještaj.²⁰⁴

174. Banka je dužna da obavijesti CBCG u slučaju razrješenja revizora.²⁰⁵

Revizorski odbori

175. Banke su obavezne da imaju reviziju i moraju da imenuju revizorski odbor koji se sastoji od najmanje tri člana.²⁰⁶ Odgovornosti revizorskog odbora propisane su Zakonom o reviziji.²⁰⁷ Odbor bi trebao da ima najmanje jednog člana sa znanjem iz oblasti računovodstva sa relevantnim finansijskim ili revizorskim iskustvom i ne može da bude zaposleni, akcionar ili član organa upravljanja. Postoji zahtjev da svi članovi odbora, po pravilu, budu nezavisni.²⁰⁸ Ne postoji zakonska obaveza da revizorski odbor izvještava akcionare na godišnjem nivou. Međutim, interni zahtjevi subjekta to obično zahtijevaju.

¹⁹⁰ Zakon o reviziji, član 3

¹⁹¹ Zakon o kreditnim institucijama, član 224

¹⁹² Zakon o kreditnim institucijama, član 223 i član 224

¹⁹³ Zakon o reviziji, član 10

¹⁹⁴ Zakon o reviziji, član 16

¹⁹⁵ Zakon o reviziji, član 21

¹⁹⁶ Zakon o reviziji, član 13

¹⁹⁷ Zakon o kreditnim institucijama, član 230

¹⁹⁸ Zakon o kreditnim institucijama, član 225

¹⁹⁹ Zakon o reviziji, član 26(7)

²⁰⁰ Zakon o reviziji, član 44(2)

²⁰¹ Zakon o reviziji, član 8

²⁰² Zakon o kreditnim institucijama, član 223 i 224

²⁰³ Zakon o kreditnim institucijama, član 224

²⁰⁴ Zakon o kreditnim institucijama, član 230

²⁰⁵ Zakon o kreditnim institucijama, član 226

²⁰⁶ Zakon o reviziji, član 30

²⁰⁷ Zakon o reviziji, član 31

²⁰⁸ Odluka Savjeta Centralne banke Crne Gore o sistemu upravljanja u kreditnoj instituciji, 26. novembar 2020. godine, član 22

Podnošenje/objavljivanje finansijskih iskaza

176. Banke su obavezne da objavljuju godišnje finansijske iskaze i izvještaje menadžmenta. Potpuno revidirana i usklađeni sa MSFI godišnji finansijski iskazi pravnih lica i konsolidovani godišnji finansijski iskazi i izvještaj menadžmenta moraju da budu objavljeni u roku od 4 mjeseca od kraja godine, a godišnji finansijski iskazi moraju da budu dostupni deset godina.

177. Finansijskim iskazima se može pristupiti online. Godišnji izvještaj se objavljuje na internet stranicama Poreske uprave i CBCG-a i, ako se kotira na berzi, na internet stranici Montenegroberze i Komisije za tržište kapitala.²⁰⁹

178. Finansijski iskazi odabranih banaka su pregledani kao dio posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja. Pregled zaključuje da su pregledani finansijski iskazi banaka generalno izgledali bolje prezentovani od onih u drugim sektorima. Međutim, sve pregledane finansijske institucije vjerovatno nisu bile u skladu sa barem nekim aspektima MSFI računovodstvenih standarda. Za detalje pogledajte *Odjeljak II. C: Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja* ovog izvještaja.

Praćenje i sprovođenje – Finansijsko izvještavanje

179. Sektor za kontrolu, Služba za portfolio menadžment i Odjeljenje posrednu kontrolu, u okviru CBCG je odgovoran za pregled finansijskih iskaza banaka i finansijskih institucija. Namjenska jedinica od dvanaest zaposlenih ima odgovornost za pregled izvještavanja banaka, uključujući i potvrđivanje da se poštuju zahtjevi za MSFI finansijsko izvještavanje i objavljivanje. Odjeljenje takođe pregleda izvještaje revizora. Odjeljenje ima ograničene namjenske

resurse za MSFI i posljedično je ograničena njegova sposobnost da pregleda godišnje finansijske iskaze u pogledu usklađenosti sa MSFI računovodstvenim standardima izvan područja od specifičnog interesa (kao što su umanjenja vrijednosti kredita).

180. CBCG mora da odbije finansijske iskaze ako ne pružaju istinite i fer prikaze finansijskog položaja i učinka banke.²¹⁰ U ovim okolnostima, od banke će se tražiti da pripremi izmijenjeni set finansijskih iskaza i da dobije novi revizorski izvještaj. CBCG mora da obavijesti Ministarstvo finansija o odbijanju finansijskih iskaza i o razlogu, kao i sve druge regulatore koji su možda primili finansijske iskaze. CBCG je ranije procesuirala pravna lica pod svojom supervizijom koja se nisu pridržavala obaveza.

181. Zakon i propisi imaju zahtjeve koji se odnose na komunikaciju između CBCG i revizora.²¹¹ Eksterni revizor je dužan da odmah obavijesti CBCG o činjenicama koje bi mogle da dovedu do uslovnog mišljenja, negativnog mišljenja ili uzdržavajućeg mišljenja ili o nezakonitim ili drugim činjenicama i okolnostima koje mogu ugroziti poslovanje banke. Postoje protokoli za interakciju bankarskog supervizora sa revizorima banaka, bilo direktno ili indirektno.²¹² Bankarski supervizor takođe može da zatraži promjene u opsegu revizija i može da zatraži dodatnu dokumentaciju.²¹³

Korporativno upravljanje

182. Sve banke koje posluju u Crnoj Gori su obavezne da se pridržavaju različitih zahtjeva korporativnog upravljanja. Zakon o kreditnim institucijama²¹⁴ i nekoliko regulatornih odluka^{215,216,217} uključuju opsežne elemente korporativnog upravljanja, posebno u vezi sa organizacijom i poslovanja i imenovanjem ključnih službenika. Banke su takođe dužne da objelodane informacije o odboru direktora, uključujući druge

²⁰⁹ <https://www.cbcg.me/me/kljucne-funkcije/kontrolna-funkcija/finansijski-izvjestaji-banaka>

²¹⁰ Zakon o kreditnim institucijama, član 230

²¹¹ Zakon o kreditnim institucijama, član 228

²¹² Zakon o kreditnim institucijama, član 346

²¹³ Zakon o kreditnim institucijama, član 231

²¹⁴ Zakon o kreditnim institucijama, član 104

²¹⁵ Odluka Savjeta Centralne banke Crne Gore o sistemu upravljanja u kreditnoj instituciji, 26. novembar 2020. godine, član 1

²¹⁶ Odluka Savjeta Centralne banke Crne Gore o sistemu upravljanja u kreditnoj instituciji, 26. novembar 2020. godine, član 3

²¹⁷ Odluka Savjeta Centralne banke Crne Gore o bližim uslovima i kriterijumima za procjenu primjerenosti članova organa upravljanja i nosilaca ključnih funkcija u kreditnoj instituciji, 26. novembar 2020. godine, član 1

direktorske pozicije, politiku zapošljavanja i procedure za odabir članova, znanje, vještine i stručnost članova i politiku različitosti. Obelodanjivanja su takođe potrebna i o tome da li je osnovan odbor za rizike, i ako je tako, koliko često se sastaje.²¹⁸ Osim ovih, ne postoje dodatne zakonske odredbe ili propisi za korporativno upravljanje koje je izdao CBCG. Međutim, banke koje se kotiraju na berzi su takođe obavezne da se pridržavaju zakona za kompanije koje se kotiraju na berzi.

183. Zahtjevi upravljanja za banke pokreću posebne zahtjeve za objelodanjivanje informacija o primijenjenim praksama korporativnog upravljanja.²¹⁹ Zakon o računovodstvu zahtijeva od subjekta da objavi izvještaj o korporativnom upravljanju koji detaljno opisuje (i) kodeks upravljanja koji je dužan da primjenjuje; (ii) kodeks, ako je primjenjivo, koji dobrovoljno primijenuje; i (iii) primijenjenu praksu korporativnog upravljanja, čija primjena nije obavezna u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Upravljanje koje je potrebno za banke spada pod prethodnu tačku (iii). Zakon takođe zahtijeva da subjekat izvještava o odstupanjima od kodeksa korporativnog upravljanja koji primjenjuje, i njegovim razlozima za to.

184. Zakon o računovodstvu zahtijeva od subjekta od javnog interesa, uključujući banke, da objelodane određene informacije o korporativnom upravljanju.²²⁰ Zakon zahtijeva opis glavnih karakteristika sistema interne kontrole i upravljanja rizicima pravnog lica u odnosu na proces finansijskog izvještavanja i informacije o njegovoj vlasničkoj strukturi. Takođe zahtijeva informacije o sastavu i

radu administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela i njihovih odbora. Konačno, zahtijeva opis politike raznolikosti koja se primjenjuje, kao i navođenje ciljeva i operacionalizacije politike.

185. Opšti zahtjevi kao što je prethodno navedeno (paragrafi od 93 do 108 primjenjuju se na banke.

Banke su zakonski obavezne da imaju odbor direktora.²²¹ Javno akcionarsko društvo mora da ima najmanje pet članova odbora. Odgovornosti odbora direktora su utvrđene zakonom.²²² Zakon zahtijeva održavanje godišnje skupštine akcionara najmanje jednom godišnje,²²³ u roku od šest mjeseci od kraja finansijske godine.²²⁴

Indikatori učinka – Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za banke

186. Ukupna ocjena koji se dodjeljuje Crnoj Gori za indikator učinka "Finansijsko izvještavanje i revizija banaka" iznosi 3,5 od 4, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenu koji se sastoje od podindikatora A i B u nastavku ($3,5 = (3,7 + 3,2)/2$).

Podindikator A. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za banke

187. Dodijeljena ocjena je 3,7, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenu koji sadrže podindikatore od A.1 do A.3 ispod (tj. $3,7 = (4 + 3 + 4)/3$).

²¹⁸ Odluka Savjeta Centralne banke Crne Gore o javnom objavljivanju informacija od strane kreditne institucije, 26. novembar 2020. godine, član 4 (2)

²¹⁹ Zakon o računovodstvu, član 15, tačke 1) i 2)

²²⁰ Zakon o računovodstvu, član 15, tačke od 3) do 6)

²²¹ Zakon o privrednim društvima, član 155

²²² Zakon o privrednim društvima, član 161

²²³ Zakon o privrednim društvima, član 134

²²⁴ Zakon o privrednim društvima, član 135

Tabela 12. Podindikator A. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju za banke

A.1. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje za banke		
Ocjena za Crnu Goru	4	Banke su dužne da pripreme konsolidovane i privremene i godišnje finansijske iskaze za pravna lica u skladu sa MSFI-om, i izvještaj menadžmenta, kao i da uključe izjavu o korporativnom upravljanju.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Banke su obavezne da pripremaju finansijske iskaze pravnih lica na godišnjem nivou, u skladu sa propisanim standardima finansijskog izvještavanja.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Banke su obavezne da pripreme izvještaj menadžmenta (ili diskusiju i analizu menadžmenta – MD&A). Banke su obavezne da primjenjuju MSFI za konsolidovane godišnje finansijske iskaze.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Banke su obavezne da pripreme privremene konsolidovane finansijske iskaze usklađene sa MSFI.
A.2. Revizorski zahtjevi za banke		
Ocjena za Crnu Goru	3	Finansijski iskazi pravnih lica i konsolidovani finansijski iskazi banaka podliježu eksternoj reviziji, godišnja skupština imenuje revizore na preporuku odbora direktora, a revizor potvrđuje konzistentnost i tačnost izvještaja menadžmenta i izvještaja o korporativnom upravljanju. Banke moraju da imaju revizorski odbor. Odbor treba da ima najmanje jednog člana sa relevantnim finansijskim ili revizorskim iskustvom. Ne postoji zahtjev da svi članovi odbora budu nezavisni. Međutim, privremeni finansijski iskazi nisu pregledani od strane revizora i revizorski odbor nije obavezan da ima više od jednog nezavisnog člana. Procesi revizije se vrši u skladu sa MSR(M).
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Finansijski iskazi pravnih lica i konsolidovani finansijski iskazi banaka podliježu godišnjim zakonskim revizijama. Aktionari (na godišnjoj skupštini) ili odbor direktora (tj. upravljačko tijelo nezavisno od menadžmenta) su zakonski odgovorni za imenovanje i razrješenje revizora banaka.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Izvještaj revizora je obavezan da potvrdi da li su izvještaj menadžmenta (MD&A) i druge finansijske informacije pročitane radi konzistentnosti sa finansijskim iskazima. Banke su obavezne da formiraju revizorski odbor. Najmanje jedan član revizorskog odbora mora da bude nezavisni direktor. Najmanje jedan član mora da ima nedavno i relevantno finansijsko ili revizorsko iskustvo.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Privremeni konsolidovani finansijski iskazi banaka moraju da budu pregledani od strane revizora. Revizorski odbor se sastoji samo od nezavisnih direktora. Najmanje jedan član mora da ima nedavno i relevantno iskustvo u finansijskom izvještavanju ili reviziji. Revizori banaka moraju da budu imenovani od strane akcionara na godišnjoj skupštini (ako je primjenjivo) ili od strane odbora direktora na preporuku revizorskog odbora.

A.3. Pravovremenost i javno objelodanjivanje finansijskih izvještaja za banke

Ocjena za Crnu Goru	4	Banke su obavezne da dostavljaju CBCG kompletne setove revidiranih godišnjih finansijskih iskaza pravnih lica i konsolidovanih godišnjih finansijskih iskaza zajedno sa revizorskim izvještajem, izvještajem menadžmenta i izjavom o korporativnom upravljanju. CBCG omogućava da su izvještaji javno dostupnim na njenoj internet stranici. Banke su takođe obavezne da dostave CBCG privremene i kvartalne finansijske iskaze, sa pratećom diskusijom i analizom menadžmenta. CBCG omogućava da su izvještaji javno dostupnim na njenoj internet stranici. Rok za objavljivanje revidiranih godišnjih izvještaja je čitiri mjeseca nakon datuma izvještavanja.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Banke su obavezne da finansijske iskaze pravnih lica i konsolidovane finansijske iskaze učine javno dostupnim, iako to može biti u skraćenom ili nepotpunom obliku. Zakonski zahtjevi su takvi da je pristup finansijskim iskazima ograničen ili skup. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja banaka je najkasnije devet mjeseci nakon datuma izvještavanja.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Revizorsko mišljenje je takođe javno dostupno. Zakonski zahtjevi su takvi da se finansijski izvještaji široko distribuiraju, ali postoje ograničenja kao što su troškovi i lakoća pretraživanja. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja banaka je najkasnije šest mjeseci nakon datuma izvještavanja.
	4	Banke su obavezne da učine javno dostupnim pune setove finansijskih iskaza pravnih lica i konsolidovanih finansijskih iskaza. Revizorski izvještaj je takođe javno dostupan. Banke su takođe obavezne da javno objelodane privremene finansijske iskaze, sa pratećom diskusijom i analizom menadžmenta. Zakonski zahtjevi su takvi da su finansijski iskazi lako pretraživi i dostupni, uz niske ili nikakve troškove. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja banaka je najkasnije četiri mjeseca nakon datuma izvještavanja.

Podindikator B. Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem banaka

188. Dodijeljena ocjena je 3,2, što je jednako jednostavnoj sredini kriterijuma za ocjenu koji sadrže podindikatore od B.1 do B.5 u nastavku (tj. $3,2 = (3+4+4+1+4)/5$).

Tabela 13. Podindikator B. Praćenje i sprovođenje zahtjeva za finansijskim izvještavanjem banaka

B.1. Pregled godišnjih finansijskih iskaza banaka		
Ocjena za Crnu Goru	3	CBCG ima proceduru za pregled godišnjeg finansijskog iskaza banaka. Procedura uključuje pregled prudencijalnih i MSFI elemenata finansijskih iskaza i koristi opsežno prudencijalno znanje o aktivnostima svake banke. Pregledi se provode i prije i poslije objavljivanja finansijskih iskaza. Međutim, postoje ograničenja kapaciteta u pogledu sposobnosti CBCG da sprovede komponentu pregleda koja se odnosi na usklađenost sa MSFI i shodno tome taj element pregleda je ograničen u pogledu opsega. Pregled finansijskih iskaza pokazuje da uprkos zahtjevima za usklađivanje sa MSFI-om, postoje neke slabosti u kvalitetu te usklađenosti.²²⁵
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Pregled godišnjih finansijskih iskaza od strane bankarsko regulatora ima značajna ograničenja
	3	Pregled godišnjih finansijskih iskaza od strane bankarsko regulatora ima manja ograničenja .
	4	Pregled godišnjih finansijskih iskaza od strane bankarsko regulatora je u potpunosti adekvatan .
B.2. Zahtjevi za usklađivanje između vlasničkog kapitala i regulatornog kapitala banaka		
Ocjena za Crnu Goru	4	Zakon zahtijeva da banke dostave CBCG usklađivanje razlika između prudencijalnih-finansijskih prijava i godišnjih finansijskih iskaza. Ovo usklađivanje je detaljno pregledano od strane CBCG-a.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Zahtjevi za usklađivanje između vlasničkog kapitala i regulatornog kapitala imaju značajna ograničenja .
	3	Zahtjevi za usklađivanje između vlasničkog kapitala i regulatornog kapitala imaju manja ograničenja .
	4	Zahtjevi za usklađivanje između vlasničkog kapitala i regulatornog kapitala su u potpunosti adekvatni .
B.3. Komunikacija sa eksternim revizorima banaka		
Ocjena za Crnu Goru	4	Zakon predviđa i nameće brojne komunikacione alate za CBCG i revizore, uključujući prethodno obavješćavanje o kvalifikacijama revizorskog izvještaja, redovne sastanke, pravo na određivanje ili izmjenu obima revizije i pravo na traženje dodatnih izvještaja.

225 Pogledajte Odjeljak II. C: Posmatrane prakse i percepcije finansijskog izvještavanja ovog izvještaja.

B.3. Komunikacija sa eksternim revizorima banaka		
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Komunikacija između bankarskog regulatora i eksternih revizora banaka ima značajna ograničenja .
	3	Komunikacija između bankarskog regulatora i eksternih revizora banaka ima manja ograničenja .
	4	Komunikacija između bankarskog regulatora i eksternih revizora banaka je u potpunosti adekvatna .
B.4. Izvještavanje o pregledu finansijskog izvještavanja banaka		
Ocjena za Crnu Goru	1	CBCG proizvodi godišnji izvještaj. Međutim, ovaj izvještaj ne uključuje nikakvo upućivanje na nalaze koji proizlaze iz MSFI pregleda finansijskih iskaza jer zakon zabranjuje CBCG da javno objelodanjuje informacije koje proizlaze iz izvještaja o kontroli pojedinih banaka.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Izvještavanje od strane bankarskog regulatora o pregledu finansijskih iskaza banaka ima značajna ograničenja .
	3	Izvještavanje od strane bankarskog regulatora o pregledu finansijskih iskaza banaka ima manja ograničenja .
	4	Izvještavanje od strane bankarskog regulatora o pregledu finansijskih iskaza banaka je u potpunosti adekvatno .
B.5. Supervizorske mjere i sankcije za banke		
Ocjena za Crnu Goru	4	CBCG ima mogućnost da nametne sankcije za neusklađene finansijske iskaze, u rasponu od regulatornih novčanih kazni do obaveze ponovnog izdavanja finansijskih iskaza. Postoje primjeri gdje je ovo ovlašćenje primijenjeno.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Supervizorske mjere i sankcije koje može nametnuti supervizor banaka imaju značajna ograničenja .
	3	Supervizorske mjere i sankcije koje može nametnuti supervizor banaka imaju manja ograničenja .
	4	Supervizorske mjere i sankcije koje može nametnuti supervizor banaka su u potpunosti adekvatne .

4. Sektor osiguranja

Pregled sektora osiguranja

189. Crnogorski sektor osiguranja raste, ali sporije nego što raste zemlja u cjelini. Sektor je porastao 5,49 procenata u 2021. godini, odnosno 9,59 procenata u 2022. godini. Ukupna vrijednost premije porasla je sa 98,8 miliona eura u 2021. godini (1,99 procenata BDP-a) na 108,3 miliona eura u 2022. godini (1,87 procenata BDP-a). U Crnoj Gori postoji devet društava za osiguranje, od kojih četiri obavljaju poslove životnog osiguranja, a pet obavlja poslove neživotnog osiguranja. Trenutno ne postoje domaći reosiguravači. Osmo osiguravača koji posluju u Crnoj Gori su u stranom vlasništvu. Jedan osiguravač se kotira na berzi.

Regulator osiguranja

190. Agencija za nadzor osiguranja (ANO) je regulatorni organ koji je nadležan za nadzor poslovanja društava za osiguranje i drugih pravnih i fizičkih lica koja pružaju usluge u djelatnosti osiguranja. ANO je osnovana zakonom 2007.

godine.²²⁶ ANO reguliše djelatnost osiguranja i objavljuje i ažurira propise o zahtjevima, uključujući informacije koje pružaju osiguravači,²²⁷ sadržaj izvještaja o spoljnoj reviziji,²²⁸ kontni okvir osiguravača,²²⁹ smjernice, uputstva i druge opšte akte. ANO se samofinansira, pretežno od naknada koje uplaćuju društva.²³⁰

191. ANO priprema godišnji izvještaj o svojim aktivnostima. Izvještaj je obaveza u skladu sa zakonom²³¹ i detaljno prikazuje aktivnosti ANO, njen finansijski izvještaj i stanje u djelatnosti. Ovi izvještaji su dostupni javnosti.²³² Izvještaj se ne bavi izvještavanjem o MSFI, niti nedostacima ili neusklađenošću sa MSFI.

Zahtjevi u pogledu finansijskog izvještavanja za društva za osiguranje

192. Subjekti od javnog interesa, među koje spadaju svi osiguravači, su obavezni prema Zakonu o računovodstvu da dostave Poreskoj upravi godišnje finansijske izvještaje usklađene sa MSFI(M), uključujući izvještaje menadžmenta i izvještaje revizije.²³³ Prema MSFI(M), MSFI 9 i MSFI

Tabela 14. Bruto fakturisana premija i potraživanja za šest mjeseci do 30. juna

U milionima €	Bruto fakturisana premija		Potraživanja	
	Prvih 6 mjeseci 2023.	Prvih 6 mjeseci 2022.	Prvih 6 mjeseci 2023.	Prvih 6 mjeseci 2022.
Neživotna osiguranja	49,5	44,8	17,8	16,0
Životna osiguranja	10,3	10,1	5,0	4,9
Ukupno	59,8	54,9	22,8	20,9

Izvor: Internet stranica regulatora osiguranja²³⁴

²²⁶ Član 1 Zakona o osiguranju od 22. decembra 2006. godine (sa posljednjim izmjenama i dopunama iz 2021. god.)

²²⁷ Pravilnik o bližem sadržaju i načinu pružanja informacija koje pruža društvo za osiguranje

²²⁸ Pravilnik o bližem sadržaju izvještaja o spoljnoj reviziji u društvu za osiguranje

²²⁹ Propisi o kontnom okviru društva za osiguranje

²³⁰ Prema posljednjim dostupnim podacima (iz 2022. godine) koje je dostavio ISRCG: (1) prihod od naknada za nadzor osiguravajućih društava (97,54%); (2) prihod od naknada za licencu, saglasnost i odobrenje (1,47%); prihod od naknada za mjere nadzora nametnutih zbog nezakonitosti i nepravilnosti u poslovanju (0,99%).

²³¹ Član 185 stav 5 Zakona o osiguranju

²³² Član 51 Zakona o državnoj upravi

²³³ Član 5 Zakona o računovodstvu

²³⁴ Preliminarni izvještaj od 1.1. do 30.06. 2023. godine.xls

17 će se primjenjivati u djelatnosti osiguranja tek od 1. januara 2026. godine. Osiguravači su dužni da se pridržavaju MSFI(M) kad je riječ o konsolidovanim finansijskim iskazima opšte namjene i da dostave konsolidovane finansijske izvještaje.²³⁵ Osiguravači su takođe obavezni da pripreme finansijske izvještaje na nivou pravnog lica u skladu sa MSFI(M). Finansijski izvještaji moraju biti pripremljeni uz primjenu obrasca koji je propisao ISRCG i kontnog okvira koji je propisala ANO. Nijesu primijećene neusklađenosti između ovih zahtjeva i MSFI(M).

193. Osiguravači su dužni da dostave godišnje revidirane finansijske izvještaje i da ih učine dostupnim javnosti. Rok za dostavljanje godišnjih finansijskih izvještaja je 31. mart tekuće godine, za prethodnu finansijsku godinu, dok je rok za konsolidovane finansijske izvještaje 31. maj. Finansijski izvještaji moraju se dostaviti Poreskoj upravi.²³⁶ Rok za dostavljanje revidiranih godišnjih finansijskih izvještaja ANO je 1. maj tekuće godine, za prethodnu finansijsku godinu.²³⁷ ANO je dužna da objavi finansijske izvještaje na svojoj internet stranici.²³⁸

194. Određena zavisna pravna lica su izuzeta od pripreme godišnjih finansijskih izvještaja. Pravno lice koje je zavisno pravno lice drugog matičnog pravnog lica nije obavezno da priprema konsolidovane godišnje finansijske izvještaje i konsolidovani izvještaj menadžmenta ako je matično pravno lice (1) pod kontrolom drugog matičnog pravnog lica iz države članice Evropske unije, i (2) objavljuje konsolidovane godišnje finansijske izvještaje, konsolidovane izvještaje menadžmenta i pripadajuće revizorske izvještaje.²³⁹

195. Osiguravači su dužni da dostavljaju izvještaj menadžmenta.²⁴⁰ Godišnji izvještaj menadžmenta mora biti pregledan od strane revizora u skladu sa pravilima utvrđenim za subjekte od javnog interesa.

Izvještaj menadžmenta mora sadržati kratak opis poslovnih aktivnosti i organizacione strukture pravnog lica, analizu finansijskog položaja i rezultata poslovanja, opis glavnih rizika i neizvjesnosti sa kojima se suočava i izvještaj o korporativnom upravljanju.

196. Osiguravači su dužni i da sačinjavaju kvartalne finansijske izvještaje (privremene izvještaje) u skladu sa MSFI(M).²⁴¹ Rokovi su propisani u Zakonu o računovodstvu.

197. Opšti zahtjevi koji važe za sva pravna lica važe i za osiguravače.

198. Smjernice za dostavljanje statističkih izvještaja osiguravača služe kao dodatak uz računovodstvene standarde za finansijske izvještaje opšte namjene. Pored izvještavanja u skladu sa Zakonom o računovodstvu, osiguravači su dužni da ANO dostavljaju kvartalne statističke podatke. Osiguravači su dužni da objelodane značajne razlike između finansijskih izvještaja i statističkog izvještavanja prema ANO.²⁴²

Zakonska revizija i drugi oblici nezavisnih uvjeravanja

199. Godišnji finansijski izvještaji osiguravača moraju biti revidirani.^{243,244,245} Zakon o računovodstvu i Zakon o reviziji zahtijevaju eksternu reviziju godišnjih finansijskih izvještaja subjekata od javnog interesa. Standarde revizije koji se primjenjuju u revizijama kompanija kotiranih na berzi određuju ISRCG i MF. Trenutno je usvojena verzija MSR(M).²⁴⁶ Obavezno je poštovanje MSR(M) u reviziji subjekata od javnog interesa.²⁴⁷

²³⁵ Član 12 Zakona o računovodstvu

²³⁶ Član 11 Zakona o računovodstvu

²³⁷ Član 3 Pravilnika o sadržaju izvještaja i drugih obavještenja i podataka koji se dostavljaju Agenciji za nadzor osiguranja

²³⁸ Član 18 Zakona o računovodstvu

²³⁹ Član 9 Zakona o računovodstvu

²⁴⁰ Član 12 Zakona o računovodstvu

²⁴¹ Član 18 Zakona o računovodstvu

²⁴² Pravilnik o bližem sadržaju izvještaja o spoljnoj reviziji u osiguravajućem društvu (br. 065/15, 019/19, 029/20 i 126/22)

²⁴³ Član 29 Zakona o reviziji

²⁴⁴ Član 11 Zakona o računovodstvu

²⁴⁵ Član 18 Zakona o računovodstvu

²⁴⁶ MSR objavljen u Priručniku o MSR 2016.-2017.

²⁴⁷ Član 3 Zakona o reviziji

200. Revizorske kuće koje vrše reviziju osiguravača u Crnoj Gori se rotiraju. Partneri za reviziju moraju se rotirati svake četiri godine.²⁴⁸ Društva za reviziju takođe imaju obavezu rotiranja na četiri godine.²⁴⁹ Zakon uključuje obaveznu pauzu u trajanju od jedne godine.²⁵⁰

201. Zakon propisuje dodatne zahtjeve za revizore osiguravača. Revizori moraju dati opis metoda koje je društvo za osiguranje koristilo za izračunavanje tehničkih rezervi - ako je došlo do promjene, revizor je dužan da pojasni promjenu i procijeni njen uticaj na finansijski rezultat društva. Mišljenje daje ovlašćeni aktuar, koji ima ovlašćenje ANO za obavljanje aktuarskih poslova.²⁵¹ To mišljenje se daje direktno regulatoru i ne objavljuje se.

202. Postoje eksplicitna ograničenja u pogledu usluga koje društva za reviziju mogu pružiti svojim klijentima. Društvo za reviziju ili ovlašćeni revizor ne može obavljati reviziju pravnog lica sa kojim je povezan, niti pružati poreske ili konsultantske usluge tom društvu.²⁵² Revizor takođe podliježe etičkom kodeksu za profesionalne računovođe.^{253,254} Primjenjuju se i opšta pravila o nezavisnosti, a revizor mora biti nezavisan od subjekta kojem pruža usluge revizije.^{255,256} Godišnju reviziju osiguravača ne može obavljati revizor koji je više od polovine svog ukupnog prihoda u prethodnoj godini ostvario od revizije finansijskih izvještaja tog društva za osiguranje.²⁵⁷

203. Postoje specifični zahtjevi za osiguravače koji se odnose na imenovanje i razrješenje revizora.

Spoljnog revizora bira Godišnja skupština akcionara društva za osiguranje, uz prethodno odobrenje ANO.²⁵⁸ Revizorski odbor i odbor direktora predlažu Godišnjoj skupštini akcionara revizore za izbor.

204. ANO nema ovlašćenja da odbije imenovanje revizora osiguravača. Ministarstvo finansija vodi i ažurira registar ovlašćenih revizora i registar društava za reviziju u skladu sa Zakonom o reviziji.^{259,260,261} Ministarstvo finansija može oduzeti licencu revizoru.²⁶² Ako revizor prekrši zahtjeve u pogledu nezavisnosti ili rotacije iz Zakona o osiguranju, ANO može narediti novu reviziju od strane drugog revizora.²⁶³ ANO je dužna da obavijesti Ministarstvo finansija u slučaju neuspješnog obavljanja revizije.²⁶⁴ Osiguravač je dužan da obavijesti ANO u slučaju prestanka imenovanja revizora.

Revizorski odbori

205. Osiguravač je dužan da ima reviziju i stoga mora imenovati revizorski odbor koji se sastoji od najmanje tri člana.²⁶⁵ Nadležnosti revizorskog odbora propisane su Zakonom o reviziji. Revizorski odbor priprema finansijsko izvještavanje, prati efektivnost interne kontrole i interne revizije, prati zakonom propisanu reviziju godišnjih i konsolidovanih finansijskih iskaza, daje preporuke skupštini akcionarskog društva o izboru društva za reviziju ili ovlašćenog revizora i razmatra planove i godišnje izvještaje za internu reviziju.²⁶⁶ Najmanje jedan član

²⁴⁸ Član 168 Zakona o osiguranju

²⁴⁹ Član 168 Zakona o osiguranju

²⁵⁰ Član 169 Zakona o osiguranju

²⁵¹ Pravilnik o bližem sadržaju izvještaja o spoljnoj reviziji

²⁵² Član 168 Zakona o osiguranju

²⁵³ Član 9 stav 2 Zakona o reviziji

²⁵⁴ Član 26 stav 7 Zakona o reviziji

²⁵⁵ Član 44 stav 2 Zakona o reviziji

²⁵⁶ Član 8 Zakona o reviziji

²⁵⁷ Član 168 Zakona o osiguranju

²⁵⁸ Član 168 Zakona o osiguranju

²⁵⁹ Član 10 Zakona o reviziji

²⁶⁰ Član 16 Zakona o reviziji

²⁶¹ Član 21 Zakona o reviziji

²⁶² Član 13 Zakona o reviziji

²⁶³ Član 168 Zakona o osiguranju

²⁶⁴ Član 171 Zakona o osiguranju

²⁶⁵ Član 30 Zakona o reviziji

²⁶⁶ Član 31 Zakona o reviziji

revizorskog odbora mora imati znanje iz oblasti računovodstva i ne može biti zaposleni, akcionar ili član organa upravljanja.^{267,268}

206. Godišnji izvještaj o internoj reviziji, sa mišljenjem odbora direktora društva za osiguranje, razmatra se na skupštini akcionara na kojoj se razmatra i godišnji revidirani finansijski izvještaj društva.²⁶⁹

Dostavljanje/objavljivanje finansijskih iskaza

207. Osiguravači su dužni da godišnje objavljuju revidirani i sa MSFI(M) usklađeni konsolidovani godišnji finansijski izvještaj i izvještaj menadžmenta. Rok za objavljivanje je četiri mjeseca od kraja godine, a godišnji finansijski izvještaj mora biti dostupan deset godina.

208. Finansijski izvještaji su javno dostupni. Godišnji izvještaj se objavljuje na internet stranicama Poreske uprave i ANO. Društva za osiguranje su obavezna da objavljuju rezime finansijskog izvještaja u jednom ili više medija koji se distribuiraju u Crnoj Gori.²⁷⁰

209. U okviru posmatranih praksi finansijskog izvještavanja i percepcija izvršen je pregled finansijskih izvještaja odabranih osiguravača. Na osnovu tog pregleda se zaključuje da obuhvaćeni osiguravači vjerovatno nijesu bili u skladu barem sa nekim aspektima računovodstvenih standarda MSFI. Za detaljnije informacije pogledati *Odjeljak II. C: Posmatrane prakse finansijskog izvještavanja i percepcije.*

Praćenje i sprovođenje – finansijsko izvještavanje

210. Sektor za analizu, finansije i saradnju i Sektor za posredni nadzor ANO su nadležni za pregled finansijskih izvještaja osiguravača.

Namjenska jedinica od šestoro zaposlenih zadužena je za pregled finansijskih izvještaja, fokusiran na poređenje finansijskih podataka sa prudencijalnim i statističkim podacima koji su prethodno dostavljeni ANO. Sektor posjeduje specijalističko znanje o računovodstvenim standardima MSFI i pregleda usklađenost finansijskih izvještaja sa MSFI. Jedinica pregleda pojedinačne finansijske izvještaje, koji se potom objavljuju na internet stranici ANO. Međutim, ako je osiguravača dužan da dostavi i konsolidovane finansijske izvještaje, oni ne podliježu istom nivou pregleda. Jedinica procjenjuje i finansijski rezultat osiguravača. Ako društvo za osiguranje ne poštuje obaveze izvještavanja, ANO je ovlašćena da izrekne mjere nadzora za otklanjanje neusklađenosti i administrativnu kaznu.

211. Zakon i propisi sadrže zahtjeve u pogledu komunikacije između ANO i revizora. Revizor mora obavijestiti ANO o kršenju zakona, propisa ili odredbi, krupnoj prevari ili pronevjeri, značajnim promjenama u finansijskim rezultatima ili drugim činjenicama i okolnostima koje mogu ugroziti rad društva za osiguranje.²⁷¹ Revizori, međutim, nijesu dužni da obavijeste ANO ako ne namjeravaju da daju pozitivan izvještaj o reviziji. ANO obavještava Ministarstvo finansija o utvrđenim propustima i nepravilnostima u izvještaju o obavljenoj reviziji i radu spoljnog revizora prilikom revizije društva za osiguranje.²⁷² ANO može zahtijevati pregled rada eksternog revizora od strane drugog revizora kojeg sama imenuje.

Korporativno upravljanje

212. Sva društva za osiguranje koja posluju u Crnoj Gori dužna su da se pridržavaju zahtjeva u pogledu korporativnog upravljanja.²⁷³ Zakonom o osiguranju propisan je niz specifičnih i opštih zahtjeva za osiguravače, posebno u vezi sa organizacijom poslovanja i imenovanjem ključnih pojedinaca. Osim ovih, ne postoje dodatni zakonom propisani kodeksi

²⁶⁷ Član 30 Zakona o reviziji

²⁶⁸ Član 113 Zakona o osiguranju

²⁶⁹ Član 106 Zakona o osiguranju

²⁷⁰ Član 172 Zakona o osiguranju

²⁷¹ Članovi 169 i 170 Zakona o osiguranju

²⁷² Član 171 Zakona o osiguranju

²⁷³ Poglavlje V. Zakona o osiguranju

ili propisi koje je izdala ANO u vezi korporativnog upravljanja. Međutim, osiguravači kotirani na berzi takođe su dužni da se pridržavaju zakona koji važe za kompanije kotirane na berzi.

213. Zahtjevi u pogledu upravljanja za osiguravače pokreću specifične zahtjeve za objelodanjivanje informacija o primijenjenim praksama korporativnog upravljanja.²⁷⁴ Zakon o računovodstvu zahtijeva od subjekta da objavi izvještaj o korporativnom upravljanju u kojem se detaljno opisuje (i) svaki kodeks upravljanja kojem podliježe, (ii) svaki kodeks, ukoliko postoji, koji je dobrovoljno izabrao da primijeni, i (iii) svaku praksu korporativnog upravljanja koju primjenjuje, a čija primjena nije obavezna u skladu sa Zakonom o računovodstvu. Zahtjevi u pogledu upravljanja za osiguravače spadaju pod navedenu stavku (iii). Zakon zahtijeva od subjekta i da objasni odstupanja od kodeksa korporativnog upravljanja koji primjenjuje i razloge za takva odstupanja.

214. Pomenuti opšti zahtjevi (paragrafi od 93 do 108) važe za osiguravače. Osiguravači su zakonski obavezni da imaju odbor direktora.²⁷⁵ Javno akcionarsko društvo

mora imati najmanje pet članova odbora. Nadležnosti odbora direktora su utvrđene zakonom.²⁷⁶ Zakon propisuje da se godišnja skupština akcionara održava najmanje jednom godišnje,²⁷⁷ u roku od šest mjeseci od završetka finansijske godine.²⁷⁸

Indikatori učinka – finansijsko izvještavanje i revizija društava za osiguranje

215. Ukupna ocjena dodijeljena za indikator učinka "Finansijsko izvještavanje i revizija društava za osiguranje" je 2,9 od 4, što je jednako prostoj aritmetičkoj sredini kriterijuma za ocjenu za doljenavedene pod-indikatore A i B ($2,9 = (3+2,8)/2$).

Pod-indikator A. Zahtjevi u pogledu finansijskog izvještavanja i revizije društava za osiguranje

216. Dodijeljena je ocjena 3, što je jednako prostoj aritmetičkoj sredini kriterijuma za ocjenu za pod-indikatore A.1-A.3 (tj. $3 = (2+3+4)/3$).

Tabela 15. Pod-indikator A. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje i reviziju društava za osiguranje

A.1. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje društava za osiguranje	
Ocjena za Crnu Goru	2
	Osiguravači su dužni da sačine konsolidovane i godišnje finansijske iskaze pravnog lica, izvještaj menadžmenta i izjavu o korporativnom upravljanju. Oni su takođe obavezni da sačine kvartalne konsolidovane finansijske izvještaje. Ti konsolidovani finansijski iskazi se sačinjavaju u skladu sa MSFI(M)). Međutim, MSFI(M) nijesu u potpunosti usklađeni sa aktuelnim MSFI. Oni se zasnivaju na MSFI objavljenim 2020. godine, isključujući MSFI 9 i MSFI 17. MSFI 9 i MSFI 17 će se primjenjivati u djelatnosti osiguranja od 1. januara 2026. godine.

²⁷⁴ Zakon o računovodstvu, član 15, tačke 1) i 2)

²⁷⁵ Zakon o privrednim društvima, član 155

²⁷⁶ Zakon o privrednim društvima, član 161

²⁷⁷ Zakon o privrednim društvima, član 134

²⁷⁸ Zakon o privrednim društvima, član 135

A.1. Zahtjevi za finansijsko izvještavanje društava za osiguranje

Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Društva za osiguranje su dužna da sačinjavaju finansijske iskaze pravnih lica na godišnjem nivou, u skladu sa propisanim standardima finansijskog izvještavanja.
	3	Pored zahtjeva pod "2": društva za osiguranje su dužna da sačine izvještaj menadžmenta (ili MD&A), društva za osiguranje su dužna da za konsolidovani godišnji finansijski izvještaj primijene MSFI.
	4	Pored zahtjeva pod "3": osiguravajuća društva su obavezna da sačine privremene konsolidovane finansijske izvještaje koji su u skladu sa MSFI.

A.2. Zahtjevi za reviziju za društva za osiguranje

Ocjena za Crnu Goru	3	Pravno lice i konsolidovani finansijski izvještaji osiguravača podliježu eksternoj reviziji, godišnja skupština akcionara imenuje revizore na preporuku odbora direktora, a revizor potvrđuje konzistentnost i tačnost izvještaja menadžmenta i izvještaja o korporativnom upravljanju. Osiguravači su dužni da imaju revizorski odbor sa najmanje jednim nezavisnim članom i jednim članom sa relevantnim finansijskim ili revizorskim iskustvom. Međutim, revizori ne pregledaju privremene finansijske izvještaje i revizorski odbor nije obavezan da ima više od jednog nezavisnog člana.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Pravno lice i konsolidovani finansijski izvještaji društava za osiguranje podliježu godišnjim zakonskim revizijama. Po zakonu su za imenovanje i razrješenje revizora društava za osiguranje odgovorni akcionari (na godišnjoj skupštini) ili odbor direktora (tj. organ upravljanja nezavisan od menadžmenta).
	3	Pored zahtjeva pod "2": Izvještaj revizora je dužan da potvrdi da li je provjerena dosljednost između izvještaja menadžmenta (ili MD&A) i drugih finansijskih informacija u godišnjem izvještaju i finansijskih iskaza. Društva za osiguranje su dužna da formiraju revizorski odbor. Najmanje jedan član revizorskog odbora mora biti nezavisni direktor. Najmanje jedan član mora imati nedavno i relevantno iskustvo u oblasti finansija ili revizije.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Privremeni konsolidovani finansijski iskazi društava za osiguranje moraju biti pregledani od strane revizora. Revizorski odbor sastoji se samo od nezavisnih direktora. Najmanje jedan član mora imati nedavno i relevantno iskustvo u finansijskom izvještavanju ili reviziji, Revizori društava za osiguranje moraju biti imenovani od strane akcionara na godišnjoj skupštini (ako je primjenjivo) ili od strane odbora direktora na preporuku revizorskog odbora.

A.3. Pravovremenost i javno objelodanjivanje finansijskih izvještaja društava za osiguranje		
Ocjena za Crnu Goru	4	Osiguravači su dužni da dostave potpune setove finansijskih iskaza pravnog lica i konsolidovanih godišnjih finansijskih iskaza ANO zajedno sa revizorskim izvještajem, izvještajem menadžmenta i izjavom o korporativnom upravljanju. ANO čini izvještaje javno dostupnim na svojoj internet stranici. Osiguravači su takođe dužni da dostave ANO privremene i kvartalne finansijske iskaze, sa pratećom diskusijom i analizom menadžmenta. ANO čini ove iskaze javno dostupnim na svojoj internet stranici. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja je četiri mjeseca od datuma izvještavanja.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Društva za osiguranje su dužna da učine finansijske iskaze pravnog lica i konsolidovane finansijske iskaze javno dostupnim, mada to može biti u skraćenom ili nepotpunom obliku. Zakonski zahtjevi su takvi da je pristup finansijskim iskazima ograničen ili skup. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja društava za osiguranje je najkasnije devet mjeseci od datuma izvještavanja.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Revizorsko mišljenje je takođe javno dostupno. Zakonski zahtjevi su takvi da se finansijski iskazi široko distribuiraju, ali postoje ograničenja kao što su troškovi i lakoća pretraživanja. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja društava za osiguranje je najkasnije šest mjeseci od datuma izvještavanja.
	4	Društva za osiguranje su dužna da potpune setove finansijskih iskaza pravnog lica i konsolidovanih finansijskih iskaza učine javno dostupnim. Revizorski izvještaj je takođe javno dostupan. Društva za osiguranje su dužna i da javno objelodane privremene finansijske iskaze, sa pratećom diskusijom i analizom menadžmenta. Zakonski zahtjevi su takvi da su finansijski iskazi lako pretraživi i dostupni, uz niske ili nikakve troškove. Rok za objavljivanje godišnjih izvještaja društava za osiguranje je najkasnije četiri mjeseca od datuma izvještavanja.

Pod-indikator B. Praćenje i sprovođenje zahtjeva
u pogledu finansijskog izvještavanja društava za
osiguranje

217. Dodijeljena je ocjena 2,8, što je jednako prostoj
aritmetičkoj sredini kriterijuma za ocjenu za pod-
indikatore B.1-B.4 (tj. $2,8 = (3+3+1+4)/4$).

Tabela 16. Pod-indikator B. Praćenje i sprovođenje zahtjeva u pogledu finansijskog izvještavanja društava za osiguranje

B.1. Pregled godišnjih finansijskih iskaza društva za osiguranje		
Ocjena za Crnu Goru	3	ANO ima proceduru za pregled godišnjeg finansijskog izvještaja osiguravača. Procedura uključuje pregled elemenata finansijskih iskaza prema MSFI u odnosu na nadzorne podatke koje je ANO prethodno primila i na objelodanjivanja MSFI. Pregled prati i analizira nove trendove i rizike u sektoru osiguranja i nastoji da razumije interakciju između godišnjeg finansijskog iskaza i nadzornih podataka. Ovo pomaže u sprovođenju i osiguravanju usklađenosti sa MSFI. Međutim, kao što je navedeno u odjeljku C ovog izvještaja, postoje ograničenja u pogledu opsega pregleda ANO.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Pregled godišnjeg finansijskog iskaza od strane supervizora osiguranja ima značajna ograničenja .
	3	Pregled godišnjeg finansijskog iskaza od strane supervizora osiguranja ima manja ograničenja .
	4	Pregled godišnjeg finansijskog iskaza od strane supervizora osiguranja je u potpunosti adekvatan .
B.2. Komunikacija sa spoljnim revizorima o društvima za osiguranje		
Ocjena za Crnu Goru	3	Zakon propisuje i određuje brojne komunikacijske alate za ANO i revizore, uključujući prethodno obavješćavanje o kršenju zakona ili propisa. Međutim, nema obaveze izvještavanja o rezervama u revizorskom izvještaju ili održavanja redovnih sastanaka. ANO ima pravo da zatraži dodatne izvještaje ili pregled od strane druge grupe revizora.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Komunikacija između supervizora osiguranja i spoljnih revizora društava za osiguranje ima značajna ograničenja .
	3	Komunikacija između supervizora osiguranja i spoljnih revizora društava za osiguranje ima manja ograničenja .
	4	Komunikacija između supervizora osiguranja i spoljnih revizora društava za osiguranje je u potpunosti adekvatna .
B.3. Izvještavanje o pregledu finansijskog izvještavanja društava za osiguranje		
Ocjena za Crnu Goru	1	ANO sačinjava godišnji izvještaj. Međutim, taj izvještaj ne uključuje nikakvo pominjanje nalaza koji proizilaze iz pregleda finansijskih iskaza.
Kriterijumi	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Izvještavanje supervizora osiguranja o pregledu finansijskih iskaza društava za osiguranje ima značajna ograničenja .

B.3. Izvještavanje o pregledu finansijskog izvještavanja društava za osiguranje		
Kriterijumi za ocjenu	3	Izvještavanje supervizora osiguranja o pregledu finansijskih iskaza društava za osiguranje ima manja ograničenja .
	4	Izvještavanje od strane supervizora osiguranja o pregledu finansijskih iskaza društava za osiguranje je u potpunosti adekvatno .
B.4. Nadzorne mjere i sankcije		
Ocjena za Crnu Goru	4	ANO ima mogućnost da izrekne sankcije za neusklađene finansijske iskaze, u rasponu od regulatornih kazni do obavezivanja na ponovno sačinjavanje finansijskih iskaza.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Nadzorne mjere i sankcije koje može izreći supervizor osiguranja imaju značajna ograničenja .
	3	Nadzorne mjere i sankcije koje može izreći supervizor osiguranja imaju manja ograničenja .
	4	Nadzorne mjere i sankcije koje može izreći supervizor osiguranja su u potpunosti adekvatne .

5. Preduzeća u vlasništvu države

Pregled preduzeća u vlasništvu države

218. U Crnoj Gori je u 2024. godini postojalo 50 preduzeća u državnom vlasništvu i 107 u opštinskom vlasništvu.²⁷⁹ Sva preduzeća u državnom i opštinskom vlasništvu imaju iste obaveze izvještavanja kao i druga privredna društva i imaju minimalne zahtjeve za objavljivanje u skladu sa svojom veličinom. Sva podliježu opštim zahtjevima u pogledu računovodstva i finansijskog izvještavanja iz Zakona o računovodstvu i Pravilnika. Zahtjevi u pogledu revizije variraju zavisno od veličine – revizija je obavezna za srednja i velika preduzeća, dok, prema Zakonu o reviziji, nije obavezna za mala i mikro preduzeća, te otuda ni za mala preduzeća u državnom vlasništvu.

219. Mada nema praćenja preduzeća u opštinskom vlasništvu sa centralnog nivoa, Ministarstvo finansija ima listu svih takvih preduzeća. Direkcija za

lokalnu samoupravu u okviru Direktorata za državni budžet Ministarstva finansija dobila je presjek broja zaposlenih za prvih šest mjeseci 2023. godine i bila je u mogućnosti da potvrdi broj preduzeća u državnom vlasništvu. Na osnovu ugovora zaključenog između MF i opština, MF i Poreska uprava prate zapošljavanje i otplatu ranijih dugova. U 2015. godini, nekoliko opština je dobilo odobrenje za restrukturiranje poreskog duga vezanog za preduzeća i javne institucije čiji je osnivač opština. Izvršen je odobreni reprogram na period od 20 godina za neke opštine, odnosno pet godina za druge.

220. Preduzeća u državnom vlasništvu su u vlasništvu vlade i potpadaju pod nadležnost niza javnih institucija, uključujući resorna ministarstva, agencije i nezavisne fondove (npr. penzioni fond, fond za zapošljavanje) i pod finansijski nadzor MF.²⁸⁰ Direkcija za fiskalne rizike u MF prati preduzeća koja su, direktno ili indirektno, u većinskom vlasništvu države. MF finansija zahtijeva godišnje poslovne

²⁷⁹ Popis koji je izvršilo MF

²⁸⁰ Crna Gora ima decentralizovan i vrlo fragmentiran model vlasništva. MF je do sada imalo vrlo malu ulogu, a Direkcija za fiskalne rizike ima ograničen broj zaposlenih.

planove i godišnje izvještaje i priprema mišljenja za odobrenje tih planova i izvještaja od strane Vlade. Ostale jedinice MF prate neke aspekte preduzeća u državnom vlasništvu, kao što su neizmireni krediti za koje postoje garancije, dividende i subvencije, zbog njihovog uticaja na budžet. Za usvajanje poslovnog i finansijskog plana za narednu godinu, Vlada zahtijeva pozitivno mišljenje MF. Mišljenje MF dostavlja se Komisiji za ekonomsku politiku i finansijski sistem na razmatranje i odobrenje.

221. Ministarstvo finansija prati i nadzire preduzeća u većinskom vlasništvu države preko Direkcije za fiskalne rizike, koja je nadležna za: (i) vođenje evidencije i analizu finansijskog stanja preduzeća u državnom vlasništvu, (ii) pripremanje procjena uticaja kako bi se pronašla optimalna rješenja za unapređenje propisa koji utiču na preduzeća u državnom vlasništvu, (iii) praćenje i evaluaciju kvaliteta poslovnog plana preduzeća u državnom vlasništvu, i (iii) procjenu i periodično praćenje fiskalnih rizika preduzeća u državnom vlasništvu. Direkcija priprema i mišljenja o poslovnim planovima i godišnjim izvještajima, uključujući finansijske iskaze preduzeća u državnom vlasništvu, za potrebe odluke Vlade, kao što je gore navedeno. U praksi, tek se počinje sa praćenjem fiskalnih rizika. Tokom više godina je MF prikupljalo podatke, ali ih nije analiziralo. U februaru 2024. godine, Direkcija je sačinila sveobuhvatan javno dostupan registar preduzeća u državnom vlasništvu sa ključnim finansijskim pokazateljima i analizama ključnih pokazatelja učinka i finansijskih pokazatelja.²⁸¹

222. Ministarstvo finansija, uz pomoć Međunarodnog monetarnog fonda, implementira alat za praćenje fiskalnih rizika vezanih za preduzeća u državnom vlasništvu (*Health Check Tool*). Sistem je prilagođen za praćenje nekoliko strukturnih i pokazatelja učinka za preduzeća u državnom vlasništvu i analiza je trenutno u toku. MF planira da u 2024. godini predstavi Vladi izvještaj o kompletnom portfelju preduzeća u državnom vlasništvu, zasnovan na najnovijim dostupnim podacima (iz 2022. god.). Od juna 2024. godine, odjeljenje za državna preduzeća je izvršilo analizu skoro svih preduzeća u državnom vlasništvu uz primjenu alata *Health Check Tool*.

223. Ministarstvo kapitalnih investicija²⁸² dobilo je posebnu ulogu praćenja energetske kompanije u 2022. godini. S obzirom na energetske situaciju, dobilo

je zadatak da pripremi informacije o finansijskim i poslovnim rizicima kompanija koje posluju u energetske sektoru. Pripremilo je i dostavilo Vladi analizu poslovanja kompanija u energetske sektoru sa predlogom zaključaka.

Propisi o preduzećima u državnom vlasništvu

224. Ne postoje posebni zakoni kojima su uređena preduzeća u državnom ili opštinskom vlasništvu. Prethodni Zakon o državnim preduzećima je ukinut 2010. godine, a vlada je nedavno odlučila da pripremi novi zakon. Zakon o sprečavanju korupcije definiše potencijalni sukob interesa javnog funkcionera koji učestvuje u upravljanju državnim ili opštinskim preduzećem u kojima država ili opština drži više od jedne trećine kapitala. Javni funkcioner se definiše kao lice koje je izabrano ili imenovano na funkciju, između ostalog, u javnoj instituciji, javnom preduzeću ili drugom privrednom društvu, tj. pravnom licu koje vrši javna ovlašćenja.

225. Uz nekoliko izuzetaka, preduzeća u državnom vlasništvu su osnovana kao pravna lica koja obavljaju privrednu djelatnost, kao što su akcionarska društva ili društva sa ograničenom odgovornošću. Investiciono-razvojni fond Crne Gore ima poseban pravni status i nije osnovan u skladu sa zakonom o privrednim društvima.

Finansijsko izvještavanje i zahtjevi u pogledu nezavisne revizije preduzeća u državnom vlasništvu

226. Većina preduzeća u državnom vlasništvu mora da primjenjuje računovodstvene standard MSFI u finansijskom izvještavanju. Veća preduzeća u državnom vlasništvu imaju obavezu nezavisne revizije prema Međunarodnim standardima revizije, dok mala ne podliježu reviziji. Zakon o reviziji identifikuje sve vrste subjekata koji podliježu reviziji. Direkcija za fiskalni rizik preduzeća u državnom vlasništvu vodi registar revizora preduzeća u državnom vlasništvu.

227. Finansijske iskaze svih preduzeća u državnom vlasništvu, bez obzira na veličinu, mora odobriti Vlada. Pored uobičajenog procesa odobravanja

²⁸¹ <https://www.gov.me/clanak/registar-javnih-preduzeca-i-privrednih-drustava-u-vecinskom-vlasnistvu-drzave>

²⁸² Ministarstvo je rasformirano i energetske kompanije su sada u nadležnosti Ministarstva energetike

finansijskih iskaza od strane godišnje skupštine društva, Vlada odobrava finansijske iskaze preduzeća u državnom vlasništvu nakon preporuke MF. Srednji i veliki subjekti su dužni da dostave i revizorski izvještaj.

228. Može doći do kašnjenja Vladinog odobrenja finansijskih iskaza preduzeća u državnom vlasništvu, što otežava dostupnost finansijskih informacija za neka od tih preduzeća. Ako se MF ne slaže sa finansijskim iskazima preduzeća u državnom vlasništvu, na osnovu primljenih informacija, uključujući izvještaj revizora, može predložiti da vlada zatraži ponovljeni finansijski iskaz i novu reviziju. U praksi nije bilo takvih slučajeva.

229. Državna revizorska institucija pregleda rezultate preduzeća u državnom vlasništvu. DRI vrši revizije uspjeha i finansijske revizije po principu rotacije. Ne vrši nikakvu godišnju reviziju prema Međunarodnim standardima revizije.

230. Finansijski iskazi preduzeća u državnom vlasništvu na vrijeme se dostavljaju u evidenciju finansijskih iskaza koju vodi Poreska uprava. U 2024. godini, sva preduzeća u državnom vlasništvu na centralnom nivou koja nadgleda MF dostavila su svoje finansijske iskaze za 2023. godinu prije 30. aprila 2024. Rok za dostavljanje je produžen, umjesto do kraja marta, do kraja juna u 2024. godini.

231. Pregled revizorskih izvještaja za preduzeća u državnom vlasništvu za 2023. godinu iz baze podataka MF otkriva da oko jedne trećine revizorskih izvještaja sadrži pozitivno mišljenje. Od 31 revidiranog finansijskog iskaza preduzeća u državnom vlasništvu za 2023. godinu, samo 12 revizija je zaključeno sa nemodifikovanim mišljenjem, uključujući 5 skretanja pažnje. 18 revizorskih izvještaja imalo je uslovno mišljenje, a jedan negativno mišljenje.²⁸³ Grupa revizora preduzeća u državnom vlasništvu nije ograničena i obuhvata širok spektar društava koja nijesu ograničene samo na članice međunarodnih mreža.

232. Tokom ROSC procjene oblasti računovodstva i revizije sproveden je pregled uzoraka finansijskih iskaza preduzeća u državnom vlasništvu, kojim su utvrđeni nedostaci u kvalitetu finansijskog izvještavanja. Detalji u vezi tog pregleda prikazani

su u *Odjeljku II. C. Posmatrane prakse finansijskog izvještavanja i percepcije.*

Korporativno upravljanje

233. Ne postoje specifični zahtjevi u pogledu korporativnog upravljanja za preduzeća u državnom ili opštinskom vlasništvu. Preduzeća koja su akcionarska društva ili društva sa ograničenom odgovornošću dužna su da imaju revizorski odbor. U Crnoj Gori, revizorski odbori su odvojeni od odbora direktora, koji su obično usko povezani sa promjenama na političkoj sceni. Odsustvo transparentnih smjernica, politika i procedura za odabir i imenovanje članova odbora direktora otvara prostor za korporativne sukobe.

234. Ministarstvo finansija razmatra predloge za članove revizorskog odbora koje dostavljaju odbori direktora preduzeća u državnom vlasništvu. MF je uspostavilo registre članova odbora direktora i revizorskih odbora preduzeća u državnom vlasništvu. Članove revizorskog odbora predlaže odbor direktora preduzeća u državnom vlasništvu i odobrava MF, nakon analize njihovog obrazovanja, iskustva i kvalifikacija. Direktore obično imenuje Vlada.

235. Državna revizorska institucija je utvrdila da je kvalitet revizorskih odbora u državnim preduzećima manjkav. DRI je izvijestila o kvalitetu rada revizorskih odbora preduzeća u državnom vlasništvu 2021. godini u horizontalnom izvještaju o efikasnosti rada revizorskih odbora u preduzećima u većinskom vlasništvu države. Studija je obuhvatila sve sektore i utvrdila da su, od 23 preduzeća u državnom vlasništvu, revizorski odbori bili efikasni u svega 4, djelimično efikasni u 4, a da u 6 preduzeća ili uopšte nijesu bili imenovani ili se nijesu sastajali u prethodnih godinu dana. DRI je dala nekoliko preporuka za revizorske odbore, uključujući bolji nadzor nad funkcijom interne revizije i efikasnost internih kontrola i praćenje procesa finansijskog izvještavanja.

236. Samo 50 procenata revizorskih odbora dalo je preporuku o izboru eksternog revizora, a samo jedan se sastao sa eksternim revizorom. Nadzor nad funkcijom eksterne revizije i izbor eksternog revizora

²⁸³ Negativno mišljenje odnosi se na reviziju finansijskih iskaza Pošte Crne Gore za 2022. godinu, gdje jednu trećinu imovine iz bilansa stanja čine zemljište i zgrade za koje revizori ne mogu da utvrde vlasništvo.

predstavlja jedan od glavnih ciljeva rada revizorskog odbora. To je povezano sa izborom eksternog revizora kroz postupak javnih nabavki za preduzeće u državnom vlasništvu, na koji, kako se čini, revizorski odbori imaju malo uticaja.

237. Eksterni revizori se biraju u postupku javne nabavke na nivou preduzeća u državnom vlasništvu.

Sva preduzeća u državnom vlasništvu moraju se pridržavati pravila i procesa javnih nabavki, što ograničava ulogu revizorskih odbora u odabiru i preporučivanju revizora, iako bi oni trebalo da: (i) nadgledaju tenderski postupak, (ii) budu konsultovani o sposobnosti revizora da obavi reviziju preduzeća, i (iii) savjetuju da li je naknada određena u postupku javne nabavke dovoljna za obavljanje revizije. Nakon što je dobio saglasnost godišnje skupštine društva, odbor direktora upućuje predlog za imenovanje eksternog revizora Ministarstvu finansija na odobrenje. Ministarstvo finansija provjerava registar revizora, provjerava da li je licenca revizora važeća i da li je u procesu osiguranja kvaliteta utvrđen neki veći nedostatak.

6. Računovodstvena profesija

238. Ne postoje posebni zahtjevi za sastavljača finansijskih iskaza. Zakon o računovodstvu navodi samo da lica odgovorna za vođenje poslovnih knjiga i sastavljanje finansijskih izvještaja ne smiju biti osuđivana za krivično djelo.²⁸⁴

239. U Crnoj Gori postoji nekoliko računovodstvenih zvanja, ali su samo dva regulisana zakonom. Među zvanja spadaju zvanje knjigovođe, računovodstvenog tehničara, ovlašćenog računovođe, sertifikovanog računovođe²⁸⁵ i ovlašćenog revizora.²⁸⁶ Samo su posljednja dva definisana zakonom i regulisana na državnom nivou od strane MF, kao što je opisano u nastavku. Osim toga, određene regulatorne funkcije su, u skladu sa Vladinom Uredbom, povjerene ISRCG.²⁸⁷

240. Zakon o računovodstvu precizira kriterijume za sticanje zvanja sertifikovanog računovođe i utvrđuje zahtjeve u pogledu inicijalne i kontinuirane profesionalne edukacije. Sertifikovani računovođa je definisan kao lice sertifikovano od strane ovlašćene profesionalne organizacije računovođa u skladu sa Crnogorskim računovodstvenim obrazovnim standardom (CORS-1).²⁸⁸ Kriterijumi za sticanje profesionalnog zvanja sertifikovanog računovođe uključuju sljedeće:²⁸⁹ (i) univerzitetsku diplomu; (ii) tri godine praktičnog iskustva u računovodstvu; (iii) položene ispite za sticanje zvanja sertifikovanog računovođe koje sprovodi ISRCG (devet ispita za zvanje ovlašćenog računovođe sa dodatnih pet ispita za zvanje sertifikovanog računovođe, fokusiranih na reviziju i uvjeravanja, menadžment performansi i strateški finansijski menadžment, složeno finansijsko izvještavanje i etiku); i (iv) dokaz da lice nije osuđivano za krivično djelo koje ga čini nedostojnim za obavljanje poslova iz oblasti računovodstva. Zakon o računovodstvu takođe propisuje da pojedinci sa stranim kvalifikacijama imaju pravo na sticanje zvanja sertifikovanog računovođe ako su kvalifikaciju stekli kod organizacije koja je članica IFAC-a i pod uslovom da je proces sertifikacije i obuke ekvivalentan onome kod ovlašćenih profesionalnih organizacija računovođa u Crnoj Gori.

241. Zakonom o računovodstvu ovlašćuje se Ministarstvo finansija za nadzor nad sertifikacijom sertifikovanih računovođa, što je MF povjerilo ISRCG u skladu sa zakonom i Vladinom Uredbom. Prema Uredbi,²⁹⁰ ISRCG je ovlašćen da: (i) utvrdi programe sertifikacije u skladu sa Međunarodnim obrazovnim standardima (IES) i objavi ih u "Službenom listu Crne Gore", (ii) organizuje i sprovede stručne ispite za sticanje zvanja sertifikovanog računovođe i izdaje relevantne sertifikate, (iii) osigura da postupak za sticanje zvanja sertifikovanog računovođe bude u skladu sa Zakonom o računovodstvu, (iv) prati primjenu programa kvaliteta radi procjene usklađenosti sa obavezama IFAC-a, na godišnjem nivou, (v) vodi evidenciju sertifikovanih računovođa,

²⁸⁴ Član 21 Zakona o računovodstvu

²⁸⁵ Član 24 Zakona o računovodstvu

²⁸⁶ Član 10 Zakona o reviziji

²⁸⁷ <https://www.isrcg.org/uredbe>

²⁸⁸ https://assets-global.website-files.com/6458e788814cab18be394a81/6537cbfb0c7448924b06f2d8_1.%20Crnogorski%20obrazovni%20racunovodstveni%20standard%20CORS-1.pdf

²⁸⁹ Član 24 Zakona o računovodstvu

²⁹⁰ Član 1 Uredbe o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju

i (vi) vrši edukaciju u skladu sa Međunarodnim obrazovnim standardima na nivoima inicijalne i kontinuirane profesionalne edukacije.

242. Ovlašćeni revizori su regulisani Zakonom o reviziji, koji propisuje procedure za licenciranje, registraciju, inicijalnu i kontinuiranu profesionalnu edukaciju.²⁹¹ Ovlašćeni revizor je dužan da zadovolji sljedeće kriterijume: (i) da ima zvanje sertifikovanog računovođe, (ii) ima tri godine iskustva na poslovima revizije, od čega najmanje dvije godine pod nadzorom ovlaštenog revizora, i (iii) da dostavi potvrdu o neosuđivanosti. Zakon zahtijeva od revizora da, u cilju održavanja nivoa teorijskog znanja, profesionalnih vještina i vrijednosti, pohađaju kontinuiranu edukaciju,²⁹² koja se sprovodi u skladu sa programom koji je utvrdilo MF uz usaglašavanje sa Savjetom za reviziju, a realizuje ga MF ili pravno lice kojem je povjereno obavljanje tih poslova. U skladu sa Uredbom, poslovi koji se odnose na obuku sertifikovanih računovođa i ovlaštenih revizora, na nivou inicijalne i kontinuirane profesionalne edukacije, povjereni su ISRCG.

243. Zakonske odredbe koje se odnose na preduslove za sticanje zvanja i dalji rad ovlaštenih revizora su u velikoj mjeri usklađene sa zakonodavstvom EU. Postoje, međutim, neke oblasti koje zahtijevaju dodatno usklađivanje, naročito u vezi sa: a) dodavanjem zahtjeva u pogledu uvjeravanja o izvještavanju o održivosti, b) davanjem dozvole za reviziju društvima za reviziju sa dobrom reputacijom, c) pojašnjavanjem zahtjeva za ispitivanje stručnih kompetencija i provjeru teorijskog znanja kako bi se osiguralo da je spisak predmeta za ispit u potpunosti u skladu sa članom 8 Direktive, kao i uvođenjem zahtjeva da makar jedan dio ispita bude u pisanoj formi, d) dodavanjem odredbi koje se odnose na procjenu prijetnji nezavisnosti, i e) dodavanjem odredbi koje se odnose na internu organizaciju ovlaštenih revizora i društava za reviziju.

244. Ministarstvo finansija je nadležno za regulisanje djelatnosti revizije. Nadležno je za: (i) izdavanje/oduzimanje licenci revizora, (ii) vođenje

registra ovlaštenih revizora,²⁹³ (iii) potvrđivanje revizorskih licenci za kandidate iz EU,²⁹⁴ (iv) osiguranje implementacije zahtjeva u pogledu inicijalne i kontinuirane profesionalne edukacije,²⁹⁵ (v) sprovođenje analiza osiguranja kvaliteta, i (vi) vođenje sistema istrage i disciplinske odgovornosti.²⁹⁶

245. Zvanja knjigovođe i ovlaštenog računovođe nijesu uređena zakonom, već su definisana Crnogorskim obrazovnim računovodstvenim standardom,²⁹⁷ koji je pripremljen u skladu sa Zakonom o računovodstvu i Vladinom Uredbom. Knjigovođa je profesionalno stručno lice koje posjeduje određeno znanje, iskustvo i kompetencije u računovodstvu i sastavljanju finansijskih izvještaja. Da bi stekao zvanje knjigovođe, kandidat mora ispuniti sljedeće kriterijume: (i) završenu srednju školu, (ii) najmanje tri godine praktičnog rada na poslovima računovodstva, i (iii) položen ispit za knjigovođu kod profesionalne organizacije računovođa. Ovlašćeni računovođa je profesionalno stručno lice koje posjeduje odgovarajući nivo znanja i iskustva iz računovodstva, sastavljanja finansijskih izvještaja, interne revizije, eksterne revizije i drugih srodnih usluga. Da bi stekao zvanje ovlaštenog računovođe, kandidat treba da ispunjava sljedeće kriterijume: (i) univerzitetska diploma, (ii) najmanje tri godine praktičnog iskustva na poslovima računovodstva ili finansijskog izvještavanja, i (iii) položen ispit za ovlaštenog računovođu.

246. U oktobru 2023. godine, broj praktičara koji su bili članovi profesionalnih organizacija u Crnoj Gori bio je sljedeći: 111 revizora, 28 društava za reviziju, 219 sertifikovanih računovođa, 789 ovlaštenih računovođa, 229 računovodstvenih tehničara i 78 knjigovođa.²⁹⁸ Računovodstveni praktičar nije zakonski obavezan da bude član profesionalne organizacije, te se stoga statistički podaci o profesionalnim računovođama daju samo u odnosu na članstvo tih organizacija.

247. Članstvo ISRCG je obavezno da pohađa kontinuiranu edukaciju. Ovlašćeni revizori i sertifikovane računovođe su dužni da održavaju

²⁹¹ Član 10 Zakona o reviziji

²⁹² Član 12 Zakona o reviziji

²⁹³ Član 10 Zakona o reviziji

²⁹⁴ Član 11 Zakona o reviziji

²⁹⁵ Članovi 10 i 12 Zakona o reviziji

²⁹⁶ Članovi 42-52 Zakona o reviziji

²⁹⁷ Nacionalni obrazovni računovodstveni standard, koji reguliše stručno osposobljavanje i sticanje zvanja u računovodstvu

²⁹⁸ Informacije o knjigovođama i ovlaštenim računovođama se dobijaju iz relevantnih registara objavljenih na internet strancama obje profesionalne organizacije (ISRCG i IIRCG).

svoju kvalifikaciju u skladu sa Zakonom o reviziji,²⁹⁹ ali ostali članovi ISRCG poštuju iste obaveze u skladu sa Pravilnikom o kontinuiranoj edukaciji i Statutom profesionalne organizacije. Pravilnikom o kontinuiranoj edukaciji utvrđeno je da bi nosilac računovodstvenog zvanja trebalo da ostvari najmanje 40 sati kontinuirane edukacije godišnje kako bi zadržao licencu. Članovi profesionalne organizacije koji ne ostvare najmanje 120 sati tokom perioda od tri uzastopne godine dužni su da polože poseban ispit, koji se sastoji od četiri modula, koji obuhvataju etički kodeks, računovodstvo i reviziju, oporezivanje i poznavanje MSFI/MRS/MSR, u zavisnosti od zvanja kandidata. Pravilnik o kontinuiranoj edukaciji dopušta da se 20 sati (50 posto) godišnje kontinuirane edukacije ostvari kroz samostalno obrazovanje (na primjer, pretplata na stručnu periodičnu literaturu, objavljivanje članaka i držanje predavanja na teme računovodstva i revizije), dok se ostalih 20 sati (50 posto) mora ostvariti pohađanjem organizovane obuke, konferencija, okruglih stolova i drugih skupova koje profesionalna organizacija priznaje u svrhu kontinuirane edukacije. Spisak članova profesionalne organizacije sa važećim licencama se objavljuje na internet stranici ISRCG i u biltenu na kraju svake godine, a dostavlja se i poslodavcima i MF.

Profesionalne računovodstvene organizacije

248. Jedina profesionalna organizacija iz Crne Gore koja je punopravna članica IFAC-a je ISRCG. ISRCG je osnovan 2006. godine kao profesionalno udruženje računovođa i revizora. Vladinom Uredbom priznat je kao nadležno tijelo za računovodstvene i revizorske poslove iz Zakona o računovodstvu i Zakona o reviziji.

Povjereni su mu regulatorni zadaci, uključujući:

(i) prevođenje i objavljivanje međunarodnih računovodstvenih i standarda revizije, kao i Kodeksa etike za profesionalne računovođe Međunarodnog odbora za etičke standarde za računovođe (IESBA), (ii) sertifikovanje i vođenje registra sertifikovanih računovođa, (iii) priprema uzoraka finansijskih izvještaja, i (iv) inicijalna i kontinuirana edukacija profesionalnih računovođa. ISRCG je punopravni član IFAC-a od 2017. godine i član Accountancy Europe. U vrijeme ove procjene, ISRCG je imao 752 člana, uključujući 78 knjigovođa, 455 ovlašćenih računovođa i 219 sertifikovanih računovođa. Sve računovođe su punopravni članovi Instituta. Od članova se očekuje da ispune uslove u pogledu visokog obrazovanja i minimalnog relevantnog radnog iskustva (u oblasti računovodstva, finansijskog izvještavanja, ekonomije, itd.).

249. Druga profesionalna organizacija, Institut računovođa i revizora Crne Gore (IRRCG), osnovan je 2002. godine i pridruženi je član IFAC-a. Članstvo u IRRCG je dobrovoljno. Ta profesionalna organizacija nudi šemu strukovne sertifikacije u dva nivoa, naime za računovodstvenog tehničara i ovlašćenog računovođu. Nudi inicijalnu i kontinuiranu edukaciju za navedene dvije kategorije računovođa, koja se organizuje u skladu sa nacionalnim obrazovnim standardom i Pravilnikom o kontinuiranoj edukaciji članova IRRCG. IRRCG nema isti nivo profesionalnog priznanja od strane MF kao ISRCG. On svoje aktivnosti obavlja u skladu sa licencom Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija za obrazovanje odraslih. Na dan ove procjene, IRRCG je imao 563 punopravna člana, od čega 334 ovlašćenih računovođa i 229 računovodstvenih tehničara.

Tabela 17. Članstvo u ISRCG, oktobar 2023.

Kategorija	Žene	Muškarci	Ukupno
Sertifikovani računovođa	146	73	219
Ovlašćeni računovođa	354	101	455
Knjigovođa	74	4	78
Ukupno	574	178	752

Izvor: ISRCG

²⁹⁹ Član 12 Zakona o reviziji

Međunarodni obrazovni standardi (IES)

250. Zahtjevi u pogledu obrazovanja sadržani su u Zakonu o reviziji, za ovlaštene revizore, odnosno u Zakonu o računovodstvu, za sertifikovane računovođe. Zakon o računovodstvu³⁰⁰ konkretno navodi obrazovne standarde IFAC-a kao reper za obrazovni program i ispit za sertifikovane računovođe. MF je nadležno za sertifikovanje revizora, dok su nadležnosti koje se odnose na obrazovanje i sertifikovanje računovođa povjerene ISRCG.

251. Zahtjevi u pogledu inicijalne i kontinuirane edukacije knjigovođa, ovlaštenih računovođa, sertifikovanih računovođa i ovlaštenih revizora utvrđeni su u Crnogorskom obrazovnom računovodstvenom standardu (CORS-1), koji počiva na međunarodnim obrazovnim standardima i koji izdaje ISRCG, kao subjekt kojem su vladinom Uredbom povjereni poslovi profesionalnog obrazovanja računovođa.

252. Posljednja procjena IFAC-a, sprovedena 2022. godine, ukazala je na "djelimičnu usklađenost" sa međunarodnim obrazovnim standardima³⁰¹ na nivou države. Prema IFAC-u, program ISRCG obuhvata većinu zahtjeva međunarodnih standarda koji se tiču inicijalne edukacije, ali se preporučuje strukturirana analiza i ažuriranje obrazovnog programa i nastavnih resursa ISRCG. Konkretno, od koristi bi bila veća usklađenost u oblastima kao što su upravljanje, rizici i etika, te napredni finansijski menadžment i menadžment performansi. Zahtjevi u vezi praktičnog iskustva, kao i primjena tih zahtjeva, takođe treba da budu dodatno usklađeni sa zahtjevima međunarodnih obrazovnih standarda. ISRCG analizira svoje obrazovne programe, relevantnu literaturu i ispite na godišnjem nivou, pri čemu je najskorija takva analiza rađena 2023. godine. IRRCG je sproveo samoprocjenu u odnosu na međunarodne obrazovne standarde 2022. godine, kako bi identifikovao i otklonio nedostatke u poštovanju tih standarda. Na osnovu rezultata samoprocjene, obrazovni program IRRCG je ažuriran 2023. godine kako bi se odrazile promjene u međunarodnim obrazovnim standardima, uključujući ojačane ICT vještine i profesionalni skepticizam. Tim koji je sproveo ROSC provjeru je konstatovao da

su uslijedila poboljšanja, među kojima i donošenje Pravilnika o kontinuiranoj edukaciji 2022. godine i unapređenja obrazovnih programa obje profesionalne organizacije.

253. Prema Zakonu o računovodstvu, MF ili ISRCG utvrđuje program sertifikacije, uključujući ispit za sticanje zvanja sertifikovanog računovođe.³⁰² Program sertifikacije bi trebalo da bude u skladu sa zakonom i nacionalnim obrazovnim standardom, a oni se pozivaju na međunarodne obrazovne standarde. Program kontinuirane edukacije za ovlaštene revizore treba da odobri MF u koordinaciji sa Savjetom za reviziju.³⁰³ U tu svrhu, ISRCG dostavlja MF godišnji program kontinuirane edukacije zajedno sa izvještajem o aktivnostima realizovanim u prethodnoj godini.

254. Nedovoljna je usklađenost između sertifikacije ISRCG i univerzitetskih programa. Uprkos bliskoj saradnji između ISRCG i Ekonomskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, nekoliko značajnih predmeta računovodstvenog obrazovanja, kao što su etika, finansijski menadžment i upravljanje rizicima, u maloj su mjeri ili uopšte nijesu obuhvaćeni studijskim programima. Detaljne informacije o računovodstvenom obrazovanju na univerzitetima date su u Odjeljku B.7. ove procjene.

255. Program za sticanje profesionalne kvalifikacije ISRCG postoji već 16 godina i dobro stoji u odnosu na međunarodni obrazovni standard. Dostupan je na crnogorskom jeziku i usklađen sa programom ACCA. Program se sastoji od tri nivoa kvalifikacije - za zvanja knjigovođe, ovlaštenog računovođe i sertifikovanog računovođe - sa odgovarajućim ispitima za pojedinačna zvanja. Postoji do 14 ispita, a sve ih je potrebno položiti kako bi se steklo zvanje sertifikovanog računovođe. Program je razvio ISRCG, uz eksternu podršku,³⁰⁴ u sklopu pilot projekta za jačanje profesionalnog obrazovanja u Crnoj Gori.

256. ISRCG ima visoke stope uspjeha na završnim ispitima. Od 2020. do 2023. godine, za završni ispit za sertifikovanog računovođu prijavilo se 23 kandidata - 12 žena i 11 muškaraca. Prosječna stopa uspjehnosti u navedenom period bila je 62 procenta.

³⁰⁰ Član 24 Zakona o računovodstvu

³⁰¹ <https://www.ifac.org/about-ifac/membership/profile/montenegro>

³⁰² Član 24 Zakona o računovodstvu

³⁰³ Član 12 Zakona o reviziji

³⁰⁴ AARC, Deloitte i Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)

257. ISRCG sarađuje sa Ekonomskim fakultetom Univerziteta Crne Gore kako bi se uskladili programi i studentima omogućilo oslobađanje, kada je to primjereno, od određenih radova predviđenih za sticanje kvalifikacije. Diplomci Ekonomskog fakulteta (i nekih drugih visokoškolskih institucija) mogu biti dobiti oslobađanje od najviše tri prva ispita za stručnu kvalifikaciju. Oslobađanje se omogućava u skladu sa Obavještenjem o kriterijumima za oslobađanje od ispita koje je izdao ISRCG. Prema tom Obavještenju, moguće je oslobađanje od najviše pet ispita, zavisno od obrazovanja kandidata, institucije na kojoj su stekli diplomu i kompatibilnosti programa date institucije sa programom ISRCG (ne manje od 80 posto). Trenutno se oslobađanje odobrava na pojedinačnoj osnovi, što vrši Komisija za obrazovanje ISRCG.

258. IRRCG se služi sistemom ispita za stručno obrazovanje koji primjenjuje Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija (MPNI). Ispitni okvir je pripremljen i, na zahtjev Centra za stručno obrazovanje, odobren od strane Nacionalnog savjeta za obrazovanje. Obavezan je za sve licencirane organizatore obrazovanja. IRRCG je odgovoran za osmišljavanje sadržaja u skladu sa odobrenim ispitnim okvirom (do 10 posto programa se može mijenjati) i u skladu sa relevantnim standardima profesije i potrebama lokalne zajednice. Materijali za obuku koje koristi IRRCG zasnivaju se na Ispitnom katalogu za sticanje profesionalne kvalifikacije i analiziraju se svake godine.

Kodeks etike za profesionalne računovođe

259. Sertifikovane računovođe i ovlašćeni revizori dužni su da se pridržavaju Kodeksa etike koji je izdao IESBA. Zakon o računovodstvu i Zakon o reviziji zahtijevaju od sertifikovanog računovođe i ovlašćenog revizora, kao dva zvanja koja se pominju u zakonu, da se pridržavaju Kodeksa etike koji je izdao IESBA a usvojio i objavio nadležni organ. MF je ovaj zadatak povjerilo ISRCG. ISRCG ima formalni sporazum sa SRRS i SRRRS o korišćenju zajedničkog prevoda IESBA kodeksa. SRRS je preveo verziju Kodeksa iz 2018. godine, koju ISRCG navodi kao trenutnu osnovu. U vrijeme ove procjene bio je završen prevod verzije iz 2022. godine, sa planom da bude dostupan 2024. godine.

260. Ovlašćeni računovođa, računovodstveni tehničar ili knjigovođa koji je član profesionalne organizacije takođe je dužan da se pridržava Kodeksa etike, prema statutu date organizacije. Zakon ne propisuje obavezu primjenu Kodeksa etike IESBA za sve praktičare u oblasti računovodstva, te stoga nije moguće potvrditi ili pratiti poštovanje tog kodeksa među onima koji nijesu članovi profesionalnih organizacija.

261. Direkcija za nadzor MF nadležna je za sprovođenje poštovanja Kodeksa etike IESBA među revizorima.³⁰⁵ Inspekcijskim nadzorom nad revizijom procjenjuje se poštovanje, a svako potencijalno nepoštovanje se rješava putem istražne i disciplinske funkcije Savjeta za reviziju. Informacije o slučajevima istražnih i disciplinskih postupaka u vezi sa poštovanjem Kodeksa etike nijesu bile dostupne timu tokom obavljanja ROSC procjene.

262. ISRCG zahtijeva od svih svojih članova da se pridržavaju Kodeksa etike IESBA. U cilju promovisanja odredbi Kodeksa, ISRCG podržava sljedeće aktivnosti: (i) izrada i distribucija smjernica na temu Kodeksa, (ii) upoznavanje sa usvojenim standardima putem godišnjih skupova i distribucije publikacija, (iii) jačanje svijesti o novijim ažuriranjima i izmjenama Kodeksa, (iv) uključivanje Kodeksa u svoje programe za edukaciju i ispite, i (v) obrada Kodeksa, sa novijim ažuriranjima i izmjenama, u okviru inicijalne i kontinuirane edukacije. ISRCG je uspostavio Etičku komisiju, kao stalno tijelo za praćenje poštovanja Kodeksa od strane članstva. Komisija ima pet članova koje bira Skupština ISRCG na period od četiri godine. Komisija ima ovlaštenje za pokretanje disciplinskog postupka protiv članova u roku od 30 dana od prijema odgovarajućeg zahtjeva. Na odluke Komisije moguće se žaliti Upravnom odboru ISRCG, čija je odluka konačna za Institut, a moguće je dalje obraćanje nadležnom sudu. Kazna za dokazanu povredu profesionalnog ponašanja može biti (i) interna opomena, (ii) javna opomena, (iii) privremeno isključenje iz članstva u ISRCG na period od 1-3 godine, i (iv) isključenje iz članstva i stavljanje van snage sertifikata računovođe/revizora. U tri godine koje su prethodile ovoj procjeni, Etička komisija ISRCG je istraživala šest slučajeva kršenja Kodeksa etike.

263. IRRCG zahtijeva od svojih članova da se pridržavaju Kodeksa etike IESBA. Trenutno je članovima ove organizacije distribuirano štampano izdanje verzije Kodeksa iz 2016. IRRCG svoje članove upoznaje sa najvažnijim principima i smjernicama Kodeksa, čije je poštovanje obavezno, putem mejla i organizovanja vebinara i obuke. Teoretski je spreman da reaguje na potencijalnu zloupotrebu ili kršenje Kodeksa od strane svojih članova, na osnovu pritužbe, ali mehanizam za sprovođenje nije u funkciji od osnivanja i još nije razmatran nijedan slučaj potencijalne povrede profesionalnog ponašanja.

Sistem istrage i disciplinske odgovornosti

264. Zakon o reviziji sadrži određene odredbe koje se odnose na istragu i disciplinsku odgovornost ovlašćenih revizora. Zakon sadrži zahtjeve za sprovođenje revizije, kao i sankcije u slučaju prekršaja. MF ili nadležni organ kojem je povjereno ovlašćenje, mogu primijeniti sljedeće mjere u odnosu na društvo za reviziju ili ovlašćenog revizora: (i) preporuka za otklanjanje utvrđenih nedostataka, (ii) izricanje dodatnih mjera potrebnih za otklanjanje utvrđenih nedostataka (na primjer, jačanje sistema interne kontrole, bolje poštovanje zahtjeva Kodeksa etike u pogledu edukacije), (iii) privremena zabrana rada društvu za reviziju odnosno ovlašćenom revizoru, i (iv) oduzimanje licence.³⁰⁶ Tim koji je obavljao ROSC procjenu nije imao na raspolaganju informacije o skorijim slučajevima vođenja istražnih i disciplinskih postupaka.

265. Istražne i disciplinske mjere koje se odnose na druge kategorije praktičara u oblasti računovodstva, članove profesionalnih organizacija, spadaju u nadležnost tih organizacija. ISRCG izvještava da vodi takav sistem³⁰⁷ za svoje članove i da je to definisano u Pravilniku o disciplinskoj odgovornosti. Sistem koji vodi ISRCG sastoji se iz tri nivoa (istražni postupak, disciplinski postupak i žalbe) i omogućava

primjenu sankcija. Sankcije ISRCG počinju od formalne opomene, preko zamrzavanja članstva do, u ekstremnim slučajevima, stavljanja van snage sertifikata. ISRCG podnosi godišnji izvještaj o istražnim i disciplinskim mjerama MF i Skupštini ISRCG. Zakonom o računovodstvu predviđeno je da propisno ovlašćeni subjekt (ISRCG, u skladu sa vladinom Uredbom) može izreći sankcije protiv pojedinaca koji krše neku odredbu Zakona. U periodu od 20220. do 2023. godine istraživano je šest slučajeva. Jedan je rezultirao disciplinskom mjerom (interna opomena), dok su dva još u toku.

266. IRRCG ima sistem istražnih i disciplinskih mjera zasnovan na pritužbama, a vode ga i nadziru Istražna komisija, Disciplinska komisija i Komisija za žalbe. Po prijemu pritužbe, Istražna komisija okuplja tročlanu komisiju koja je nezavisna kako u odnosu na situaciju tako i na datog pojedinca. Istražna komisija zaprima pritužbu, analizira je, utvrđuje njenu složenost i traži dodatne informacije od člana. Ako Istražna komisija utvrdi da treba pokrenuti slučaj, upućuje ga Disciplinskoj komisiji. Tim koji je sproveo ovu ROSC procjenu je obaviješten da nije bilo slučajeva u posljednjih nekoliko godina, što znači da sistem u suštini nije operativan.

267. Praktičari u oblasti računovodstva koji nijesu sertifikovane računovođe, ovlašćeni revizori ili članovi profesionalne organizacije ne podliježu nikakvom istražnom i disciplinskom postupku. Prema važećem zakonodavstvu, oni nijesu ni odgovorni za bilo kakvu povredu profesionalnog ponašanja u oblasti računovodstva ili finansijskog izvještavanja.

Indikatori učinka – računovodstvena profesija

268. Ukupna ocjena koja se dodjeljuje Crnoj Gori za indikator učinka "Računovodstvena profesija" glasi djelimično usvojeno.

³⁰⁶ Član 49 Zakona o reviziji

³⁰⁷ https://drive.google.com/file/d/1rudwTU9dKv8_WVCtG4CtOzpkom_2tokq/view

Tabela 18. Indikatori učinka – računovodstvena profesija

Međunarodni obrazovni standardi - IES		
Ocjena za Crnu Goru	Djelimično usvojeno	Usklađenost sa IES je obavezna prema Zakonu o računovodstvu i CORS, koji je usvojio ISRCG kao pravno lice ovlašćeno za sprovođenje računovodstvenog obrazovanja na nacionalnom nivou. Program ISRCG je zasnovan na programu ACCA, usklađen je sa najnovijom verzijom IES i ažurira se svake godine. IRRCG je pripremio akcioni plan za rješavanje nedostataka u usklađenosti sa IES, u skladu sa preporukama IFAC-a. Usklađenost programa univerziteta i profesionalnih organizacija je vrlo ograničena, pri čemu neki ključni predmeti, među kojima i etika i upravljanje rizikom, nijesu zastupljeni u osnovnom obrazovnom programu.
	Usvojeno	Zahtjevi IES koji su u potpunosti na snazi u vrijeme vršenja ove procjene usvojeni su za sve buduće profesionalne računovođe i profesionalne računovođe onako kako su definisani u datoj državi.
	Djelimično usvojeno	Usvojeni su zahtjevi iz ranije verzije IES, <i>ili</i> Neki od zahtjeva IES koji su u potpunosti na snazi u vrijeme vršenja ove procjene usvojeni su za profesionalne računovođe, <i>ili</i> Zahtjevi IES koji su u potpunosti na snazi u vrijeme vršenja ove procjene usvojeni su za jedan segment profesije.
Kriterijumi za ocjenu	Nije usvojeno	Zahtjevi IES nijesu usvojeni.
Kodeks etike za profesionalne računovođe		
Ocjena za Crnu Goru	Djelimično usvojeno	Zakon zahtijeva od sertifikovanih računovođa i ovlašćenih revizora, što su dva zvanja prepoznata u zakonu, da se pridržavaju Kodeksa etike koji je izdao IESBA, usvojio i objavio nadležni organ - Ministarstva finansija, koje je ove poslove povjerilo ISRCG. Najnovija verzija Kodeksa još nije usvojena. Prevod Kodeksa je dostupan od 2018. godine (članovima ISRCG) odnosno od 2016. godine (članovima IRRCG). Očekuje se da će prevod iz 2022. biti dostupan članovima ISRCG početkom 2024. godine. Ovlašćene računovođe, računovodstveni tehničari i knjigovođe koji su članovi jedne od dvaju profesionalnih organizacija dužni su da se pridržavaju Kodeksa prema statutima ovih organizacija. Druge kategorije praktičara u oblasti računovodstva koji posluju u zemlji nemaju zakonsku obavezu da se pridržavaju Kodeksa etike.

Kodeks etike za profesionalne računovođe		
Kriterijumi za ocjenu	Usvojeno	Kodeks etike za profesionalne računovođe koji je na snazi u vrijeme vršenja ove procjene je usvojen za sve profesionalne računovođe.
	Djelimično usvojeno	Ranija (iz 2009. ili kasnije) verzija Kodeksa etike za profesionalne računovođe je usvojena za sve profesionalne računovođe, <i>ili</i> Usvojeni su neki zahtjevi Kodeksa etike za profesionalne računovođe koji su na snazi u vrijeme vršenja ove procjene, <i>ili</i> Kodeks etike za profesionalne računovođe je usvojen za jedan segment profesije.
	Nije usvojeno	Kodeks etike za profesionalne računovođe nije usvojen, <i>ili</i> Usvojena je verzija Kodeksa etike za profesionalne računovođe od prije 2009. godine.
Sistem istrage i disciplinske odgovornosti		
Ocjena za Crnu Goru	Djelimično usvojeno	Sistem istrage i disciplinske odgovornosti je uspostavljen na nivou MF i ISRCG. Obuhvata samo dva segmenta profesije, i to ovlaštene revizore i sertifikovane računovođe. IRRCG ima određene elemente ovog sistema, ali se stiče utisak da sistem nije aktivan. Računovođe koji nijesu ovlašćeni revizori ili sertifikovane računovođe i nijesu članovi neke profesionalne organizacije ne podliježu nikakvom sistemu istrage i disciplinske odgovornosti.
Kriterijumi za ocjenu	Usvojeno	Sistem, koji uključuje sve zahtjeve Izjave o obavezama članstva (SMO) 6, uspostavljen je i operativan za sve profesionalne računovođe.
	Djelimično usvojeno	Sistem, koji uključuje sve zahtjeve SMO 6 usvojen je i operativan za jedan segment profesije, <i>ili</i> Sistem istrage i disciplinske odgovornosti za sve profesionalne računovođe je uspostavljen i operativan, ali uključuje samo neke od zahtjeva SMO 6, <i>ili</i> Sistem, koji uključuje sve zahtjeve SMO 6, je uspostavljen, ali još nije operativan.
	Nije usvojeno	Sistem nije uspostavljen.

7. Profesionalno obrazovanje i obuka

269. Profesionalno računovodstveno obrazovanje u Crnoj Gori definisano je zakonom i propisima, među kojima su Zakon o računovodstvu,³⁰⁸ Zakon o reviziji,³⁰⁹ Uredba o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju, te propisi ISRCG, uključujući Crnogorski obrazovni računovodstveni standard³¹⁰ (CORS – 1), Pravilnik o kontinuiranoj edukaciji članova ISRCG, Obavještenje o kriterijima za oslobađanje od polaganja ispita i neke druge. Da bi stekao zvanje sertifikovanog računovođe, kandidat treba da uspješno prođe program sertifikacije razvijen u skladu sa Međunarodnim obrazovnim standardima i da položi ispit koji je uvelo MF ili pravno lice kojem je povjereno obavljanje tih poslova. Da bi stekao zvanje ovlaštenog revizora, kandidat mora već biti sertifikovani računovođa, stoga je obrazovni program za revizore na nivou inicijalnog obrazovanja isti kao za sertifikovane računovođe.

270. CORS²¹¹ daje detaljan pregled zahtjeva za računovodstveno obrazovanje i sticanje profesionalne sertifikacije. Standard, izdat u skladu sa Uredbom i Međunarodnim obrazovnim standardima, utvrđuje discipline za obuku za profesionalnu sertifikaciju i kontinuiranu edukaciju, određuje mogućnost oslobađanja od ispita, dokumentaciju koju je potrebno podnijeti za profesionalnu sertifikaciju i proceduru za izdavanje sertifikata. Prema CORS-u, profesionalnu sertifikaciju kandidata i izdavanje sertifikata kojim se potvrđuje status profesionalnog računovođe vrši ISRCG. CORS definiše tri profesionalna zvanja, i to: (i) knjigovođa, (ii) ovlašćeni računovođa, i (iii) sertifikovani računovođa. CORS utvrđuje uslove za prijavu za svako pojedinačno profesionalno zvanje i daje listu ispita i svih mogućih oslobođenja, zavisno od prethodne kvalifikacije kandidata. Za sertifikaciju knjigovođe potrebno je srednjoškolsko obrazovanje i položenih devet ispita koje je utvrdio ISRCG. Za zvanje ovlaštenog računovođe je potrebna visokoškolska sprema/

visoka/viša škola i položeno devet ispita ISRCG. Za zvanje sertifikovanog računovođe je potrebno visokoškolsko obrazovanje, položenih devet ispita za ovlaštenog računovođu i dodatnih pet ispita iz revizije i uvjeravanja, menadžmenta performansi i strateškog menadžmenta, složenog finansijskog izvještavanja isl. Prethodno radno iskustvo u oblasti računovodstva od 3-5 godina (u zavisnosti od kvalifikacije) je preduslov za sva tri profesionalna računovodstvena zvanja.

271. Uslovi za sertifikaciju revizora propisani su Zakonom o reviziji.³¹² Utvrđeno je da se licenca za reviziju može dodijeliti licu koje: (i) ima zvanje sertifikovanog računovođe, (ii) ima tri godine radnog iskustva na poslovima revizije, i (iii) nije osuđivano za krivično djelo. Zakon ne zahtijeva ispit za licencu revizora, koju izdaje MF na neodređeni vremenski period.

272. Pravilnik ISRCG o kontinuiranoj edukaciji,³¹³ usvojen 2010. godine i u skladu sa Vladinom Uredbom³¹⁴ sadrži zahtjeve i definiše program kontinuirane edukacije za održavanje statusa sertifikovanog računovođe. Pravilnik obavezuje sve članove da ispune zahtjeve u pogledu kontinuirane edukacije kako bi zadržali svoju profesionalnu licencu. Prema Pravilniku, kontinuirana edukacija se može ostvariti kroz samostalno obrazovanje i, u nivou od najmanje 50 procenata, kroz organizovanu obuku. Godišnje se očekuje da se ostvari 40 poena/sati kontinuirane edukacije, odnosno 120 poena/sati tokom trogodišnjeg perioda. Članovi koji ne ostvare kontinuiranu edukaciju moraju položiti poseban ispit koji se sastoji od četiri modula, koji uključuju etički kodeks, računovodstvo/reviziju, oporezivanje i poznavanje MSFI/MSR. Ako ne polože posebni ispit, njihova licenca se stavlja van snage. Program kontinuirane edukacije ISRCG zasniva se na kombinovanom pristupu (ulazni i izlazni elementi) i predviđa relevantne mjere praćenja i sprovođenja koje su u skladu sa IES7. Program kontinuirane edukacije je odobrilo MF i usaglašen je sa Savjetom za reviziju.³¹⁵ Pravilnik o kontinuiranoj edukaciji članova ISRCG usvojen je 2022. godine.

³⁰⁸ Član 24 Zakona o računovodstvu

³⁰⁹ Član 10 Zakona o reviziji

³¹⁰ Sl. list br. 058/07 od 02.10.2007, br. 036/14 od 22.08.2014. i br. 011/2023 od 27.01.2023.

³¹¹ https://assets-global.website-files.com/6458e788814cab18be394a81/6537cbfb0c7448924b06f2d8_1.%20Crnogorski%20obrazovni%20racunovodstveni%20standard%20CORS-1.pdf

³¹² Član 10 Zakona o reviziji

³¹³ <https://docs.google.com/document/d/1Q09yjjXGmrWcgvTSOFdnNvR3UQtvXaM9/edit>

³¹⁴ Član 2 Uredbe o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju

³¹⁵ Član 12 Zakona o reviziji

273. Ministarstvo finansija priznaje profesionalno računovodstveno obrazovanje koje vrši ISRCG. Kao što je predviđeno zakonom, MF je povjerilo određene poslove ISRCG, uključujući izradu programa inicijalne i kontinuirane profesionalne edukacije, sprovođenje obuke i ispita, te osiguranje kvaliteta profesionalnog računovodstvenog obrazovanja u Crnoj Gori.³¹⁶

274. Među ostale organizatore obuke za računovođe spadaju visokoškolske institucije, više škole i druga pravna lica, uključujući IRRCG, koji obavljaju stručno obrazovanje u skladu sa licencama koje je izdalo Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija. Prema informacijama koje je pružilo MPNI, postoji sedam organizatora obrazovanja odraslih koji imaju licencu za realizovanje računovodstvenih programa za zvanja knjigovođe i ovlaštenog računovođe. Ti organizatori obrazovanja su obučili ukupno 730 učesnika tokom 2022. i 2023. godine; većinu (604 učesnika) je obučio IRRCG.

275. Proces obrazovanja i ispitivanja vodi MPNI i on podliježe procedurama akreditacije i osiguranja kvaliteta. Centar za stručno obrazovanje sprovodi i koordinira proces izrade stručnih kvalifikacija. Predložene standarde zanimanja i standarde kvalifikacija usvojio je Nacionalni savjet za kvalifikacije, dok ispitne kataloge i programe obrazovanja odraslih odobrava Nacionalni savjet za obrazovanje, koji je nadležan za akreditaciju svih obrazovnih programa iz oblasti stručnog obrazovanja i obuke. Licenciranje za implementaciju obrazovnih programa osigurava MPNI.

276. Nijedan univerzitetski obrazovni program nije priznat od strane MF u svrhu profesionalnog računovodstvenog obrazovanja na nivou inicijalne obuke. Međutim, oni koji završe univerzitete koji nude obrazovne programe fokusirane na računovodstvo mogu se prijaviti profesionalnim organizacijama kako bi bili oslobođeni određenih ispita, kako je utvrđeno CORS-om³¹⁷ i Obavještenjem o kriterijumima za oslobađanje od polaganja ispita.

277. U vrijeme ove ROSC procjene, četiri univerziteta u Crnoj Gori nudila su programe sa fokusom na računovodstvo. Jedan je državni, a tri su privatni univerziteti. Nijedan nema zaseban program specijalizovan za računovodstvo. Univerziteti imaju

određenu slobodu u izradi kurikuluma, ali, pošto ne postoji poseban obrazovni program za računovođe, nije razvijen relevantan model kurikuluma koji bi se sprovodio na svim univerzitetima u zemlji. Kursevi iz oblasti računovodstva i revizije se češće predaju kao dio drugih programa visokog obrazovanja, kao što su poslovna administracija, ekonomija i finansije. Na sva četiri univerziteta nastava se izvodi na crnogorskom jeziku.

278. Ekonomski fakultet Univerziteta Crne Gore obuhvata svojim programom predmete iz oblasti računovodstva i revizije. Iako ovaj samostalni fakultet državnog univerziteta, sa sjedištem u Podgorici, ne nudi program iz računovodstva, od 1961. godine je uključio predmete iz računovodstva i revizije u postdiplomske i magistarske programe. U akademskoj godini 2023-24, na kurs računovodstva na postdiplomskom nivou bilo je upisano 324, a na magistarski kurs upravljačkog računovodstva 46 studenata. Većina kurseva vezanih za računovodstvo nudi se i na magistarskom nivou; međutim, oni pokrivaju samo osnovna područja računovodstvenih kompetencija i nedostaje usklađenost u oblastima kao što su etika, revizija i uvjeravanja, napredni finansijski menadžment i upravljanje rizicima. Program se nudi na crnogorskom jeziku. Udžbenici i materijali za učenje su takođe dostupni na crnogorskom jeziku. U prethodne tri godine program je imao troje nastavnika za računovodstvene predmete - dvoje sa punim i jedno sa nepunim radnim vremenom. Diplomcima ovog fakulteta domaće profesionalne organizacije priznaju neke djelove i odobravaju određena oslobađanja od ispita.

279. Univerzitet Donja Gorica, privatni univerzitet sa 12 godina iskustva, uključio je računovodstvene discipline u kurikulum Fakulteta za međunarodnu ekonomiju, finansije i biznis. Ne nudi zasebni program za računovođe na nivou bačelor ili master, ali se studentima tokom sedam do devet semestara nudi preko 10 predmeta vezanih za računovodstvo. Nastava se izvodi na crnogorskom i engleskom jeziku. Udžbenici i materijali za učenje su uglavnom dostupni na crnogorskom jeziku, a neki na engleskom jeziku. Na godišnjem nivou se radi analiza kurikuluma iz računovodstva.

³¹⁶ Član 2 Uredbe o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju

³¹⁷ Odjeljak C standarda

280. Diplomci crnogorskih univerziteta mogu se prijaviti profesionalnim organizacijama kako bi, na pojedinačnoj osnovi, bili oslobođeni polaganja ispita. Nijedan od univerziteta sa kojima je razgovarano u toku ove procjene nije se obratio domaćim, regionalnim ili stranim profesionalnim organizacijama za akreditaciju svojih programa obuke.

8. Regulacija revizije, osiguranje kvaliteta i javni nadzor

281. Javni nadzor nad revizijom prema zahtjevima pravne tekovine EU predstavlja složen sistem, koji obuhvata ne samo reviziju subjekata od javnog interesa, već i ukupnu revizorsku profesiju. Vršenje javnog nadzora može biti skupo i zahtijevati resurse koji nijesu uvijek dostupni u tranzicionim državama, a strogi zahtjevi iz propisa EU o reviziji mogu biti komplikovani za ispunjavanje.

Pregled regulacije

282. Zakon o reviziji reguliše eksternu reviziju i sistem javnog nadzora nad revizijom u Crnoj Gori. Zakon o reviziji sadrži odredbe o funkcionisanju sistema javnog nadzora nad revizijom. U članovima 34-45 opisuje se arhitektura sistema javnog nadzora i njegove dužnosti i odgovornosti. Propisi o javnom nadzoru sastoje se od akta o imenovanju članova odbora i pravilnika o funkcionisanju odbora za nadzor revizije (tj. Savjeta za reviziju).

Sistem za osiguranje kvaliteta i nadzor nad revizijom

283. Ministarstvo finansija je nadležno za nadzor nad revizijom u Crnoj Gori i uspostavilo je sistem iz dva nivoa, koji čine Savjet za reviziju i Direkcija za nadzor nad revizijom. Sistem je uspostavljen 2017. godine i obavljao je svoje dužnosti do 2021. godine, kada je prestao sa radom. Ponovo je pokrenut početkom

2023. godine i trenutno je u funkciji. Prema Zakonu o reviziji, sistem čine:

- * Savjet za reviziju od pet članova na čelu s predsjednikom. Novi Savjet je imenovan u februaru 2023. godine i odgovoran je za upravljanje sistemom javnog nadzora. Predsjednik Savjeta je generalni direktor Direktorata za centralnu harmonizaciju i razvoj unutrašnjih kontrola u Ministarstvu finansija, koji nadgleda, između ostalog, rad Direkcije za nadzor. Savjet za reviziju čine veoma iskusni univerzitetski profesori, ali niko od članova nema veliko iskustvo na poslovima eksterne revizije.
- * Direkcija za nadzor nad revizijom je jedinica u sastavu Direktorata za centralnu harmonizaciju MF. Kada je osnovana 2017, imala je nekoliko zaposlenih, ali u vrijeme ove procjene postojao je samo jedan zaposleni, vršilac dužnosti načelnika Direkcije, koji takođe radi kao inspektor za osiguranje kvaliteta.

284. Savjet za reviziju ima savjetodavnu ulogu.

Poslovnikom o radu Savjeta za reviziju utvrđeni su njegovi zadaci, među kojima: (i) pružanje smjernica o načinima za unapređenje revizorske prakse u Crnoj Gori, (ii) praćenje kako bi se osiguralo da primjena standarda revizije bude djelotvorna, efikasna i pravovremena, (iii) pružanje savjeta kreatorima politika, regulatorima i državnim organima, (iv) stručna pomoć za poboljšanje kvaliteta finansijskog izvještavanja, (v) objavljivanje izvještaja o transparentnosti društava za reviziju i ovlašćenih revizora, (vi) davanje mišljenja na godišnji plan kontrole društava za reviziju, (vii) davanje mišljenja na program kontinuirane profesionalne edukacije revizora, (viii) davanje mišljenja na program obuke ovlašćenih stručnih lica za pregled osiguranja kvaliteta revizije, i (ix) davanje mišljenja o nacrtima zakona i propisa koji se odnose na eksternu reviziju.

285. Direkcija za nadzor nad revizijom upravlja sistemom. To obuhvata vođenje registara društava za reviziju i revizora, staranje o ispunjavanju zahtjeva u pogledu kontinuirane profesionalne edukacije i vršenje inspeksijskog nadzora.

286. Sistem nadzora nad revizijom je djelimično usklađen sa odredbama Direktive EU o reviziji 2014/56 EU³¹⁸ i Regulative EU o reviziji.³¹⁹ Osnovni elementi nadzora nad revizijom obuhvaćeni su Zakonom o reviziji, uključujući definicije uloga i odgovornosti Ministarstva finansija, Savjeta za reviziju kao savjetodavnog tijela i Direkcije za nadzor nad revizijom i njenih inspektora za osiguranje kvaliteta. Međutim, tek treba da uslijedi prenošenje važnih odredbi EU, poput onih o potrebi za redovnim praćenjem, najmanje na tri godine, dokumentovanjem i izvještavanjem evropskih instanci o kretanjima na tržištu za pružanje usluga zakonske revizije subjekata od javnog interesa, uključujući: (a) rizik koji proizilazi iz česte pojave nedostataka u kvalitetu ovlaštenog revizora ili društva za reviziju, poremećaje u pružanju usluga zakonske revizije, bilo u određenom sektoru ili svim sektorima, dalje gomilanje rizika od manjkavosti revizije i uticaj na ukupnu stabilnost finansijskog sektora, te mjere za ublažavanje tih rizika, (b) nivoe koncentracije na tržištu, i (c) rad revizorskih odbora.

Procedure pregleda osiguranja kvaliteta, pristup i saopštavanje nalaza

287. U praksi, sistem javnog nadzora je još uvijek u fazi ponovnog uspostavljanja nakon perioda nefunkcionisanja i moraće nadograditi raspoložive resurse i vještine. Direkcija za nadzor nad revizijom trenutno ima samo jednog zaposlenog, što znači da tim treba proširiti pojedincima sa praktičnim iskustvom u reviziji a poželjno bi bilo i sa profesionalnom računovodstvenom sertifikacijom. Savjet bi trebalo da obuhvati širi spektar vještina i znanja o reviziji, po mogućnosti uključujući ovlaštenog računovođu. Iako predsjednik Savjeta posjeduje relevantno znanje o tome kako bi sistem trebalo da funkcioniše, trebalo bi da ga savjetuju bivši revizori koji imaju iskustva u reviziji a nijesu radili u toj oblasti u prethodne tri godine.

Inspektori za osiguranje kvaliteta

288. U vrijeme vršenja ove procjene, Direkcija za nadzor nad revizijom je pokrenula proces praćenja

revizija, ali jedini inspektor za osiguranje kvaliteta nema iskustvo u računovodstvu i reviziji koje je propisano zakonom. Jedini zaposleni u Direkciji je pripremio plan revizije i počeo da vrši inspekcijski nadzor, počevši od dvije firme članice međunarodnih računovodstvenih mreža; izvještaji o inspekcijskom nadzoru ne prikazuju nivo detalja koji se obično traži u pregledu revizije subjekata od javnog interesa. Sačinjen je zahtjev za angažovanje jednog zaposlenog za potrebe inspekcije osiguranja kvaliteta sa iskustvom u reviziji, a još dva upražnjena radna mjesta će biti oglašena 2024. godine.

289. Inspekcije su orijentisane na usklađenost, a ne na punu inspekciju društva za reviziju i revizorskih dosijea. Inspekcije preispituju funkcionisanje društva za reviziju i staraju se da ono poštuje sve zakonske obaveze. Osim toga, inspektor/ovlašćeno službeno lice odgovara na 4 pitanja na osnovu pregleda revizorskih dosijea: (i) da li društvo za reviziju ispunjava uslove za obavljanje aktivnosti revizije onako kako je propisano Zakonom o reviziji, uključujući upravljačke aranžmane, ugovaranje osiguranja od profesionalne odgovornosti i kontinuiranu edukaciju osoblja, (ii) da li su kvantitet i kvalitet resursa dovoljni za obavljanje revizija, (iii) da li su revizije pregledanih dosijea u skladu sa MSR, i (iv) da li je revizor nezavisan od subjekta revizije.

290. Izvještaji o inspekciji ne pružaju dovoljno informacija da potkrijepe zaključke o adekvatnosti resursa za reviziju ili koliko je dobro revizija izvršena. Odgovori za potrebe zaključaka u vezi gorenavedenih pitanja (ii) i (iii) daju se na osnovu organizacije, a ne sadržaja revizorskih dosijea. Na primjer, oni ne uključuju nikakav kritički pregled ili informacije o tome kako se izračunava materijalnost ili kako su odabrana ključna pitanja revizije i koji su bili dokazni postupci revizije. Ova vrsta pregleda zahtijeva kritičko iskustvo koje se stiče kroz odgovarajuću obuku iz oblasti računovodstva i revizije i godine profesionalnog iskustva.

291. Ranija Direkcija za osiguranje kvaliteta u MF izvijestila je o sprovođenju svega šest inspekcija od 2017. do 2020. godine. U posljednjem godišnjem izvještaju Direkcije navedeno je svega šest inspekcija - tri kod društava članova međunarodnih mreža i tri kod ostalih. To je premalo za pregled cjelokupnog

³¹⁸ Direktiva 2014/56/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 16. aprila 2014. o izmjeni Direktive 2006/43/EU Evropskog parlamenta i Savjeta od 17. maja 2006.

³¹⁹ Regulativa (EU) br. 537/2014 Evropskog parlamenta i Savjeta od 16. aprila 2014. o posebnim zahtjevima u vezi sa zakonskom revizijom subjekata od javnog interesa i stavljanju van snage Odluke Komisije 2005/909/EC

sistema tokom tri godine, što zahtijeva Zakon o reviziji. Svi izvještaji o inspekciji su objavljeni sa imenima društava za reviziju, nalazima i zahtjevima za poboljšanja, uključujući rokove. Među zatražena poboljšanja spadaju kvalitet revizorske dokumentacije i nezavisnost.

Istrage i sankcije

292. Sistem sankcija je osmišljen za slučaj eksplicitnog nepoštovanja zakona, pri čemu MF može izreći kaznu od 500 do 16.500 eura. Član 53 Zakona o reviziji predviđa sankcije za društvo za reviziju koje ne zatraži i ne dobije dozvolu za obavljanje revizije, subjekta revizije koji ne imenuje revizorski odbor, ne dostavi revizorski izvještaj i finansijske iskaze Poreskoj upravi, ili ne imenuje eksternog revizora. Član 54 se bavi kršenjem nezavisnosti ili pravila, nepoštovanjem obaveznog osiguranja, propuštanjem da se MF obavijesti o promjenama, nepodnošenjem izvještaja o transparentnosti ili nečuvanjem revizorske dokumentacije. Sankcije nijesu srazmjerne posljedicama neuspješne revizije subjekta od javnog interesa.

293. Zakon o reviziji ne predviđa dodatna istražna ovlaštenja ili sankcije, mimo sistema osiguranja kvaliteta i prethodno opisanih sankcija. Ne postoje resursi za istragu i disciplinsku odgovornost izvan sistema kontrole kvaliteta. Ne postoji pravni ili operativni mehanizam za istragu revizijskih prevara ili drugih prekršaja revizora ili subjekata revizije za koje se saznalo iz medija ili anonimnih prijava. Čini se da Savjet za reviziju nema nikakva ovlaštenja da istraži takva pitanja.

Indikatori učinka – javni nadzor nad revizijom

294. Ukupna ocjena koja se dodjeljuje Crnoj Gori za indikator učinka "Javni nadzor nad revizijom" iznosi 2,9 od 4, što je jednako prostoj aritmetičkoj sredini kriterijuma za ocjenu za pod-indikatore A, B i C.

Pod-indikator A. Sistem nadzora nad revizijom

295. Ocjena dodijeljena na osnovu zakonskih zahtjeva je 3,3, što je jednako prostoj aritmetičkoj sredini kriterijuma za ocjenu za pod-indikatore A.1-A.4 (tj. $3,3 = (3+3+3+4)/4$).

Tabela 19. Pod-indikator A. Sistem nadzora nad revizijom

A.1. Članstvo u organu upravljanja organa za nadzor nad revizijom		
Ocjena za Crnu Goru	3	Članovi nadzornog organa su samo pojedinci koji su nezavisni od revizije profesije. Međutim, kolektivno znanje i iskustvo iz oblasti revizije je ograničeno i može se poboljšati kako bi se zadovoljili zakonski zahtjevi: samo predsjednik ima iskustva u reviziji projekata EU, a jedan od članova je član revizorskog odbora. Mada je ovo iskustvo važno, drugi članovi nijesu imali iskustvo sa ili izloženost eksternoj reviziji. Unapređenje kolektivnog znanja Savjeta zahtijeva prijem člana koji temeljno poznaje MSR i teoriju revizije i člana sa značajnim iskustvom u reviziji koji se penzionisao iz profesije.
	1	Kriterijumi za ocjenu '2' nijesu ispunjeni.
	2	Članovi su predstavnici profesije ili su većinom (više od 50 procenata) praktičari.
	3	Većina članova (više od 50 procenata) nijesu praktičari, dok manjina jesu.
	4	Članovi nijesu praktičari, nezavisni su u odnosu na profesiju, prema Osnovnom principu 2 Međunarodnog foruma nezavisnih regulatora revizije (IFIAR).

A.2. Opseg sistema za nadzor nad revizijom

Ocjena za Crnu Goru	3	Organ za nadzor nad revizijom nadgleda sistem osiguranja kvaliteta. Zakon ne daje Savjetu za reviziju ili Direkciji za nadzor nad revizijom nikakva dodatna istražna ili disciplinska ovlaštenja mimo sistema osiguranja kvaliteta. Takva ovlaštenja bi bila neophodna za rješavanje revizijskih propusta koja se upućuju MF. Sankcije su osmišljene za rješavanje formalnih kršenja zakona koja ne zahtijevaju posebne istrage.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu '2' nijesu ispunjeni.
	2	Organ za nadzor nad revizijom ima nadzor nad: (i) odobravanjem rada i registracijom revizora i društava za reviziju, (ii) usvajanjem standarda profesionalne etike i internom kontrolom kvaliteta društava za reviziju i revizora, i (iii) kontinuiranom profesionalnom edukacijom.
	3	Pored zahtjeva pod "2": Organ za nadzor revizije nadgleda sistem osiguranja kvaliteta.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Organ za nadzor revizije nadgleda istražne i administrativne disciplinske sisteme.

A.3. Finansiranje sistema nadzora nad revizijom

Ocjena za Crnu Goru	3	Trenutna sredstva pokrivaju rad Savjeta za reviziju i Direkcije za nadzor nad revizijom, te stoga pokrivaju osnovne aktivnosti nadzora. Budući da je to odgovornost MF i potpada pod njegov budžet, finansiranje je sigurno. Međutim, ne postoji definisani budžet, pored plata i naknada zaposlenima Direkcije za nadzor nad revizijom i naknada članovima Savjeta za reviziju. Ukoliko bi Savjet za reviziju trebalo da angažuje advokata da sprovede istragu ili pripremi tužbu, morao bi da traži dodatna sredstva za to.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu '2' nijesu ispunjeni.
	2	Trenutni nivo finansiranja nije dovoljan da pokrije osnovne aktivnosti organa za nadzor nad revizijom.
	3	Trenutni nivo finansiranja je dovoljan da pokrije osnovne aktivnosti organa za nadzor nad revizijom, ali postoji zabrinutost u pogledu održivosti.
	4	Trenutni nivo finansiranja je dovoljan da pokrije osnovne aktivnosti organa za nadzor nad revizijom i održiv je. Finansiranje je osigurano i nema neprimjerenog uticaja revizora.

A.4. Izvještavanje od strane organa za nadzor nad revizijom

Ocjena za Crnu Goru	4	Izvještavanje obuhvata godišnje planove rada, izvještaje o aktivnostima i nalaze inspekcija. Svi se objavljuju u skladu sa zahtjevima Zakona o reviziji. Postoje zakonski zahtjevi koji se tiču izrade i objavljivanja godišnjih planova rada i ishoda. Sistem nadzora nije funkcionisao u 2022. godini, tako da nije bilo aktivnosti o kojima bi se moglo izvijestiti. Aktivnosti su nastavljene 2023. godine i izdat je odgovarajući izvještaj.

A.4. Reporting by audit oversight authority		
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu '2' nisu ispunjeni.
	2	Ne postoji zakonska obaveza objavljivanja godišnjih planova rada, izvještaja o aktivnostima ili ishoda inspekcija, bilo zbirno ili za pojedinačna društva za reviziju.
	3	Postoje zakonski zahtjevi za izradu i objavljivanje godišnjih planova rada i sažetih izvještaja o godišnjim aktivnostima, sa određenim rokovima.
	4	Godišnji planovi rada, izvještaji o aktivnostima i ishodi inspekcija (zbirni ili za pojedinačna društva za reviziju) objavljuju se godišnje u skladu sa zakonskim zahtjevima i pridržavajući se Osnovnog principa 3 IFIAR-a.

Pod-indikator B. Osiguranje kvaliteta revizije

296. Dodijeljena ocjena zasnovana na zakonskom zahtjevu je 2,5, što je jednako prostoj aritmetičkoj sredini kriterijuma za ocjenu za pod-indikatore B.1-B.4 (tj. $2,5 = (4+2+2+2)/4$).

Tabela 20. Pod-indikator B. Osiguranje kvaliteta revizije

B.1. Zakonski mandat za inspekciju osiguranja kvaliteta revizije		
Ocjena za Crnu Goru	4	Inspekcije pridržavanja standarda kvaliteta vrši MF, koje djeluje u javnom interesu i nezavisno je u odnosu na računovodstvenu profesiju. Inspekcije nisu delegirane.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nisu ispunjeni.
	2	Postoji zahtjev da rad revizora bude predmet inspekcije pridržavanja standarda kvaliteta.
	3	Inspekcije pridržavanja standarda kvaliteta od strane revizora mora vršiti posebno tijelo koje djeluje u javnom interesu.
	4	Inspekcije pridržavanja standarda kvaliteta od strane revizora subjekata od javnog interesa vrši tijelo nezavisno od računovodstvene profesije koje ima zakonski mandat i ovlaštenje za vršenje ove nadzorne uloge.

B.2 Zahtjevi za inspektore za osiguranje kvaliteta revizije

Ocjena za Crnu Goru	2	Zakon o reviziji zahtijeva od inspektora za osiguranje kvaliteta da imaju četiri godine iskustva u računovodstvu i reviziji, da budu nezavisni od revizora čiji rad razmatraju i bez sukoba interesa i da pohađaju specijalizovanu obuku o osiguranju kvaliteta i drugim relevantnim oblastima. Ništa od toga još nije implementirano u praksi. Inspektor osiguranja kvaliteta nema minimalne kvalifikacije niti ispunjava zakonom precizirane uslove u pogledu iskustva.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Inspektori osiguranja kvaliteta moraju imati profesionalno iskustvo u reviziji i finansijskom izvještavanju.
	3	Inspektori osiguranja kvaliteta moraju biti nezavisni u odnosu na revizora čiji se rad razmatra i bez sukoba interesa.
	4	Inspektori revizora subjekata od javnog interesa su dužni da pohađaju kontinuiranu profesionalnu edukaciju i specijalizovanu obuku o osiguranju kvaliteta i drugim relevantnim oblastima na osnovu prirode i složenosti subjekata od javnog interesa u državi, uključujući specijalizovana znanja iz pojedinačnih djelatnosti.

B.3 Učestalost inspekcija osiguranja kvaliteta revizije

Ocjena za Crnu Goru	2	Prema Zakonu o reviziji, minimalni ciklus za sve inspekcije svih revizora je tri godine. MF uzima u obzir kriterijume zasnovane na riziku kod odabira revizora za inspekciju. Proces analize revizije nije dovršio puni ciklus u posljednje tri godine. Nije jasno da li su tokom ciklusa pregledani svi revizori subjekata od javnog interesa, budući da se revizori subjekata od javnog interesa ne identifikuju zasebno od ostalih revizora.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
Kriterijumi za ocjenu	2	Revizori se biraju za inspekciju prema minimalnom ciklusu od najmanje jednom u 6 godina.
	3	Minimalni ciklus za inspekciju revizora subjekata od javnog interesa je najmanje jednom u 3 godine.
	4	Prilikom određivanja koje revizore odabрати za inspekciju, organ za osiguranje kvaliteta uzima u obzir i kriterijume zasnovane na riziku.

B.4 Procedure i nalazi inspekcije osiguranja kvaliteta revizije

Ocjena za Crnu Goru	2	Inspekcije se vrše u skladu sa definisanom metodologijom i uključuju pregled revizorskih dosijea i radnih papira. Metodologija nije dovoljno detaljna; ne obuhvata sva područja koja inspektor revizije treba da pregleda i ne poziva se na najnovije standarde kvaliteta ISQCM1 i ISQCM2. Jedini inspektor/ovlašćeno stručno lice nema dovoljno iskustva da efikasno pregleda radne papire revizije subjekata od javnog interesa. Ne postoji sistem za osiguranje kvaliteta pregleda za osiguranje kvaliteta revizije. Procedure inspekcije osiguranja kvaliteta i ishodi pregleda ne podliježu internoj kontroli kvaliteta.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
Kriterijumi	2	Inspeksijske procedure se sprovode prema definisanoj metodologiji. Inspeksijske procedure uključuju neposrednu analizu usklađenosti procedura na nivou društva sa pravnim, etičkim i profesionalnim standardima. Nalazi inspekcije se dostavljaju revizoru u pisanom izvještaju.
	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.

B.4 Audit quality assurance inspection procedures and findings

Kriterijumi za ocjenu	3	Pored zahtjeva pod "2": Aktivnosti osiguranja kvaliteta uključuju i neposrednu inspekciju usklađenosti odabranih revizorskih dosijea i radnih papira sa pravnim, etičkim i profesionalnim standardima. Procedure izvještavanja o osiguranju kvaliteta uključuju dostavljanje nacрта izvještaja o inspekciji revizoru na komentar i akcione planove za djelovanje po nalazima prije izdavanja konačnog izvještaja.
	4	Pored zahtjeva pod "3": Inspekcijske procedure za osiguranje kvaliteta i ishodi analize podliježu i internoj kontroli kvaliteta unutar tijela za osiguranje kvaliteta, sa ciljem promocije visokog kvaliteta i dosljednosti u vršenju inspekcija. Procedure izvještavanja o osiguranju kvaliteta uključuju praćenje statusa djelovanja po nalazima na koje se revizor obavezao.

Pod-indikator C. Istrage i sankcije

297. Ocjena koja se može dodijeliti na osnovu zakonskih zahtjeva i prakse je 3.

Tabela 21. Pod-indikator C. Istrage i sankcije

C.1. Istrage kvaliteta revizije i sankcije		
Ocjena za Crnu Goru	3	Istražni sistemi ciljaju na nepoštovanje obaveza kao rezultat nalaza inspekcije, ali sankcije nijesu srazmjerne težini nepoštovanja. Ne postoje zakonski zahtjevi za istragu, pored sistema inspekcija osiguranja kvaliteta, tako da ne postoji zakonom predviđeni mehanizam za primanje informacija od anonimnih izvora. Osim toga, ne postoji budžet za istražni sistem koji bi omogućio da se u sklopu javnog nadzora istraži neka revizija izvan ciklusa osiguranja kvaliteta ili angažuju istražitelji ili stručnjaci da obave istrage.
Kriterijumi za ocjenu	1	Kriterijumi za ocjenu "2" nijesu ispunjeni.
	2	Postoje neke istrage i sankcije, ali nijesu efikasne i rijetko se primjenjuju u praksi.
	3	Istražni sistemi ciljaju na nepoštovanje obaveza, ali sankcije nijesu srazmjerne težini nepoštovanja.
	4	Postoje efikasni sistemi istrage i sankcionisanja, a sankcije su srazmjerne težini nepoštovanja. Postoje mehanizmi za anonimno primanje informacija (uključujući i od javnosti) o nepoštovanju koje su počinili revizori subjekata od javnog interesa. Takve informacije mogu pokrenuti istragu.

9. Utvrđivanje računovodstvenih standarda i standarda revizije

Standardi finansijskog izvještavanja

298. Zakon o računovodstvu propisuje da je Ministarstvo finansija javni organ nadležan za usvajanje, prevođenje i objavljivanje računovodstvenih standarda MSFI. Zakon takođe predviđa moguće delegiranje usvajanja, prevođenja i objavljivanja računovodstvenih standard MSFI drugom tijelu. Sva pravna lica koja se bave privrednim djelatnostima koja su privredna društva moraju primjenjivati MSFI u pripremu svojih finansijskih iskaza. MSFI su definisani kao standardi koje je izdao IASB, usvojeni su u Crnoj Gori i objavljeni u Službenom listu.

299. Ministarstvo finansija je poslove usvajanja, prevođenja i objavljivanja računovodstvenih standarda MSFI povjerilo ISRCG. Prema Zakonu o računovodstvu³²⁰ i Uredbi³²¹ o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju, ISRCG je tijelo odgovorno za usvajanje, prevođenje i objavljivanje računovodstvenih i standarda finansijskog izvještavanja.

300. Najnovija verzija računovodstvenih standarda MSFI koju je objavio ISRCG potiče iz 2018. godine. Prevod standarda u Crnoj Gori je zasnovan na verziji koju je preveo SRRS, pri čemu ISRCG ima pravo na prevod na osnovu ugovora o konzorcijumu. Standardi su objavljeni na internet stranici Ministarstva finansija Srbije. ISRCG je dodatno stekao prava od MSFI fondacije na prevođenje MSFI 9 i MSFI 15, objavljenih odvojeno 2023. godine. Prevod MSFI 17 je planiran, ali još nije završen, jer se neće primjenjivati prije 2026. godine.

301. Privremeni jaz koji postoji između potpunih računovodstvenih standarda MSFI koje je objavio IASB i MSFI(M) koji se primjenjuje za subjekte koji nijesu banke u Crnoj Gori postepeno će nestati između 2024. i 2026. godine. Banke su jedina preduzeća koja su obavezna da primjenjuju pune MSFI kako ih je objavio IASB; kao rezultat toga, njihovi revizori su jedini koji se pozivaju na računovodstvene standarde MSFI u svom revizorskom mišljenju.

Privredna društva kotirana na berzi koja nijesu banke primjenjuju pune MSFI, osim MSFI 9 – Finansijski instrumenti i MSFI 15 – Prihodi, koji će se primjenjivati tek 2024. godine. Postoji lista od 17 manjih izmjena postojećih standarda koji još nijesu prevedeni. MSFI 17 i MSFI 9 neće se implementirati za društva za osiguranje prije 1. januara 2026. godine. Rana primjena MSFI 17 i MSFI 9 je moguća za sva privredna društva osim društava za osiguranje.

Standardi revizije

302. Zakon o reviziji definiše standarde revizije kao MSR koje je izdao IAASB, a prevedeni su, usvojenu i objavljeni u Crnoj Gori od strane Ministarstva finansija ili tijela kojem su ti poslovi povjereni. Ministarstvo finansija je povjerilo te poslove ISRCG. Revizije se obavljaju u skladu sa MSR, koje je usvojio ISRCG.

303. U vrijeme pisanja ovog izvještaja, najnovija verzija MSR dostupna revizorima u Crnoj Gori objavljena je u Priručniku za MSR iz 2016-2017. Priručnik je preveden u saradnji sa SRRS.

304. Prevod Priručnika za MSR iz 2021. godine se završava i biće objavljen 2024. godine. Biće uključeno nekoliko standarda u odnosu na posljednji prevod (vidi paragrafe 62-63 gore).

C. Posmatrane prakse finansijskog izvještavanja i percepcije

305. Proces ROSC procjene računovodstva i revizije je obuhvatio pregled finansijskih iskaza, izvještaja eksternih revizora o tim finansijskim iskazima i ankete o percepciji relevantnih aktera. U ovom odjeljku cilj je da se: (a) potvrde nalazi iz procjene računovodstvenih i standarda revizije (Odjeljak II.A) i institucionalnog okvira za korporativno finansijsko izvještavanje (Odjeljak II.B) uz pozivanje na dostavljene finansijske iskaze, i (b) prikupe percepcije

³²⁰ Član 5 Zakona o računovodstvu

³²¹ Član 2 Uredbe o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju

korisnika finansijskih iskaza o tražnji za finansijskim informacijama i o kvalitetu tih informacija. Ovaj odjeljak se u velikoj mjeri zasniva na pregledima usklađenosti finansijskih iskaza koji su vršeni u okviru ROSC procjene i nalazima anketa o percepciji koje su rađene među korisnicima finansijskih iskaza i revizorima.

Percepcije

306. Neki od relevantnih aktera su prepoznali napredak u korporativnom finansijskom izvještavanju u Crnoj Gori posljednjih godina.

Međutim, svi oni konstatuju da je ostalo mnogo prostora za poboljšanje u značajnim područjima. Mišljenja relevantnih aktera o skorijim poboljšanjima u kvalitetu domaćeg korporativnog finansijskog izvještavanja su različita - revizori generalno primjećuju poboljšanje, a neki drugi akteri ne. Grupe koje su konsultovane tokom procjene činili su kreditori, preduzetnici, društva za reviziju i predstavnici akademske zajednice. Pored grupa za diskusiju, sprovedene su ankete o percepciji sa revizorima³²² i korisnicima.³²³

307. Generalno se smatra da je kvalitet finansijskih iskaza zadovoljavajući do umjereno zadovoljavajući u svim sektorima kad su u pitanju subjekti od javnog interesa, odnosno nezadovoljavajući kad su u pitanju mala i srednja preduzeća u svim sektorima. Zabrinutost u pogledu kvaliteta dovodi do manjeg oslanjanja na korporativno finansijsko izvještavanje malih i srednjih preduzeća.

308. Relevantni akteri pokazuju različita viđenja prilikom rangiranja kvaliteta finansijskih iskaza po sektorima. Postoji, međutim, opšta saglasnost da je:

- * veće povjerenje u funkciju praćenja i usklađenosti koju obavlja bankarski regulator; i
- * kvalitet finansijskog izvještavanja malih i srednjih preduzeća znatno slabiji u odnosu na velike kompanije.

309. Tokom grupnih diskusija i drugih intervjuja, relevantni akteri su preporučili ovlaštenim tijelima da ojačaju praćenje i primjenu standarda u

računovodstvu i revizije od strane subjekata. Vladina ovlaštena tijela treba da podignu nivo svijesti među izvršnim direktorima i vlasnicima preduzeća o važnosti discipline u finansijskom izvještavanju, kao i korisnosti finansijskih iskaza u procesu odlučivanja o raspodjeli resursa. Sastavljačima, revizorima i regulatorima računovodstvenih standard MSFI i MSFI(M) finansijskih iskaza trebalo bi obezbijediti jačanje kapaciteta, kako bi mogli da unaprijede sastavljanje, reviziju i pregled usklađenosti finansijskih iskaza.

Posmatrane prakse

310. Posmatrane prakse finansijskog izvještavanja potvrdile su percepciju crnogorskih relevantnih aktera o raskoraku između važećih zakonskih zahtjeva i prakse. Stiče se utisak da su pregledani finansijski iskazi bankarskog sektora generalno bolje prikazani nego iskazi iz drugih obuhvaćenih sektora. Značajna neusklađenost je identifikovana kod svih okvira finansijskog izvještavanja – za subjekte od javnog interesa (banke, društva za osiguranje i druge kompanije kotirane na berzi) i velike kompanije i mala i srednja preduzeća – koji se koriste kao osnova za pripremu pregledanih finansijskih iskaza. Taj nedostatak usklađenosti ukazuje da je potrebno dalje jačanje kapaciteta institucija odgovornih za nadzor nad revizijom i za sprovođenje praksi finansijskog izvještavanja.

Pregled finansijskih iskaza

311. Izvršeni su ograničeni pregledi uzorka godišnjih finansijskih iskaza za 2022. godinu kako bi se procijenio nedostatak usklađenosti i kvalitet finansijskih informacija dostupnih na tržištu. Tim koji je vršio ROSC procjenu računovodstva i revizije nastojao je da procijeni u kojoj su mjeri finansijski iskazi u skladu sa okvirom finansijskog izvještavanja sa kojim su tvrdili da su u skladu – računovodstvenim standardima MSFI ili MSFI(M). Zaključke treba tretirati sa određenim oprezom, imajući u vidu ograničenu veličinu uzorka, ograničenja mašinskog prevođenja (u vezi sa uzorkom od deset pregledanih finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa) i probleme

³²² Anketirana su po dva predstavnika svakog nivoa društava za reviziju

³²³ Među korisnicima su bili predstavnici poslovnih/investicionih udruženja, udruženja banaka/poslodavaca i privrednih komora, kao i glavni finansijski direktori, glavne računovođe i kreditni službenici komercijalnih banaka.

inherentne ispitivanju nedovoljne usklađenosti – onaj ko pregleda finansijske iskaze ne može biti siguran da je sve što je trebalo biti objelodanjeno zaista objelodanjeno. Nadalje, razumno je očekivati da finansijski iskazi subjekata u sličnim privrednim sektorima imaju sličan format i objelodanjivanja, te je otuda sastavljačima finansijskih iskaza relativno lako da postignu utisak o usklađenosti tako što će se prosto pridržavati uobičajenog formata, bez obzira na finansijske transakcije i poziciju subjekta.

312. Tokom pregleda finansijskih iskaza analizirani su i revizorski izvještaji, u pogledu anegdotalnih dokaza o tome u kojoj mjeri su u praksi usklađeni sa važećim standardima revizije. Ista ograničenja važe za analizu relativno malog uzorka revizorskih izvještaja,³²⁴ a pregled se sastoji samo od analize u kojoj mjeri su pripremljeni izvještaji u skladu sa MSR 700³²⁵ i MSR 701³²⁶ i opštim percepcijama stečenim na osnovu samih finansijskih iskaza.

313. Pregledi ukazuju da je potrebno unaprijediti primjenu računovodstvenih standarda. Iz gorenavedenog razloga, ovaj izvještaj pruža samo anegdotalne dokaze, od kojih većina snažno ukazuje na potrebu znatnog unapređenja kvaliteta finansijskog izvještavanja u Crnoj Gori.

314. Pregledano je ukupno 55 setova godišnjih finansijskih iskaza, od kojih su 15 pripremili subjekti od javnog interesa, a 40 mala i srednja preduzeća. Izbor finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa prvo je stratifikovan na osnovu značaja datog sektora za nacionalnu ekonomiju i vrste subjekta. Uzorci subjekata su obuhvatili:

- * tri banke,
- * dva društva za osiguranje,
- * četiri preduzeća u državnom vlasništvu, i
- * još jedan subjekat.

Osam subjekata obuhvaćenih uzorkom bila su akcionarska društva.

Da bi se proširio obuhvat velikih subjekata od javnog interesa koji nisu kotirani na berzi, odabrano je još

pet setova finansijskih iskaza u toj kategoriji na osnovu veličine subjekta.

315. Izbor 40 finansijskih iskaza subjekata koji nisu subjekti od javnog interesa je stratifikovan na osnovu veličine subjekta. Uzorci subjekata su obuhvatili:

- * 10 srednjih kompanija,
- * 10 malih kompanija, i
- * 20 mikro subjekata.

316. U pripremi pregledanih finansijskih iskaza korišćeni su različiti okviri finansijskog izvještavanja, konkretno:

- * Za cjelokupan uzorak finansijskih iskaza koje su pripremile banke tvrdi se da su usklađeni sa računovodstvenim standardima MSFI koje je izdao IASB.
- * Za sve ostale setove finansijskih iskaza u uzorku subjekata od javnog interesa tvrdi se da su usklađeni sa MSFI(M).³²⁷
- * Sastavljač jednog seta finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa rano je usvojio i MSFI 9 i MSFI 15, koji su u Crnoj Gori obavezni od 1. januara 2024. godine, što je dovelo do toga da je osnova za pripremu finansijskih iskaza te kompanije za 2022. godinu bila mnogo bliža računovodstvenim standardima MSFI koje primjenjuju banke.

Pregled finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa, ne uključujući velike i subjekte koji nisu kotirani na berzi

317. Pregled uzorka finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa otkrio je vjerovatnu neusklađenost u nizu oblasti. Stečen je utisak da su pregledani finansijski iskazi bankarskog sektora generalno bili bolje prikazani od iskaza drugih subjekata od javnog interesa. Međutim, utvrđena je potreba, kod svih kategorija pregledanih finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa, za poboljšanjima

³²⁴ Pregled nije sličan formalnom revizijskom pregledu i zasniva se samo na dokazima uključenim u finansijske iskaze. Onaj ko vrši pregled ne ispituje temeljne dokaze o praktičnoj primjeni revizijskih standarda, kvalitetu revizije ili opštim izazovima s kojima se suočava revizorska profesija, niti ima pristup revizorima.

³²⁵ MSR 700 *Formiranje mišljenja i izvještavanje o finansijskim izvještajima*

³²⁶ MSR 701 *Saopštavanje ključnih revizijskih pitanja u izvještaju nezavisnog revizora*

³²⁷ MSFI(M) je u osnovi starija verzija MSFI računovodstvenih standarda. Možda je najznačajnije da je MSFI(M) odgodio za 2024. primjenu i MSFI 9 *Finansijski instrumenti* i MSFI 15 *Prihodi od ugovora sa klijentima* i tek treba da uključi MSFI 17 *Ugovori o osiguranju*.

određenih prožimajućih vjerovatnih neusklađenosti uočenih u svim sektorima (na primjer, nedovoljno objelodanjivanje poreza na dobit, ključni izvori neizvjesnosti procjene i drugih prosuđivanja i neadekvatno objelodanjivanje upravljanja finansijskim rizikom i izloženostima).

318. Devet od deset setova pregledanih godišnjih finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa bilo je revidirano. Iz perspektive MSFI(M) okvira izvještavanja, set nerevidiranih konsolidovanih finansijskih iskaza činio se očigledno nepotpunim i temeljno manjkavim. Iako se sticao utisak da su revidirani finansijski iskazi obuhvaćeni pregledom bili znatno bolje prikazani od nerevidiranih, utvrđeno je da je i njima potrebno značajno poboljšanje. Profil revizora na osnovu uzorka od devet setova revidiranih finansijskih iskaza može se opisati na sljedeći način:

- * dvije firme iz grupe "velike četvorke" (revizija tri seta),
- * jedna firma "srednjeg nivoa" (revizija dva seta), i
- * manje firme (revizija četiri seta).

Utvrđeni su problemi koji prožimaju sve sektore i sve korišćene okvire finansijskog izvještavanja.

319. Bilo je nekih primjera dobre prakse, ali, zbog vjerovatne neusklađenosti koja je utvrđena u nekoliko oblasti, ukupni kvalitet finansijskog izvještavanja zahtijeva unapređenje. Jedan od revizorskih izvještaja o revidiranim finansijskim iskazima sadržao je rezerve,³²⁸ što ukazuje na značajne probleme sa neusklađenošću finansijskog izvještavanja. Pozitivni revizorski izvještaji mogli bi ukazati da je postignut makar minimalni nivo usklađenosti sa standardima, pod pretpostavkom da su revizije adekvatno izvršene. Pregled uzorka finansijskih iskaza iz svih sektora i svih vlasničkih struktura otkrio je neke sveprisutne i neke sektorski ograničene slučajeve upitnih praksi finansijskog izvještavanja, kao i neke slučajeve vjerovatne

neusklađenosti sa relevantnim okvirom izvještavanja. Identifikovani problemi utiču na kvalitet prikazanih i objelodanjenih finansijskih informacija, što u krajnjem dovodi do slabije pouzdanosti informacija dostupnih u svrhu donošenje odluka i odgovornosti onih koji su zaduženi za upravljanje.

320. Sveprisutni problemi neusklađenosti, uočeni u svim djelatnostima i svim korišćenim okvirima finansijskog izvještavanja, uključivali su sljedeće:

- * **Prikazivanje finansijskih iskaza.**³²⁹ Čini se da je menadžment generalno uzimao u obzir neke aspekte materijalnosti. Međutim, ponekad je bilo veoma teško pratiti organizaciju i tok finansijskih iskaza zbog suvišnih, nematerijalnih ili irelevantnih informacija koje su objelodanjivanje na šablonski način. I izostavljanjem i pretrpavanjem uskraćuju se pružaocima eksternih resursa informacije o subjektu koje bi prema relevantnom okviru izvještavanja trebalo objelodaniti, što onda ograničava njihovu sposobnost da naprave vlastite projekcije budućih novčanih tokova datog subjekta i da pozovu menadžment na odgovornost.
- * **Objelodanjivanje značajnih prosuđivanja u primjeni računovodstvenih politika.**³³⁰ Neki subjekti su potpuno izostavljali ova objelodanjivanja. Drugi su izostavili neka naizgled značajna prosuđivanja.³³¹ Neki su objelodanili šablonske informacije o značajnim prosuđivanjima koja su identifikovali. Takvim izostavljanjima se uskraćuju pružaocima eksternih resursa informacije o značajnim prosuđivanjima koje su im potrebne za odluke o raspodjeli resursa i pozivanje menadžmenta na odgovornost.
- * **Objelodanjivanje ključnih izvora procjene neizvjesnosti.**³³² Neki subjekti su potpuno izostavljali ova objelodanjivanja. Čini se da su drugi izostavljali neke ključne izvore neizvjesnosti procjene iz ovih objelodanjivanja.³³³ Tamo gdje su objelodanjeni ključni izvori neizvjesnosti procjene,

³²⁸ Set revidiranih finansijskih iskaza preduzeća u vlasništvu države pratio je revizorski izvještaj sa rezervama u vezi dva pitanja postojanja imovine: (i) nemogućnost kompanije da prikaže vlasničke listove za neka osnovna sredstva, i (ii) nemogućnost revizora da potvrdi postojanje određenih zaliha jer su imenovani nakon popisa zaliha.

³²⁹ MRS 1 *Prikazivanje finansijskih iskaza*

³³⁰ Paragrafi 122-124 MRS 1

³³¹ Na primjer, neka prosuđivanja koja su identifikovali eksterni revizori kao ključna pitanja revizije zbog značaja prosuđivanja inherentnog u primjeni određenih računovodstvenih politika.

³³² Paragrafi 125-129 MRS 1

³³³ Na primjer, neke stavke koje su eksterni revizori identifikovali kao ključna pitanja revizije zbog inherentne značajne neizvjesnosti procjene.

obično su pružene šablonske informacije, a ne kvantifikovana objašnjenja pretpostavki za dati subjekat i informacije o osjetljivosti procjena na promjene u pretpostavkama, rasponu razumno mogućih ishoda i promjenama u prošlim pretpostavkama tokom godine. Na primjer, objelodanjivanje da je "fer vrijednost finansijskih instrumenata za koje ne postoji indikativna cijena na aktivnom tržištu određena korišćenjem tehnika procjene vrijednosti" ne pomaže dovoljno korisnicima finansijskih iskaza da razumiju prosuđivanja koja menadžment donosi o budućnosti i o drugim izvorima neizvjesnosti procjene. Posljedično, pružaoci eksternih resursa su uskraćeni za potpunije razumijevanje ključnih izvora neizvjesnosti procjene koji su potrebni kako bi potkrijepili svoje odluke o raspodjeli resursa i pozvali menadžment na odgovornost.

- * **Objelodanjivanje događaja nakon izvještajnog perioda.**³³⁴ I pored povećanih neizvjesnosti u periodu nakon pandemije COVID-a, sve veće geopolitičke nestabilnosti i uzdrmane domaće, regionalne i međunarodne ekonomije, tri subjekta nijesu eksplicitno identifikovala značajne događaje nakon izvještajnog perioda, a jedan subjekat nije objelodanio događaje nakon bilansa stanja. Pri objelodanjivanju događaja nakon izvještajnog perioda, neki subjekti su izostavili finansijske efekte. Jedan subjekat je u napomenu nakon bilansa stanja uključio objelodanjivanja koja naizgled nijesu povezana sa događajima nakon izvještajnog perioda. Shodno tome, pružaoci eksternih resursa su potencijalno uskraćeni za neophodne informacije o prirodi i efektima materijalnih događaja poslije bilansa stanja koje bi im bile korisne za donošenje odluka.
- * **Objelodanjivanje povezanih lica.**³³⁵ Čini se da je jedna kompanija iz svojih finansijskih iskaza izostavila sva objelodanjivanja o povezanim licima. Kompanije koje su objelodanile svoje materijalne odnose sa povezanim licima generalno su pružile nedovoljno informacija da objasne prirodu odnosa, način upravljanja izloženostima riziku,³³⁶ te da li su i u kojoj mjeri transakcije bile po jednakim

uslovima.³³⁷ Pružaocima eksternih resursa uskraćeno je potpunije razumijevanje rizika i obaveza koje subjekat preuzima. To posebno važi za transakcije povezanih lica gdje se proces odlučivanja može rukovoditi razmatranjima koja nijesu komercijalne prirode. Razumijevanje rizika i obaveza koje subjekat preuzima neophodno je za potrebe odluka o raspodjeli resursa i pozivanja menadžmenta na odgovornost.

- * **Porezi na dobit/dohodak.**³³⁸ Bilo je nedovoljnog objelodanjivanja procjena i drugih prosuđivanja za priznavanje i mjerenje sredstava i obaveza u svrhu poreza na dobit/dohodak. Konkretno, u iskazivanju neizvjesnih poreskih pozicija i utvrđivanju poreske stope po kojoj se mjere imovina i obaveze za odloženi porez. Takođe, četiri subjekta su iz objelodanjivanja napomena izostavila usklađivanja poreskih stopa. Neki drugi su, kako se čini, iz savnjivanja poreskih obaveza izostavljali odloženi porez, na taj način efektivno vršeći savnjivanje samo na nivou tekućih poreskih obaveza. Drugi subjekti su koristili šablonske deskriptore pri savnjivanju poreskih stopa. Posljedično, pružaocima eksternih resursa je uskraćen pristup informacijama o subjektu koje su od značaja za potkrepljivanje njihovih odluka o ulaganju i kreditiranju.
- * **Rezervisanja i potencijalne obaveze.** Uprkos tome što je u većini pregledanih finansijskih iskaza utvrđeno da rezervisanja ili potencijalne obaveze, ili oboje, uključuju ključni izvor neizvjesnosti procjene ili drugo značajno prosuđivanje: (i) nijedan ne objelodanjuje kako se mjere obaveze po pojedinačnim stavkama obaveza, i (ii) svi nedovoljno objelodanjuju prirodu i iznos rezervisanja i potencijalnih obaveza, i to naročito, ali ne i jedino, kada je utvrđeno da uključuje značajno prosuđivanje ili ključni izvor neizvjesnosti procjene. Uprkos tome što je jedan revizor objelodanio kao dio ključnih pitanja revizije da je "izvršio provjeru analize osjetljivosti koju je pripremio menadžment na osnovu glavnih pretpostavki", finansijski iskazi kompanije nijesu obuhvatili tu analizu osjetljivosti.

³³⁴ MRS 10 Događaji nakon izvještajnog perioda

³³⁵ MRS 24 Objelodanjivanje povezanih lica

³³⁶ MSFI 7 Finansijski instrumenti: Objelodanjivanje ne precizira izuzetke od izvještavanja o rizicima finansijskih instrumenata za transakcije povezanih lica.

³³⁷ Paragraf 17 MRS 24 zahtijeva objelodanjivanje prirode odnosa povezanih lica

³³⁸ MRS 12 Porezi na dobit

* **Mjerenje fer vrijednosti.**³³⁹ Među uočene nedostatke spada: (i) izostavljanje objelodanjivanja o fer vrijednosti investicione imovine, imovine za koju je izvršena ponovna procjena vrijednosti, postrojenja i opreme i finansijskih instrumenata, (ii) vjerovatno neprimjereno zaključivanje da je fer vrijednost približna knjigovodstvenoj vrijednosti za većinu, ako ne i sve, finansijske instrumente subjekta, i (iii) neadekvatna objelodanjivanja, uključujući izostavljanje objelodanjivanja hijerarhije mjerenja fer vrijednosti.³⁴⁰ Nepotpuno objelodanjivanje o mjerenju fer vrijednosti potencijalno umanjuje sposobnost korisnika da donose informisane odluke o raspodjeli resursa i da pozivaju menadžment na odgovornost.

* **Objelodanjivanje rizika likvidnosti.**³⁴¹ Većina subjekata je pružila samo šablonska objelodanjivanja o načinu upravljanja rizikom likvidnosti i prirodi i opsegu rizika likvidnosti kojem su izloženi. Poboljšanja bi bila moguća kada bi se: (i) objašnjavanje načina upravljanja rizikom likvidnosti konkretno odnosilo na dati subjekt, (ii) koristile prikladnije vremenske kategorije, (iii) obuhvatile sve relevantne bilansne i vanbilansne stavke, (iv) pripremala analize dospjeća uz korišćenje nediskontovanih novčanih tokova, i (v) raspoređivale obaveze u najraniji period u kojem može biti potrebno da se one izmire. Shodno tome, pružaocima eksternih resursa je uskraćen pristup informacijama o izloženosti i upravljanju rizikom likvidnosti datog subjekta, koje su od značaja da potkrijepe njihove odluke o ulaganju i kreditiranju.

* **Objelodanjivanje tržišnog rizika.**³⁴² Neki subjekti su potpuno izostavljali ova objelodanjivanja. Većina je pružila samo šablonska objelodanjivanja o tome kako su upravljali tržišnim rizikom. Neki nijesu objelodanili raspon koji predstavlja granicu razumno mogućih promjena kamatnih stopa i deviznih kurseva za 2023. godinu. Shodno tome, pružaocima eksternih resursa je uskraćen pristup informacijama o izloženosti i upravljanju tržišnim

rizikom datog subjekta, koje su od značaja da potkrijepe njihove odluke o ulaganju i kreditiranju.

* **Test umanjenja vrijednosti imovine.** Uprkos dugotrajnim efektima pandemije i rastućim regionalnim i međunarodnim geopolitičkim neizvjesnostima, čini se da neki subjekti nijesu izvršili test umanjenja vrijednosti. Vjerovatna neusklađenost sa aspektima izvještavanja o testu umanjenja vrijednosti imovine je uočena u svim sektorima i kod svih primjenjivih modela umanjenja vrijednosti imovine.³⁴³

Bankarski sektor – pitanja usklađenosti sa računovodstvenim standardima MSFI

321. Čini se da su tri pregledana finansijska iskaza iz bankarskog sektora bili bolje prikazani u odnosu na druge analizirane sektora (npr. osiguravači i preduzeća u državnom vlasništvu). Međutim, sve pregledane finansijske institucije vjerovatno nijesu bile u skladu sa barem nekim aspektima računovodstvenih standarda MSFI u nekim ključnim oblastima, čak i ako se neusklađenost javljala u različitim oblicima.

322. **Oblasti vjerovatne neusklađenosti koja su prisutna u svim sektorima i svim korišćenim okvirima finansijskog izvještavanja su navedena u prethodnom tekstu.** Ova pitanja su uočena u uzorku finansijskih iskaza banaka. Radi sažetosti, nećemo ih ovdje ponavljati.

323. **Ostale oblasti vjerovatne neusklađenosti uočene u finansijskim iskazima banaka uključuju:**

* **Prvo usvajanje računovodstvenih standarda MSFI koje je izdao IASB.** Od banaka je prvi put traženo da primijene MSFI koji je izdao IASB u finansijskim iskazima za 2022. godinu. Međutim, čini se da jedna nije primijenila MSFI 1 *Prvo usvajanje međunarodnih standarda finansijskog izvještavanja*, dok druge dvije banke tvrde da

³³⁹ MSFI 13 *Mjerenje fer vrijednosti*

³⁴⁰ MSFI 13 i, kada je relevantno, MSFI 7 *Finansijski instrumenti: Objelodanjivanje*

³⁴¹ MSFI 7

³⁴² MSFI 7

³⁴³ Na primjer, za testiranje umanjenja vrijednosti finansijske imovine: (i) pregledane finansijske institucije primjenjuju MSFI 9 *Finansijski instrumenti*, (ii) nije bilo dokaza o testiranju umanjenja vrijednosti finansijske imovine u finansijskim iskazima jednog društva za osiguranje, (iii) za drugo pregledano društvo za osiguranje postojala je rezerva revizije zbog primjene MSFI 9 samo na finansijsku imovinu svog bankarskog zavisnog društva i još jedna rezerva, zbog nepriznavanja bilo kakvog gubitka od umanjenja vrijednosti u odnosu na određene dospjele nenaplaćene kredite matičnog društva za osiguranje (nije objelodanjen test umanjenja vrijednosti, ako je postojao, za ovu dospelu nenaplaćenu imovinu); i (iv) pregledana preduzeća u vlasništvu države generalno koriste alternativne metode prema MSFI 9 koje nijesu dostupne finansijskim institucijama.

usvajanje MSFI nije imalo materijalnog efekta na njihove finansijske iskaze. Takva potencijalna neusklađenost uskraćuje pružaocima eksternih resursa informacije koje su im potrebne da naprave vlastite projekcije budućih novčanih tokova subjekta i da procijene rad menadžmenta.

*** Novi i izmijenjeni MSFI zahtjevi koji još nisu na snazi.** Svi pregledani finansijski iskazi sadržali su šablonska objelodanjivanja o očekivanim efektima novih i izmijenjenih MSFI zahtjeva koji još nisu na snazi. Takvim pretrpavanjem se potencijalno prikrivaju važne informacije i uskraćuju pružaocima eksternih resursa informacije o subjektu koje su im potrebne da naprave vlastite projekcije budućih novčanih tokova subjekta i da procijene rad menadžmenta.

*** MSFI 9 - model očekivanog kreditnog gubitka (ECL) za umanjene vrijednosti finansijske imovine.** Sve banke su vjerovatno nedovoljno primijenile barem neke aspekte MSFI 9 umanjene vrijednosti finansijske imovine po modelu očekivanog kreditnog gubitka. Na primjer, čini se da sve banke koje su pregledane daju samo šablonska objelodanjivanja o anticipativnim informacijama, kao što su makroekonomske varijable, prije nego što će u velikoj mjeri izostaviti te informacije iz svoje primjene ECL modela za rezervisanja za kreditne gubitke; čini se da sve banke takođe mjere ECL u skladu sa propisima specifičnim za Crnu Goru; jedna banka nastavlja da izvještava koristeći za fer vrijednost indikator značajnog i produženog umanjene vrijednosti iz MRS 39 kroz finansijsku imovinu u okviru ostalog ukupnog rezultata. Nadalje, iako su sve banke identifikovale da mjerenje ECL uključuje ključne izvore neizvjesnosti procjene, nisu izvršile sva objelodanjivanja koja iz toga proizilaze. Takva potencijalna neusklađenost opet uskraćuje pružaocima eksternih resursa informacije o subjektu koje su im potrebne da naprave vlastite projekcije budućih novčanih tokova subjekta i da procijene rad menadžmenta.

Društva za osiguranje – pitanja usklađenosti sa MSFI(M)

324. Za oba pregledana društva za osiguranje postoji vjerovatnoća da nisu bila u skladu makar sa nekim aspektima MSFI(M) u nekim ključnim oblastima, čak i ako se neusklađenost javljala u različitim oblicima.

325. Konsolidovani finansijski iskazi jednog društva za osiguranje bili su: (i) nerevidirani, (ii) nepotpuni (izostavljena većina objelodanjivanja napomena, osim objelodanjivanja povezanih lica), i (iii) rubrika za uporedne brojke je naslovljena 'izmijenjeno', ali nisu pronađena nikakva objelodanjivanja o izmjeni. Takva neusklađenost uskraćuje pružaocima eksternih resursa informacije koje su im potrebne za izradu vlastitih projekcija budućih novčanih tokova subjekta i procjenu rada menadžmenta. Samostalni finansijski iskazi ovog subjekta bili su potpuni i revidirani, ali su uključivali eksplicitne izjave o neusklađenosti sa objelodanjivanjima koja zahtijeva MSFI 4.

326. Oblasti vjerovatne neusklađenosti prisutne u svim sektorima i svim korišćenim okvirima finansijskog izvještavanja su navedene u prethodnom tekstu. Ta pitanja su uočena u našem uzorku finansijskih iskaza osiguravača, uključujući i samostalne finansijske iskaze. Radi sažetosti, ovdje ih nećemo ponavljati.

Preduzeća u državnom vlasništvu i drugi subjekti od javnog interesa – pitanja usklađenosti sa MSFI(M)

327. Pregledani finansijski iskazi prema MSFI(M) četiri preduzeća u državnom vlasništvu i jednog subjekta od javnog interesa (koji nije banka, društvo za osiguranje ni preduzeće u državnom vlasništvu) nisu bili u skladu sa barem nekim aspektima MSFI(M) u nekim ključnim oblastima, čak i ako se neusklađenost javljala u različitim oblicima.

328. Oblasti neusklađenosti prisutna u svim sektorima i svim korišćenim okvirima finansijskog izvještavanja su navedene u prethodnom tekstu. Ta pitanja su uočena u našem uzorku preduzeća u državnom vlasništvu i drugih finansijskih iskaza prema MSFI(M). Radi sažetosti, ovdje ih nećemo ponavljati.

329. Ostale oblasti neusklađenosti uočene u finansijskim iskazima prema MSFI (M) preduzeća u državnom vlasništvu i još jednog (koje nije iz finansija niti iz osiguranja) uključuju sljedeće:

*** Nerazumljivi finansijski iskazi.** Finansijski iskazi jednog preduzeća u državnom vlasništvu su toliko pretrpani i konfuzno prikazani da su nerazumljivi. Otuda je vjerovatno nemoguće koristiti informacije

iz tih finansijskih iskaza kao ulazne podatke za donošenje odluka o raspodjeli resursa i za pozivanje menadžmenta na odgovornost.

- * **Trezorske hartije od vrijednosti.**³⁴⁴ Neki subjekti pogrešno iskazuju trezorske hartije od vrijednosti kao aktivu.³⁴⁵ Jedan takav subjekat je pogrešno prikazao i novčani odliv od kupovine sopstvenih akcija pod aktivnostima investiranja u izvještaju o novčanim tokovima. Neispravljene greške onemogućavaju pružiocima eksternih resursa da koriste finansijske informacije kao ulazne podatke za izradu vlastitih projekcija budućih novčanih tokova subjekta i da pozivaju menadžment na odgovornost.
- * **Neproverljiva priznata imovina.**³⁴⁶ Eksterni revizori jednog preduzeća u državnom vlasništvu su dali revizorski izvještaj sa rezervom zbog neproverenih osnovnih sredstava i zaliha. Moguće pogrešno prikazivanje bilansa stanja uskraćuje pružiocima eksternih resursa informacije o resursima i obavezama datog subjekta (i povezanim prihodima i rashodima) koje su im potrebne za donošenje odluka o raspodjeli resursa i za pozivanje menadžmenta na odgovornost.
- * **Upitne klasifikacije.** Neki subjekti vjerovatno primjenjuju pogrešan računovodstveni standard na neke stavke. Na primjer, čini se da jedan subjekat primjenjuje MRS 16 *Nekretnine, postrojenja i oprema* na neplodonosne biljke kao jedan dio svojih bioloških sredstava.³⁴⁷ Nedovoljna objavljivanja kojima se podržavaju neka prilagođavanja iz prethodnog perioda uskraćuju pružiocima eksternih resursa informacije o prirodi promjena koje bi mogle da utiču na njihove odluke o raspodjeli resursa i koje bi mogle biti korisne u pozivanju menadžmenta na odgovornost. Na primjer, prosuđivanja u: (i) razlikovanju promjena u računovodstvenim procjenama, (ii) promjenama

u računovodstvenim politikama, reklasifikacije i (iii) ispravljanju grešaka iz prethodnog perioda.³⁴⁸

- * **Upitna određivanja.** Drugi subjekti su koristili računovodstvene modele za neke stavke koje vjerovatno nijesu ispunjavale uslove za to. Na primjer:
 - čini se da neki subjekti prikazuju manjinska pasivna ulaganja u instrumente kapitala drugih subjekata koristeći model troškova,
 - čini se da jedan drugi subjekat koristi model revalorizacije za klasu nematerijalne imovine čija se fer vrijednost ne može odmjeriti u odnosu na aktivno tržište.

Neispravljene greške onemogućavaju eksternim pružiocima resursa da koriste finansijske informacije kao ulazne podatke za izradu vlastitih projekcija budućih novčanih tokova subjekta i da pozivaju menadžment na odgovornost.

- * **Model revalorizacije.**³⁴⁹ Među vjerovatne uočene nedostatke spada: (i) korišćenje modela revalorizacije za nematerijalnu imovinu čija se fer vrijednost ne može odmjeriti u odnosu na aktivno tržište, (ii) izostanak dovoljno redovnog ponovnog mjerenja fer vrijednosti,³⁵⁰ (iii) evidentiranje dobitaka/gubitaka na osnovu revalorizacije direktno u kapital, i (iv) neadekvatna objelodanjivanja. Takvi nedostaci potencijalno umanjuju sposobnost korisnika da donose informisane odluke o raspodjeli resursa i da pozivaju menadžment na odgovornost.
- * **Neadekvatno testiranje umanjenja vrijednosti finansijske³⁵¹ i nefinansijske imovine³⁵²** vjerovatno utiče na finansijsku poziciju, a nepotpuno objelodanjivanje tog testiranja uskraćuje korisnicima pravilno razumijevanje ključnih pretpostavki za mjerenje i osjetljivosti na umanjenje vrijednosti.³⁵³

³⁴⁴ MRS 1, MRS 7 *Izvještaj o novčanim tokovima* i MRS 8 *Računovodstvene politike, promjene u računovodstvenim procjenama i greške*

³⁴⁵ Paragraf 33 MRS 32 *Finansijski instrumenti: Prikazivanje* (i prije toga SIC 16) precizira da se vlastite akcije moraju odbiti od kapitala.

³⁴⁶ Tipično, infrastrukturna imovina prema MRS 16

³⁴⁷ MRS 41 *Poljoprivreda* se primjenjuje za biološka sredstva u poljoprivrednoj djelatnosti, osim neplodonosnih biljaka.

³⁴⁸ U nekim slučajevima, ovo ostavlja čitaocu da se zapita da li su određena prilagođavanja: (i) ispravke grešaka iz prethodnog perioda, (ii) promjene u računovodstvenoj procjeni, (iii) promjene u prikazivanju ili klasifikaciji nakon značajne promjene u prirodi poslovanja subjekta ili pregleda njegovih finansijskih izvještaja, ili (iv) nešto drugo.

³⁴⁹ MRS 16 *Nekretnine, postrojenja i oprema* i MRS 38 *Nematerijalna imovina*

³⁵⁰ MRS 16 zahtijeva ponovno mjerenje na fer vrijednost kad god se knjigovodstvena vrijednost na datum izvještavanja značajno razlikuje od fer vrijednosti na datum izvještavanja.

³⁵¹ MSFI 9 *Finansijski instrumenti* za jedan subjekat koji ga je rano usvojio; MRS 39 *Finansijski instrumenti: Priznavanje i mjerenje* za druge subjekte koji primjenjuju MSFI(M).

³⁵² MRS 36 *Umanjenje vrijednosti imovine*

³⁵³ MRS 1, MRS 36, MSFI 7 i MSFI 9

Usklađenost sa standardima revizije

330. Pozitivan revizorski izvještaj ukazuje da je postignut makar minimalni nivo usklađenosti sa relevantnim okvirom finansijskog izvještavanja. Devet od deset pregledanih setova finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa bilo je revidirano. Revizorsko mišljenje s rezervom dato je za jedan od devet setova revidiranih finansijskih iskaza. Ipak, svi pregledani revidirani finansijski iskazi vjerovatno zahtijevaju poboljšanje. Tokom pregleda finansijskih iskaza, analizirani su revizorski izvještaji, u pogledu anegdotalnih dokaza o tome u kojoj mjeri su, u praksi, u skladu sa važećim standardima revizije. Ista ograničenja važe i za analizu relativno malog uzorka revizorskih izvještaja,³⁵⁴ a pregled obuhvata samo analizu u kojoj mjeri su pripremljeni iskazi u skladu sa MSR 700³⁵⁵ i MSR 701³⁵⁶ i opšte percepcije do kojih se došlo na osnovu samih finansijskih iskaza.

331. Usklađenost sa relevantnim okvirom finansijskog izvještavanja. Na osnovu pregleda revizorskih izvještaja o finansijskim iskazima subjekata od javnog interesa može se zaključiti da su se generalno poštovali standardi koji se tiču revizorskog izvještavanja. Jedan od pregledanih revizorskih izvještaja bio je sa rezervama za dva pitanja, što ukazuje na nezavisnu procjenu od strane revizora. Međutim, pitanja usklađenosti sa MSFI ili MSFI(M) pomenuta u prethodnom tekstu ukazuju da je možda bilo dodatnih problema u vezi primjene revizijskih standard od strane revizora. To se naročito, ali ne i jedino, tiče sljedećeg:

- * pitanja prikazivanja i objelodanjivanja, uključujući značajnu upotrebu šablonskog jezika i izostavljanje informacija specifičnih za dati subjekat o najznačajnijim prosuđivanjima tog subjekta i ključnim izvorima neizvjesnosti procjene i u vezi sa upravljanjem rizikom, i
- * priznavanja i mjerenja, uključujući primjenu (ili tvrdnju o primjeni) računovodstvenih politika koje nisu u skladu sa zahtjevima relevantnog okvira finansijskog izvještavanja.

332. Revizorski izvještaji: Na osnovu pregleda izvještaja eksternog revizora za uzorak od devet setova revidiranih finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa:

- * Revizori dva seta finansijskih iskaza preduzeća u državnom vlasništvu nijesu prikazali ključna pitanja revizije (u oba slučaja su u pitanju bila manja društva za reviziju).
- * U svakom od ostalih sedam revizorskih izvještaja prikazano je jedno ili dva ključna pitanja revizije.
- * Nedostaci uočeni u prijavljenim ključnim revizijskim pitanjima uključivali su vjerovatno izostavljanje nekih ključnih revizijskih pitanja (npr. barem neka od najznačajnijih prosuđivanja³⁵⁷ i ključnih pretpostavki mjerenja objelodanjenih u finansijskim iskazima³⁵⁸ koji nijesu identifikovani kao ključna pitanja revizije). Poboljšanja bi generalno bila moguća i kad je u pitanju ukupni kvalitet ključnih revizijskih pitanja, recimo tako što bi se povećala njihova relevantnost upotrebom manje šablonskog jezika i, naročito, tako što bi se pitanje direktnije povezalo sa specifičnim okolnostima subjekta i preciznije pomenula u napomenama o objelodanjivanjima uz finansijske iskaze.

Pregled finansijskih iskaza velikih kompanija koje nijesu kotirane na berzi i malih i srednjih preduzeća

333. Među pregledanih 45 MSFI(M) finansijskih iskaza koji nijesu pripadali subjektima od javnog interesa bilo je 5 velikih kompanija, koje su uglavnom bile u skladu sa MSFI(M) i zahtjevima za dostavljanje, i 40 malih i srednjih preduzeća, koja nijesu bila u skladu sa barem nekim aspektima MSFI(M) u nekim ključnim oblastima. 20 posto malih i srednjih preduzeća nije dostavilo napomene čije je dostavljanje postalo obavezno u Crnoj Gori 2022. godine. Primijećeno je bolje prikazivanje i objelodanjivanje kod velikih kompanija i onih malih i srednjih preduzeća koja su ili zavisna društva stranih kompanija ili posluju u finansijskom sektoru.

³⁵⁴ Pregled nije sličan formalnom revizijskom pregledu i zasniva se samo na dokazima uključenim u finansijske iskaze. Vršilac pregleda ne ispituje temeljne dokaze o praktičnoj primjeni revizijskih standarda, kvalitetu revizije ili opštim izazovima s kojima se suočava revizorska profesija, niti ima pristup revizorima.

³⁵⁵ MSR 700 *Formiranje mišljenja i izvještavanje o finansijskim izvještajima*

³⁵⁶ MSR 701 *Saopštavanje ključnih revizijskih pitanja u izvještaju nezavisnog revizora*

³⁵⁷ U skladu sa paragrafima 122-124 MRS 1

³⁵⁸ U skladu sa paragrafima 125-129 MRS 1

334. Za mala i srednja preduzeća, oblasti vjerovatne neusklađenosti koje su prisutne u svim sektorima i svim korišćenim okvirima finansijskog izvještavanja su navedene u prethodnom tekstu. Ta pitanja su uočena u našem uzorku finansijskih iskaza subjekata od javnog interesa MSFI(M). Radi sažetosti, ovdje ih nećemo ponavljati.

335. Među ostale oblasti vjerovatne neusklađenosti uočene u finansijskim iskazima MSP prema MSFI(M) spada sljedeće:

- * **Nepotpuni finansijski iskazi.** U oko 20 procenata setova finansijskih iskaza izostavljena je jedna ili više sljedećih komponenti finansijskih iskaza: (i) izvještaj o promjenama na kapitalu, (ii) izvještaj o novčanim tokovima, i (iii) napomene. Utisak je da je većina ostalih setova imala značajne nedostatke u objelodanjivanju, uključujući značajna izostavljanja u napomenama. Mikro i male kompanije su izuzete od pripreme izvještaja o promjenama na kapitalu ili izvještaja o novčanom toku.
- * **Nedostaci u objelodanjivanju.** Činilo se da većina setova finansijskih iskaza za MSP ima značajne nedostatke u objelodanjivanju, uključujući značajna izostavljanja u napomenama.
- * **Nerazumljivi finansijski iskazi.** Nekoliko setova finansijskih iskaza bilo je toliko pretrpano i konfuzno prikazano da su bili nerazumljivi. Shodno tome, informacije iz tih finansijskih iskaza vjerovatno nije moguće koristiti kao ulazne podatke za donošenja odluka o raspodjeli resursa i za pozivanje menadžmenta na odgovornost.
- * **Neprovjerljiva priznata imovina.** Jedan set finansijskih iskaza uključivao je pominjanje neprovjerenih osnovnih sredstava. Moguće pogrešno prikazivanje bilansa stanja uskraćuje pružaocima eksternih resursa informacije o

resursima i obavezama (i povezanim prihodima i rashodima) datog subjekta, koje su im potrebne za odlučivanje o raspodjeli resursa i pozivanje menadžmenta na odgovornost.

Oko 30 procenata pregledanih setova finansijskih iskaza subjekata koji nijesu od javnog interesa nije pratio revizorski izvještaj. Revizor je imenovan kao odgovorno lice za pripremu finansijskih iskaza za dva seta finansijskih iskaza subjekata koji nijesu od javnog interesa.

336. Rezultati pregleda uzoraka finansijskih iskaza, izvještaja eksternih revizora o tim finansijskim iskazima i anketa o percepciji relevantnih aktera sprovedenih u okviru ROSC procjene računovodstva i revizije ukazuju na to da je potrebno poboljšati ukupni kvalitet finansijskog izvještavanja u zemlji. Mjere za poboljšanje pojedinačnih praksi korporativnog finansijskog izvještavanja su navedene u prethodnim djelovima ovog izvještaja. U međuvremenu, tim ROSC procjene je uočio i potrebu za poboljšanjem kvaliteta praktičara u oblasti računovodstva u Crnoj Gori. To bi uključivalo uvođenje posebnih odredbi u domaće zakone i propise o tome ko može pripremiti i potpisati finansijski iskaz kompanije. Konkretno, treba razmotriti uslov da finansijske iskaze dostavljene u skladu sa zakonom provjeri računovođa koji posjeduje odgovarajuće kvalifikacije, koji bi trebalo da raspolaže najnovijim profesionalnim vještinama i da podliježe etičkom okviru i procesu istrage i disciplinske odgovornosti. Računovođa koji je dobio to zaduženje treba da posjeduje vještine srazmjerne preuzetoj odgovornosti (dakle veći stepen vještina za veću odgovornost). Trenutno, zakonodavstvo ne definiše nikakve posebne uslove za lica odgovorna za vođenje poslovnih knjiga i pripremu finansijskih iskaza, sem neosuđivanosti za krivična djela.

III. KLJUČNI NALAZI I OBLASTI ZA RAZMATRANJE

337. Ovaj odjeljak sadrži niz preporuka koje se tiču javnih politika i institucionalnog okvira, a koje imaju za cilj unapređenje okvira za korporativno finansijsko i izvještavanje o održivosti u Crnoj Gori kao rezultat ROSC procjene sprovedene 2023. godine.³⁵⁹ Ukupno gledano, preporuke imaju za cilj poboljšanje kvaliteta i pouzdanosti praksi finansijskog izvještavanja i revizije u Crnoj Gori, doprinoseći tako stabilnosti i transparentnosti finansijskog sistema zemlje.

Regulatorni i institucionalni okvir

338. Postojeći pravni okvir za korporativno izvještavanje treba preispitati i optimizovati. Aktuelni opšti zahtjevi u pogledu izvještavanja sadržani su u Zakonu o računovodstvu, Zakonu o reviziji, Zakonu o privrednim društvima i drugim važećim zakonima. Među navedenim zakonima postoje dupliranja, praznine i protivrečnosti. Određeni zahtjevi, koji bi logično potpadali pod jedan zakon, nalaze se u

³⁵⁹ Ovaj izvještaj se ne bavi statusom preporuka procjene ROSC sprovedene 2007. godine, pošto je od tada prošlo previše vremena. Kao što je tim primijetio, od tada je ostvaren određeni napredak, dok je u nekoliko oblasti napredak poništen.

drugom zakonu. Zbog toga je zakon često teško razumjeti i poštovati, a u nekim okolnostima i natjerati subjekte da odluče koji će zakon poštovati. U okviru aktuelnog procesa izmjena i dopuna ovih zakona, trebalo bi razmotriti optimizaciju i racionalizaciju strukture zakona i uklanjanje dupliranja, praznina i protivrečnosti.

339. Crna Gora bi trebalo da nastavi sa aktivnostima na daljem usklađivanju sa zakonodavstvom EU u oblasti računovodstva, finansijskog izvještavanja i izvještavanja o održivosti, revizije i javnog nadzora. To će doprinijeti tekućim pregovorima o pristupanju EU i ojačati ukupni kapacitet države da ispuni obaveze koje podrazumijeva članstvo. Dalje usklađivanje je potrebno u svrhu sljedećeg:

*** Unapređenje pravnog okvira** uvođenjem izdiferenciranog okvira finansijskog izvještavanja⁴² i uklanjanjem nejasnoća i mogućih tumačenja u vezi sa pojednostavljenim zahtjevima finansijskog izvještavanja za male i mikro subjekte (vidjeti detaljnu preporuku u nastavku u paragrafu 340).

*** Unapređenje javnog nadzora i uvođenje posebnih zahtjeva za revizije i revizore subjekata od javnog interesa,** u skladu sa Regulativom EU br. 537/2014, kojom se propisuju specifični zahtjevi za revizije i revizore subjekata od javnog interesa. Nakon pristupanja EU, navedena Regulativa će se primjenjivati u Crnoj Gori u cjelosti. Stoga bi njena rana primjena, uključivanjem njenih odredbi u domaće zakonodavstvo, omogućila subjektima od javnog interesa i njihovim revizorima da budu bolje pripremljeni. Sljedeće oblasti bi mogle imati koristi od boljeg usklađivanja sa pravnom tekovinom EU: (i) imenovanje ovlašćenih revizora i uloga revizorskog odbora, ograničenje naknada za usluge revizije u određenim okolnostima, između ostalog i kada isti revizori pružaju i druge usluge, (ii) kontrola kvaliteta angažmana prije davanja revizorskog izvještaja i dodatnog izvještaja revizorskom odboru, (iii) priprema dodatnog izvještaja za revizorski odbor, (iv) praćenje kvaliteta tržišta i procjena učinka revizorskih odbora, i (v) konkurencija i međunarodna saradnja u pogledu pregleda osiguranja kvaliteta, istraga i neposrednih inspekcija.

*** Uvođenje obaveznog izvještavanja o održivosti i uvjeravanja o izvještavanju o održivosti.**

Na međunarodnom nivou, razvoj i kvalitet izvještavanja o održivosti postaje prvenstveno područje fokusa i za subjekte od javnog interesa i za vlade. Crna Gora nema okvir niti zakonske zahtjeve u pogledu izvještavanja o održivosti ili uvjeravanja o izvještavanju o održivosti, iako nekoliko subjekata koji su pod kontrolom međunarodnih subjekata već dostavlja ove informacije svojim matičnim subjektima. Treba uzeti u obzir Direktivu o korporativnom izvještavanju o održivosti (CSRD) i Evropske standarde izvještavanja o održivosti (ESRS). Nakon pristupanja EU, Regulativa EU³⁶⁰ kojom se dopunjuje Računovodstvena direktiva EU u pogledu standarda izvještavanja o održivosti primjenjivaće se u cjelosti. Uvjeravanja o izvještavanju o održivosti od strane ovlašćenih revizora ili društava za reviziju pomoglo bi da se obezbijedi povezanost i dosljednost finansijskih informacija i informacija o održivosti, što je posebno važno za korisnike informacija o održivosti. Ovlašćeni revizori i/ili društva za reviziju već provjeravaju finansijske iskaze i izvještaj menadžmenta. Stoga bi trebalo razmotriti da revizorska profesija pruža uvjeravanja o izvještavanju o održivosti. Međutim, važno je uvesti odgovarajuće pravne mehanizme i procedure za ublažavanje rizika od dodatne koncentracije na revizorskom tržištu. Takva koncentracija bi potencijalno mogla da ugrozi nezavisnost revizora i dovede do povećanja naknada za usluge revizije ili naknada za uvjeravanja o izvještavanju o održivosti.

340. U Crnoj Gori bi trebalo primijeniti okvir izvještavanja sa nekoliko nivoa. Zakon o računovodstvu je zasnovan na ukupnim računovodstvenim standardima MSFI, koji se smatraju prezahtjevnim za srednje, male i mikro subjekte. Usvajanjem i sprovođenjem Pravilnika o računovodstvu, regulator je pokušao da uvede pojednostavljene zahtjeve za finansijsko izvještavanje određenih kategorija subjekata, što nije u skladu sa zahtjevima Zakona o računovodstvu. Da bi se riješila ta nedosljednost, preporučuje se da se u zakon uvede odredba o izdiferenciranim (sa tri ili četiri nivoa)

³⁶⁰ Delegirana Regulativa Komisije (EU) 2023/2772 od 31. jula 2023. o dopuni Direktive 2013/34/EU u pogledu standarda izvještavanja o održivosti (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R2772>)

okvirima korporativnog finansijskog izvještavanja, zavisno od veličine i značaja javnog interesa izvještajnog subjekta. Ovaj pristup teži da uskladi resurse potrebne za pripremu finansijskih iskaza sa javnim i regulatornim interesom u vezi tih finansijskih iskaza. Svaka kategorija subjekata treba da ima definisan obavezni okvir, uz mogućnost da subjekat odluči da primijeni okvir finansijskog izvještavanja višeg nivoa. Na primjer, subjektima u kategoriji za koju je precizirano korišćenje pojednostavljenih standarda finansijskog izvještavanja bilo bi dozvoljeno da izaberu da primjenjuju pune računovodstvene standard MSFI, ali ne i obrnuto. Predloženi uslovi u pogledu izdiferenciranog finansijskog izvještavanja čije se uvođenje u zakonodavstvo preporučuje, sažeto su prikazani u nastavku:

*** Računovodstveni standardi MSFI trebalo bi da budu obavezni samo za pojedinačne i konsolidovane finansijske iskaze subjekata od javnog interesa.** To bi zahtijevalo izmjenu definicije subjekta od javnog interesa, kako bi se utvrdilo da li druge finansijske institucije iz Zakona o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnom poslovanju treba i dalje da budu svrstane kao subjekti od javnog interesa. Preporučuje se da definicija u potpunosti bude u skladu sa definicijom subjekta od javnog interesa iz Računovodstvene direktive EU. Subjekti od javnog interesa bi i dalje trebalo da budu predmet obaveznih eksternih revizija, uz dostavljanje i objavljivanje revidiranih finansijskih iskaza. Njihovi revizori bi trebalo da podliježu strožim zahtjevima, uključujući raspolaganje odgovarajućim vještinama i resursima za veće revizije i definisan interni etički kodeks koji isključuje posjedovanje akcija u subjektu koji je klijent.³⁶¹ Trebalo bi uvesti i dodatne zahtjeve za objelodanjivanje za subjekte od javnog interesa, propisane Računovodstvenom direktivom EU, a koji ne spadaju pod MSFI.

*** Moglo bi se razmotriti usvajanje MSFI za MSP za pojedinačne i konsolidovane finansijske iskaze srednjih subjekata ili izrada domaćeg standarda finansijskog izvještavanja**

usklađenog sa Računovodstvenom direktivom EU. Ovim subjektima bi trebalo dozvoliti da koriste MSFI računovodstvene standarde kao alternativni okvir. Mada Evropska komisija trenutno nema odobren MSFI za MSP, analiza kompatibilnosti koju je sproveo EFRAG 2010. godine otkrila je samo 6 nekompatibilnosti.³⁶² Od tada je bilo izmjena i MSFI za MSP i direktiva EU, što je dodatno smanjilo broj nekompatibilnosti. Računovodstvena direktiva EU ne zabranjuje državama članicama da zahtijevaju od srednjih preduzeća da objelodane više informacija nego što je propisano ili dozvoljeno Direktivom, te bi otuda MSFI za MSP mogao biti pogodna opcija za subjekte srednje veličine u Crnoj Gori. Dodatni zahtjevi za objelodanjivanje za srednja preduzeća, koje propisuje Računovodstvena direktiva EU, ali nijesu obuhvaćeni računovodstvenim standardima MSFI ili MSFI za MSP, trebalo bi da budu obavezni za srednja preduzeća. Obavezne eksterne revizije, dostavljanje i objelodanjivanje finansijskih iskaza za subjekte srednje veličine trebalo bi da ostanu kakvi su trenutno. Kao alternativni okvir u odnosu na MSFI za MSP, treba razmotriti izradu i usvajanje domaćeg standarda finansijskog izvještavanja sa različitim nivoima objelodanjivanja koji odgovaraju potrebama različitih kategorija subjekata koji nijesu od javnog interesa.

341. Pojednostavljene zahtjeve za finansijsko izvještavanje i objelodanjivanje trebalo bi primijeniti za male i mikro subjekte kao što je propisano u pravnoj tekovini EU. Pojednostavljeni zahtjevi za male i mikro subjekte mogli bi se izraditi oslanjajući se na iskustva drugih zemalja, poput Gruzije.³⁶³ Računovodstveni zahtjevi i zahtjevi za objelodanjivanje za mikro subjekte mogli bi se dodatno pojednostaviti razmatranjem dodatnih opcija ili izuzeća predviđenih Računovodstvenom direktivom EU. Treba razmotriti dalja pojednostavljenja, kao što je: (i) omogućavanje mikro subjektima da odstupaju od obračunskog računovodstva u odnosu na druge troškove, kako je dozvoljeno članom 36 stav 1 tačka a) Računovodstvene direktive EU,³⁶⁴ (ii) izuzimanje od zahtjeva da

³⁶¹ Na sličan način kao što je regulisano Regulativom EU br. 537/2014 o specifičnim zahtjevima za revizije i revizore subjekata od javnog interesa.

³⁶² [https://efrag-website.azurewebsites.net/\(X\(1\)S\(uhlahbqjdzgsfth2yn4f41x\)\)/Activities/172/Compatibility-Analysis-IFRS-for-SMEs-and-the-Council-Directives](https://efrag-website.azurewebsites.net/(X(1)S(uhlahbqjdzgsfth2yn4f41x))/Activities/172/Compatibility-Analysis-IFRS-for-SMEs-and-the-Council-Directives)

³⁶³ [https://saras.gov.ge/Content/files/GGF_GFRS_Category_4_entities_\(clean\)_F.pdf](https://saras.gov.ge/Content/files/GGF_GFRS_Category_4_entities_(clean)_F.pdf)

³⁶⁴ Odstupanja su dozvoljena samo u odnosu na druge troškove; međutim, za prihode, zalihe i troškove osoblja, obračunsko računovodstvo je i dalje potrebno.

pripremaju napomene uz finansijske iskaze, pod uslovom da pri dnu bilansa stanja objelodane informacije o sticanju vlastitih akcija i informacije koje se zahtijevaju članom 16 stav 1 tačka d),³⁶⁵ kao što je ukupan iznos svih finansijskih obaveza, garancija ili nepredviđenih izdataka ili svih obaveza u pogledu penzija i povezanih ili pridruženih subjekata, i članom 16 stav 1 tačka e),³⁶⁶ kao što je iznos avansa i kredita odobrenih članovima administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela, (iii) oslobađanje od obaveze pripremanja izvještaja menadžmenta, pod uslovom da su informacije o sticanju vlastitih akcija uključene u napomene uz finansijske iskaze, i (iv) omogućavanje mikro subjektima da pripreme rezime bilansa stanja i bilansa uspjeha.

342. Berza bi trebalo da razmotri pojednostavljenje svojih zahtjeva za izvještavanje i jačanje uslova za prijem.

- * Trebalo bi ponovo razmotriti potrebu za kvartalnim MSFI(M) izvještavanjem subjekata kotiranih na berzi. Kvartalno izvještavanje predstavlja značajan teret za sisteme i računovodstvene funkcije unutar subjekta. Nije izvjesno da korist od češćih informacija prevazilazi troškove proizvodjenja tih informacija, posebno uzimajući u obzir nisku likvidnost berze i dostupnost drugih informacija za subjekte obveznike zakona. Postojeće polugodišnje izvještavanje treba zadržati, što bi trebalo da osigura dovoljnu učestalost podataka.
- * Treba razmotriti unapređenje organizacije postojeće berze hartija od vrijednosti. Berza trenutno posluje sa 255 pojedinačnih hartija. Međutim, značajnim brojem njih se nikad ne trguje, a za mnoge nema slobodnih hartija dostupnih za trgovinu. To za posljedicu ima precjenjivanje kapitalizacije berze i iskrivljavanja informacija o količini hartija.

Kvartalno izvještavanje i veliki broj pojedinačnih hartija podrazumijevaju značajne regulatorne i upravljačke napore na održavanju tržišta, ali je korist od toga ograničena. Dodatni obim izvještavanja zahtijeva da se oskudni regulatorni resursi koriste za pregled

usklađenosti. Regulatorni resursi koji bi se oslobodili uvođenjem ove promjene mogli bi se iskoristiti za poboljšanje praćenja značajnijih subjekata, čime se u krajnjem poboljšava izvještavanje tih subjekata.

343. Treba razmotriti izradu i usvajanje konsolidovanog Kodeksa korporativnog upravljanja za sve subjekte od javnog interesa, a relevantne zakone i propise treba ažurirati kako bi se osiguralo uspješno sprovođenje Kodeksa. Propisi o korporativnom upravljanju u Crnoj Gori su fragmentirani, pri čemu kompanije kotirane na berzi podliježu eksplicitnom kodeksu upravljanja, za banke su neki zahtjevi u vezi korporativnog upravljanja djelimično ugrađeni u zakon ili propise, dok za druge (na primjer osiguravači, preduzeća u državnom vlasništvu) nema posebnih zahtjeva. Postoje i praznine i dupliranja. Subjekti od javnog interesa su označeni kao takvi zbog svoje odgovornosti prema javnosti. Ta odgovornost prevazilazi finansijska pitanja i uključuje pitanja upravljanja. Izdavanje sektorskih okvira podrazumijevalo bi dupliranje napora od strane izrađivača i regulatora i rizik od nedosljednosti u zahtjevima za izvještavanje subjekata koji su inače slični (na primjer, nedosljednosti između banaka koje su kotirane na berzi i onih koje nisu). Konsolidovani Kodeks upravljanja za sve subjekte od javnog interesa trebalo bi da izda jedan, centralizovani organ, bilo Ministarstvo finansija ili tijelo koji bi bilo ovlašćeno i osposobljeno od strane Ministarstva finansija, u koordinaciji sa pojedinačnim regulatorima. Može se razmotriti da kao osnova posluži postojeći proces Komisije za tržište kapitala. Konsolidovani kodeks upravljanja trebalo bi da bude u skladu sa principima korporativnog upravljanja G20/OECD (revidiranim 2023. god.), naročito zbog bavljenja pitanjima održivosti i otpornosti kako bi se pomoglo kompanijama da upravljaju klimatskim i drugim rizicima i mogućnostima vezanim za održivost. Kodeks bi trebalo da uzme u obzir i Preporuku Savjeta o smjernicama za korporativno upravljanje preduzećima u državnom vlasništvu (usvojenu 2015. i ažuriranu 2024. god.), uz posvećivanje posebne pažnje preporuci da preduzeća u državnom vlasništvu podliježu istom zahtjevu u pogledu kvaliteta

³⁶⁵ Član 16 stav 1 tačka d) Računovodstvene direktive EU zahtijeva da se objelodani ukupan iznos svih finansijskih obaveza, garancija ili nepredviđenih izdataka koji nisu uključeni u bilans stanja, te naznaku prirode i oblika bilo kojeg vrijednog obezbjeđenja koje je dato; sve obaveze koje se odnose na penzije i povezana ili pridružena preduzeća objelodanjuju se odvojeno.

³⁶⁶ Član 16 stav 1 tačka e) Računovodstvene direktive EU zahtijeva da se objelodani iznos avansa i kredita odobrenih članovima administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela, sa naznakama kamatnih stopa, glavnih uslova i svih iznosa koji su otplaćeni ili otpisani ili ukinuti, kao i obaveze preuzete u njihovo ime putem bilo kakvih garancija, sa naznakom ukupnog iznosa za svaku kategoriju.

objelodanjivanja, odgovornosti i transparentnosti kao i kompanije kotirane na berzi, kao i uspostavljanju specijalizovanih odbora, naročito revizorskog odbora, sastavljenog od nezavisnih i kvalifikovanih članova, za nadgledanje objelodanjivanja, internih kontrola i pitanja vezanih za reviziju. Pravni okvir treba izmijeniti kako bi se osigurala dosljedna primjena konsolidovanog Kodeksa, uz praćenje usklađenosti i posljedica neusklađenosti. U pripremi novog okvira korporativnog upravljanja treba uzeti u obzir međunarodnu i dobru praksu EU. Međunarodne dobre prakse preporučuju da subjekti od javnog interesa pripreme i objave godišnju samoprocjenu svoje usklađenosti sa Kodeksom, obično kao dio godišnjeg izvještaja.

344. Preporučuje se jačanje uloge i odgovornosti revizorskog odbora. Pravni okvir bi trebalo jasno da zahtijeva da većina članova revizorskog odbora bude nezavisna od subjekta, a da najmanje jedan član treba da ima kompetencije relevantne za sektor u kojem subjekat posluje. Osim toga, samo bi subjekti od javnog interesa trebalo da imaju obavezu osnivanja revizorskog odbora, dok bi za druge subjekte to trebalo da bude na dobrovoljnoj osnovi. Trenutno, svi subjekti koji podliježu obaveznoj reviziji su dužni da uspostave revizorski odbor. Revizorski odbor bi trebalo da bude obavezan da podnosi izvještaj svake godine, bilo direktno akcionarima ili administrativnom ili nadzornom organu subjekta. To će olakšati efikasan nadzor i donošenje odluka od strane organa upravljanja. Treba razmotriti uspostavljanje revizorskog odbora kao odbora administrativnog ili nadzornog organa subjekta, umjesto trenutne prakse gdje je to samostalni odbor. Članovi revizorskog odbora treba da imaju zakonsku obavezu da obavijeste administrativni ili nadzorni organ subjekta revizije o ishodu zakonske revizije, objasne kako je zakonska revizija doprinijela integritetu finansijskog izvještavanja i opišu ulogu revizorskog odbora u tom procesu.

345. Pravni okvir bi trebalo jasno da reguliše ulogu revizorskog odbora u procesu imenovanja ovlašćenih revizora ili društava za reviziju subjekata od javnog interesa onako kako to propisuje pravna tekovina EU. U slučaju subjekata od javnog interesa, revizori bi trebalo da budu imenovani u postupku fer selekcije koji organizuje subjekt revizije. Taj postupak bi trebalo da obuhvati obavještenje, pripremu tenderske dokumentacije i ocjenu ponuda. Revizorski odbor treba da dostavi administrativnom

ili nadzornom organu subjekta revizije preporuku za imenovanje ovlašćenih revizora ili društava za reviziju. Preporuka bi trebalo da bude obrazložena i da sadrži najmanje dvije opcije za angažovanje revizije, a revizorski odbor bi trebalo da, uz propisno obrazloženje, izrazi prednost koju daje jednoj od opcija.

346. Pravni okvir bi trebalo jasno da navede da ovlašćeni revizori ne mogu biti razriješeni bez valjanog razloga. I subjekt revizije i ovlašćeni revizor ili društvo za reviziju treba da imaju obavezu da obavijeste Savjet za reviziju o razrješenju i pruže adekvatno objašnjenje razloga. Razlog bi trebalo da počiva na objektivnim kriterijumima i ne bi trebalo da obuhvata razlike u mišljenjima o računovodstvenim tretmanima ili postupcima revizije. Pružanje adekvatnih objašnjenja za razrješenje omogućuje Savjetu za reviziju da procijeni razloge koji stoje iza njega i po potrebi preduzme odgovarajuće radnje.

Praćenje i sprovođenje finansijskog izvještavanja

347. Postojeću centralizovanu bazu podataka korporativnog izvještavanja treba poboljšati i pojednostaviti. Propisno odobreni godišnji finansijski iskazi, izvještaj menadžmenta i revizorsko mišljenje (gdje je potrebno) treba da budu dostavljeni istog datuma i po mogućnosti samo na jednom mjestu. Trenutno, datumi dostavljanja su usklađeni sa poreskim i statističkim zahtjevima, a provjere koje se vrše na podnescima fokusiraju se na potrebe poreskih organa. To može dovesti do toga da potencijalno nepotpuni i nerevidirani podaci postanu javno dostupni, da višestruke iteracije istih podataka dopiju u javnost, budući da se finansijski iskazi ponovo dostavljaju tokom određenog perioda, te da bude dostavljeno malo ili nimalo objašnjenja za promjene u dostavljenim podacima.

- * Bilo bi bolje da se bazom podataka upravlja odvojeno od operativne poreske uprave.
- * Informacije potrebne za statističke svrhe dostavljaju se na odgovarajući datum (trenutno je to 31. mart), pregledaće se njihova potpunost i tačnost u okviru predviđenih ciljeva i dostavljaju se statističkim organima. Ove informacije bi vjerovatno bile nerevidirane.

- * Informacije potrebne u poreske svrhe dostavljaju se na odgovarajući datum, u svrhu ispunjavanje poreske obaveze. Ako su potrebne revidirane informacije, dostavljanje bi bilo usklađeno sa datumom za dostavljanje revidiranih finansijskih iskaza i izvršile bi se odgovarajuće provjere dosljednosti.
- * Trebalo bi razmotriti dostavljanje propisno odobrenih godišnjih pojedinačnih/konsolidovanih finansijskih iskaza i izvještaja menadžmenta zajedno sa revizorskim mišljenjem samo jednom, na datume koji su trenutno propisani za dostavljanje revidiranih finansijskih iskaza, i u obliku koji omogućava korisnicima, uključujući regulatore kao što su KTK, ANO i CBCG, da lako pristupe i koriste podatke. Godišnji izvještaj bi bio javno dostupan tek na taj datum. Svako kasnije ponovno dostavljanje trebalo bi da zahtijeva usklađivanje napravljenih promjena.

348. Praćenje godišnjih finansijskih iskaza opšte namjene od strane regulatora trebalo bi da obuhvati pregled u odnosu na važeće standarde finansijskog izvještavanja (kao što je MSFI(M)) na proporcionalnoj osnovi. Pravni i regulatorni okvir za finansijsko izvještavanje postoji već nekoliko godina. Međutim, neusklađenost, kao što je navedeno prethodno u ovom izvještaju, ukazuje da bi regulatori trebalo da izvrše detaljniji pregled finansijskih iskaza koje su dostavili/objavili subjekti. Neusklađenost je karakteristika koja, u većoj ili manjoj mjeri, postoji na mnogim tržištima; međutim, više je izražena na onim tržištima gdje se vrše ograničeni pregledi usklađenosti ili gdje takvih pregleda nema. Nedostatak resursa i kapaciteta i kod regulatora i na nivou djelatnosti predstavlja jedan od faktora. Neusklađenost potkopava značajan napor koji je učinjen da se uvedu i implementiraju okviri i potencijalno baca negativno svjetlo na izvještavanje onih subjekata koji su usklađeni. Procesi praćenja treba da budu dopunjeni transparentnim mehanizmima za sprovođenje i sankcionisanje. Okvir za praćenje trebalo bi da bude zasnovan na riziku i srazmjeran veličini i prirodi izvještajnog subjekta.

349. Propisi bi trebalo da osiguraju stepenovanje sankcija, primjereno veličini i vrsti prekršaja, kako bi se olakšalo sprovođenje usklađenosti sa zahtjevima finansijskog izvještavanja i standardima revizije. Postojeće i nove sankcije moraju se primijeniti kao dio efikasnog sprovođenja. Postojeći

zakoni i propisi ovlašćuju regulatore da pregledaju godišnje finansijske iskaze subjekata, uključujući revizorske izvještaje. Propisi sadrže opšte sankcije koje se mogu izreći za nepoštovanje. Iako zakon sadrži sankcije za nesastavljanje finansijskih iskaza u skladu sa računovodstvenim standardima MSFI, one su ograničene na 2.000 eura. Trebalo bi omogućiti sprovođenje nalaza proisteklih iz praćenja na osnovu posebnih odredbi u relevantnim zakonima i propisima, sa sankcijama primjerenim veličini i prekršaju, a u cilju poboljšanje kvaliteta finansijskog izvještavanja i revizije i zaštite javnog interesa.

350. Finansijske iskaze opšte namjene i prudencijalno/regulatorno izvještavanje treba jasnije razlikovati u propisima za banke i osiguravače. Propisi za bankarstvo i osiguranje uključuju smjernice i zahtjeve za finansijsko izvještavanje koji se potencijalno mogu razlikovati od standarda finansijskog izvještavanja. Postojeći propisi mogu dopuniti, poboljšati, objasniti ili potencijalno nadjačati usvojene računovodstvene standarde MSFI. Propisi bi trebalo jasnije da preciziraju koja je svrha propisa, da li su informacije namijenjene samo za dopunu postojećih zahtjeva za finansijsko izvještavanje i/ili da li su informacije namijenjene samo za potrebe prudencijalnog izvještavanja.

351. Trebalo bi uspostaviti sistematsku saradnju između sektorskih regulatora i eksternih revizora. Prema trenutnom pravnom okviru, regulatori su ovlašćeni da kontaktiraju revizore i zatraže pojašnjenja i/ili dodatne informacije. Društva za reviziju imaju obavezu da izvještavaju regulatore o svojim nalazima u određenim okolnostima, a regulatori mogu zahtijevati od njih da odrade dodatni posao. Međutim, osim za banke, ne postoje zahtjevi ili protokoli za periodične sastanke ili intervencije u planiranju revizije. Međunarodna dobra praksa preporučuje da regulatori uspostave sistem saradnje sa revizorima. Takva saradnja bi trebalo da obuhvati redovnu razmjenu informacija i sastanke sa odgovornim društvima za reviziju, revizorskim odborima i odborima direktora.

352. Godišnje publikacije svakog od regulatora berze (i/ili Montenegroberze), bankarskog regulatora, regulatora osiguranja i svih drugih regulatora zaduženih za pregledanje finansijskih iskaza treba detaljno da navedu materijalne nalaze pregleda finansijskih iskaza. Regulatori u ograničenoj mjeri sprovode preglede usklađenosti sa MSFI/MSFI(M). To bi trebalo proširiti kako je prethodno opisano.

Postojeći i prošireni pregledi rezultiraju proaktivnim promjenama u finansijskim iskazima i/ili regulatornim mjerama koje se preduzimaju. Treba razmotriti uključivanje nalaza ovih pregleda, u zbirnom i anonimizovanom obliku, u godišnje izvještaje tih regulatora, ako su relevantni za subjekte koji su predmet regulacije. Osim toga, sva materijalna pitanja vezana za MSFI koja identifikuju različiti regulatori treba objediniti i uključiti u jedan izvještaj. Time će se omogućiti razumijevanja procesa pregleda, pružiti prilika drugim subjektima da uče iz iskustva onih koji su bili predmet pregleda i pospješiti dostupnost svih relevantnih i materijalnih informacija.

Nadzor nad revizijom i osiguranje kvaliteta

353. Ministarstvo finansija bi trebalo da razmotri unapređenja vještina i iskustva Savjeta za reviziju. Iako je dobra praksa imati nezavisne članove, bitno je i da Savjet ima barem jednog člana sa znanjem i iskustvom o tome šta je revizija, što bi bilo u skladu sa zahtjevima Zakona o reviziji.

354. Ministarstvo finansija bi trebalo da razmotri zapošljavanje osoblja sa iskustvom u reviziji za vršenje nadzora nad revizijom. U vrijeme posjete našeg tima, među zaposlenima nije bila nijedna osoba sa računovodstvenom ili revizorskom kvalifikacijom ili bilo kakvim iskustvom u vršenju eksterne revizije.

355. Zakon o reviziji treba izmijeniti kako bi se smanjio broj društava za reviziju obaveznih da pripremaju izvještaj o transparentnosti i primijenio pristup zasnovan na riziku prilikom pregleda osiguranja kvaliteta. Trenutni zahtjev je da sva društva za reviziju treba da dostave izvještaje o transparentnosti i budu predmet inspekcije Direkcije za javni nadzor nad revizijom svake tri godine.³⁶⁷ U praksi, sistem nadzora još nije obavio pregled svih društava za reviziju, a postojeći sistem ne dozvoljava davanje prioriteta pregledu revizora koji obavljaju reviziju subjekata od javnog interesa. Da bi se podržalo fokusiranje resursa Ministarstva finansija na najvažnije oblasti, predlaže se da:

*** Društva za reviziju koja vrše reviziju subjekata koji nijesu od javnog interesa ne bi trebalo**

da imaju obavezu dostavljanja izvještaja o transparentnosti. Izvještaji o transparentnosti bi bili potrebni samo od društava za reviziju koja vrše reviziju subjekata od javnog interesa, što bi omogućilo temeljniji pregled manjeg broja izvještaja.

*** Se zakonom obuhvati pristup zasnovan na riziku prilikom pregleda osiguranja kvaliteta.** Tu bi trebalo zahtijevati da se pregled revizora subjekata od javnog interesa vrši najmanje svake tri godine, dok bi druga društva za reviziju i revizori, osim ako nijesu identifikovani kao rizik, bili predmet inspekcije samo jednom u šest godina.

356. Treba uvesti mehanizam za praćenje, istraživanje i procesuiranje problematičnih ili neuspjelih revizija, sa dovoljnim budžetom za njegove aktivnosti. Mehanizam osiguranja kvaliteta je sadržan u zakonu, ali nije propisano da se Ministarstvo finansija i Savjet za reviziju bave problemima vezanim za revizije i moguće finansijske skandale. Treba uspostaviti mehanizam za istragu tih revizija, zajedno sa ovlašćenjem za primjenu sankcija srazmjernih neuspjehu revizije, kao i izdvojiti adekvatna sredstva za obavljanje tih zadataka.

Računovodstvena profesija

357. Finansijske iskaze koji se dostavljaju u skladu sa zakonom treba da potvrdi računovođa sa odgovarajućim kvalifikacijama. Finansijske iskaze treba da priprema računovođa koji ima odgovarajuću kvalifikaciju ili registrovana računovodstvena agencija koja posjeduje neophodne savremene profesionalne vještine i koja podliježe etičkom okviru i procesu istrage i disciplinske odgovornosti. Odgovornost je veća kada se od odgovornog pojedinca traži da potvrdi tačnost podnesaka. Kada finansijske iskaze priprema interni računovođa, trebalo bi da ih potpisom ovjeri imenovani računovođa. Kada finansijske iskaze priprema eksterna agencija, trebalo bi da ih potpisom ovjeri odgovorni računovođa iz te agencije. Imenovani računovođa treba da posjeduje vještine koje odgovaraju preuzetoj odgovornosti (dakle viši nivo vještina u slučaju veće odgovornosti). Registrovani

³⁶⁷ Osim onih definisanih u tački 17 i tački 18 člana 2 Direktive 2006/43/EZ

i kvalifikovani računovođe treba da ispunjavaju minimalne zahtjeve kontinuirane edukacije, kako bi se osiguralo održavanje nivoa vještina. U slučaju da se naknadno utvrdi da su finansijski iskazi manjkavi, protiv odgovornog računovođe treba primijeniti odgovarajuće disciplinske mjere.

■ Utvrđivanje računovodstvenih standarda i standarda revizije

358. Primijeniti trenutnu verziju računovodstvenih standarda MSFI koje je objavio IASB i usvojila EU ili na drugi način jasno artikulirati proces za ažuriranje MSFI(M). Računovodstveni standardi MSFI imaju za cilj da pruže visoko kvalitetan, međunarodno priznat skup računovodstvenih standarda koji donose transparentnost, odgovornost i efikasnost na finansijskim tržištima širom svijeta. Ključni element kako transparentnosti tako i efikasnosti je pomaganje globalnim investitorima da identifikuju prilike i rizike širom svijeta na sličnoj osnovi, poboljšavajući donošenje odluka o ulaganjima i alokaciji kapitala. Za preduzeća, upotreba jedinstvenog računovodstvenog jezika smanjuje troškove kapitala i međunarodnog izvještavanja. Crna Gora trenutno primjenjuje MSFI(M) za većinu subjekata. To je zasnovano na računovodstvenim standardima MSFI iz 2020. godine, ali ne obuhvata MSFI 9 *Finansijski instrumenti* i MSFI 15 *Prihodi*, kao i posljedične promjene povezane sa tim standardima. Primjena zastarjelog MSFI okvira poništava neke od prednosti MSFI računovodstvenih standarda, tako što umanjuje uporedivost godišnjih finansijskih iskaza pripremljenih u Crnoj Gori i time obavezuje zainteresovane investitore da prouče i razumiju razlike između MSFI i MSFI(M). Trebalo bi razmotriti sljedeće:

- * ažuriranje MSFI(M) tako da bude usklađen sa računovodstvenim standardima MSFI koje je izdao IASB, ili
- * jasno artikulisanje obrazloženja za razlikovanje MSFI(M) od računovodstvenih standarda MSFI, uz pružanje detaljnih principa koji će se primijeniti kod odlaganja primjene novih ili izmijenjenih MSFI i uz pružanje javno dostupne analize nedostataka (*gap analysis*) u kojoj se ilustruju te razlike. Ako Crna

Gora izabere ovaj pristup, trebala bi da razmotri: (1) pravljenje razlike između odlaganja uzrokovanih problemima prevođenja i odlaganja odabranih kako bi se domaćim sastavljačima osiguralo dodatno vrijeme da se pripreme, (2) eksplicitno navođenje u kojoj mjeri revizori dozvoljavaju rano usvajanje (na primjer, je li moguće rano usvajanje svih razlika između MSFI i MSFI(M), ili samo onih koje su prevedene), (3) utvrđivanje principa za odlaganje implementacije novih standarda i kako se određuje period kašnjenja, (4) utvrđivanje efekata odlaganja nekih novih standarda, ali ne i drugih, sa kojima su u interakciji, i (5) definisanje kako će se utvrđeni principi primjenjivati na tumačenja i odluke koje izdaje Fondacija MSFI.

359. Slično tome, preporučuje se ili da se primijeni aktuelna verzija MSR koju je objavio IAASB ili da se jasno artikulira proces ažuriranja MSR(M). Trebalo bi razmotriti sljedeće:

- * ažuriranje MSR(M) tako da bude usklađen sa MSR koji je izdao IAASB, ili
- * jasno artikulisanje obrazloženja za razlikovanje MSR(M) od MSR, uz pružanje detaljnih principa koji će se primijeniti kod odlaganja primjene novih ili izmijenjenih MSR i uz pružanje javno dostupne analize nedostataka (*gap analysis*) u kojoj se ilustruju te razlike. Ako Crna Gora izabere ovaj pristup, trebala bi da razmotri: (1) pravljenje razlike između odlaganja uzrokovanih problemima prevođenja i odlaganja odabranih kako bi se domaćim sastavljačima osiguralo dodatno vrijeme da se pripreme, (2) eksplicitno navođenje u kojoj mjeri revizori dozvoljavaju rano usvajanje (na primjer, je li moguće rano usvajanje svih razlika između MSR i MSR(M), ili samo onih koje su prevedene), (3) utvrđivanje principa za odlaganje implementacije novih standarda i kako se određuje period kašnjenja, (4) utvrđivanje efekata odlaganja nekih novih standarda, ali ne i drugih, sa kojima su u interakciji

360. Izraditi ili usvojiti pojednostavljene standarde finansijskog izvještavanja za niže nivoe korporativnih subjekata (vidi paragraf 340 gore). Tamo gdje su usvojeni međunarodni standardi, na primjer MSFI standard za MSP, trebalo bi da postoji jasno artikulisan zahtjev za ažuriranje standarda. Tamo gdje se standard razvija lokalno, trebalo bi da postoji jasan i transparentan proces za razvoj i održavanje tog standarda.

DODATAK

Izmjene i dopune MSFI/MRS čiji je datum stupanja na snagu prije 2024. godine i koji nijesu prevedeni niti objavljeni u Crnoj Gori na dan 31. decembra 2023. godine

Tabela 22. Izmjene i dopune MSFI/MRS čiji je datum stupanja na snagu prije 2024. godine i koji nijesu prevedeni niti objavljeni u Crnoj Gori na dan 31. decembra 2023. godine

#	Izmjena i dopuna MSFI/MRS	Datum stupanja na snagu	Napomena
1	MRS 1, izmjene i dopune klasifikacije	01. januar 2023.	23. januara 2020. godine IASB je izdao "Klasifikaciju obaveza na kratkoročne i dugoročne (izmjene i dopune MRS 1)", gdje je izložen opštiji pristup klasifikaciji obaveza prema MRS1 na osnovu ugovornih aranžmana koji su na snazi na datum izvještavanja. Izmjene i dopune su prvobitno važile za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2022. ili kasnije, ali je njihovo stupanje na snagu odloženo do 1. januara 2023. godine.
2	MSR 12, izmjene i dopune u vezi odloženog poreza	01. januar 2023.	7. maja 2021. godine IASB je izdao "Odloženi porez na imovinu i obaveze koje proizilaze iz pojedinačne transakcije (izmjene i dopune MRS 12)", gdje se pojašnjava kako kompanije iskazuju odloženi porez na transakcije kao što su zakupi i obaveze za demontažu, uklanjanje i obnovu. Izmjene i dopune su na snazi za godišnje periode koji počinju 1. januara 2023. ili kasnije.
3	Izmjene i dopune MSFI 17	01. januar 2023.	25. juna 2020. godine IASB je izdao "Izmjene i dopune MSFI 17" kako bi se riješili problemi i izazovi u implementaciji utvrđeni nakon objavljivanja MSFI 17 "Ugovori o osiguranju" 2017. god. Izmjene i dopune su na snazi za godišnje periode koji počinju 1. januara 2023. ili kasnije.

#	Izmjena i dopuna MSFI/ MRS	Datum stupanja na snagu	Napomena
4	Izmjene i dopune o objelodanivanju računovodstvenih politika	01. januar 2023.	12. februara 2021. godine IASB je izdao "Objelodanivanje računovodstvenih politika (izmjene i dopune MRS 1 i MSFI Izjava o praksi 2)" sa izmjenama koje imaju za cilj da pomognu sastavljačima pri odlučivanju koje računovodstvene politike da objelodane u svojim finansijskim iskazima. Izmjene su na snazi za godišnje periode koji počinju 1. januara 2023. ili kasnije.
5	MRS 8, izmjene i dopune u vezi računovodstvenih procjena	01. januar 2023.	12. februara 2021. godine IASB je izdao "Definiciju računovodstvenih procjena (izmjene i dopune MRS 8)" kako bi pomogao subjektima da razlikuju računovodstvene politike i računovodstvene procjene. Izmjene su na snazi za godišnje periode koji počinju 1. januara 2023. ili kasnije.
6	MSFI 17	01. januar 2023.	IASB je izdao MSFI 17 "Ugovori o osiguranju" 18. maja 2017. godine, a na snazi je za periode koji počinju 1. januara 2023. ili kasnije.
7	MRS 16, izmjene i dopune u vezi prihoda prije namjeravane upotrebe	01. januar 2022.	14. maja 2020. godine IASB je izdao "Nekretnine, postrojenja i oprema – prihodi prije namjeravane upotrebe (izmjene i dopune MRS 16)" u vezi sa prihodima od prodaje proizvodnih jedinica tokom dovođenja sredstva na lokaciju i u stanje neophodno za upotrebu na način koji je predvidio menadžment. Izmjene su na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2022. ili kasnije.
8	Godišnji ciklus poboljšanja 2018-2020.	01. januar 2022.	14. maja 2020. godine IASB je izdao "Godišnja poboljšanja MSFI iz ciklusa 2018–2020". Objava sadrži izmjene i dopune četiri MSFI kao rezultat projekta godišnjih poboljšanja IASB. Izmjene su na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2022. ili kasnije.
9	MRS 37, izmjene i dopune u vezi štetnih ugovora	01. januar 2022.	14. maja 2020. godine IASB je izdao "Štetni ugovori - Troškovi ispunjavanja ugovora (izmjene i dopune MRS 37)" kojim se mijenja standard u vezi sa troškovima koje kompanija treba da uključi kao troškove ispunjavanja ugovora prilikom procjene da li je ugovor štetan. Izmjene su na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2022. ili kasnije.
10	Datum stupanja na snagu izmjena i dopuna MSFI 3 kojima se ažurira pozivanje na Konceptualni okvir		14. maja 2020. godine IASB je izdao "Pozivanje na Konceptualni okvir (izmjene i dopune MSFI 3)" sa izmjenama i dopunama MSFI 3 "Poslovne kombinacije" kojima se ažurira zastarjela referenca u MSFI 3 bez značajne promjene zahtjeva. Izmjene su na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2022. ili kasnije.
11	Dopuna MSFI 16	01. april 2021.	31. marta 2021. godine IASB je objavio "COVID-19 olakšice za zakupce nakon 30. juna 2021. (dopuna MSFI 16)" kojima produžava, za godinu dana, izmjenu iz maja 2020. koja zakupce oslobađa od procjene da li olakšica za zakup vezana za COVID-19 predstavlja izmjenu zakupa. Dopuna je na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. aprila 2021. ili kasnije.

#	Izmjena i dopuna MSFI/ MRS	Datum stupanja na snagu	Napomena
12	IBOR reforma, faza 2	01. januar 2021.	27. avgusta 2020. godine IASB je izdao "Reforma referentnih kamatnih stopa – faza 2 (izmjene i dopune MSFI 9, MRS 39, MSFI 7, MSFI 4 i MSFI 16)" sa izmjenama i dopunama koje se odnose na pitanja koja bi mogla uticati na finansijsko izvještavanje nakon reforme referentne kamatne stope, uključujući njenu zamjenu alternativnim referentnim stopama. Izmjene su na snazi za godišnje periode koji počinju 1. januara 2021. ili kasnije.
13	Izmjene i dopune MSFI 16	01. jun 2020.	28. maja 2020. godine IASB je objavio "COVID-19 olakšice za zakupce (dopuna MSFI 16)" kojim se standard mijenja kako bi se zakupcima omogućilo oslobađanje od procjene da li olakšica za zakup vezana za COVID-19 predstavlja izmjenu zakupa. Dopuna je na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. juna 2020. ili kasnije.
14	IBOR reforma, faza 1	01. januar 2020.	26. septembra 2019. godine IASB je izdao "Reformu referentnih kamatnih stopa (izmjene i dopune MSFI 9, MRS 39 i MSFI 7)" kao prvu reakciju na potencijalne efekte reforme IBOR-a na finansijsko izvještavanje. Izmjene su na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2020. ili kasnije.
15	Datum stupanja na snagu nove definicije materijalnosti	01. januar 2020.	31. oktobra 2018. godine IASB je izdao "Definiciju materijalnosti (izmjene i dopune MRS 1 i MRS 8)" kako bi pojasnio definiciju "materijalnosti" i uskladio definiciju koja se koristi u Konceptualnom okviru i samim standardima. Izmjene su na snazi za godišnje izvještajne periode koji počinju 1. januara 2020. ili kasnije.
16	Ažuriranje pozivanja na Konceptualni okvir	01. januar 2020.	Zajedno sa revidiranim "Konceptualnim okvirom" objavljenim u martu 2018. godine, IASB je izdao i "Izmjene i dopune pozivanja Konceptualni okvir u MSFI standardima". Izmjene su na snazi za godišnje periode koji počinju 1. januara 2020. ili kasnije.
17	Izmjene i dopune MSFI 3	01. januar 2020.	22. oktobra 2018. godine IASB je izdao "Definiciju poslovanja (izmjene i dopune MSFI 3)" s ciljem rješavanja poteškoća koje nastaju kada subjekat utvrđuje da li je stekao preduzeće ili grupu imovine. Izmjene i dopune su na snazi za poslovne kombinacije za koje je datum sticanja na dan ili nakon početka prvog godišnjeg izvještajnog perioda koji počinje 1. januara 2020. ili kasnije.

